

היינריך היינעס
ווערק

מיט זיין ביאגראפיע

איבערזעצט דורך לעאן .

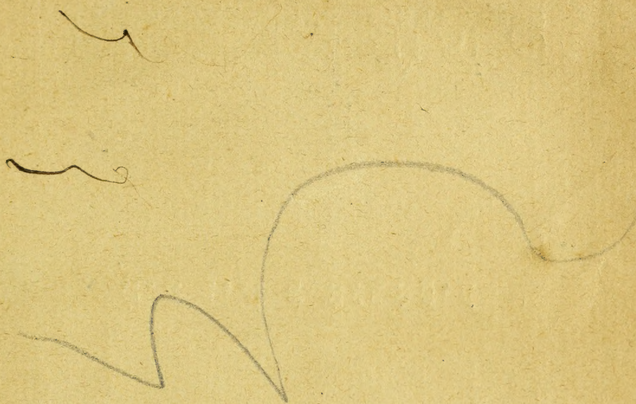
1-טער באנד .

פערלאג
„וועלט-ביבליאטעק".

ווארשא
תרס״ט .

Типографія „Гацефира“ Панская 40

היינריך היינע.

(אַ ביאָגראַפישע סקיצע).

—ווער איז היינריך היינע?

וועגען איינעם אַ ענגלישען פּאָעט שטערן האָט אַמאָל היינריך היינע געשריבען פאָלגענדע ווערטער:

„ער איז געוועזען דאָס שוים-קינד פון דער בלייכער טראַגישער מוזע. איין מאָל, ווען עס איז אויף איהר אָנגעפאַלען אַ גרויזאַמע צערטליכקייט, האָט איהם די מוזע געקושט דאָס האַרץ אַזוי געוואַלדיג, אַזוי ליעבעס-שטאַרק, אַזוי היציג-זויגענד, אַז זיין האַרץ האָט אָנגעהויבען צו בלוטען און האָט פּלוצלונג פערשטאַנען אַלע שמערצען פון דער וועלט און איז אָנגעפילט געוואָרען מיט אונענדליכען מיטלייד. אָרעמעס, יונגעס פּאַעטישעס האַרץ! נאָר מנעמאָזינעס יונגערע טאָכטער, די ראָזיגע געטין פון לאַכען, איז שנעל צוגעשפּרונגען און האָט גענומען דאָס ליידענדע יונגעל אין איהרע אָרעמס, און האָט זיך בעמיהט איהם פרעהליכער צו מאַכען מיט לאַכען און זינגען, און האָט איהם אַלס צאַצקע געגעבען די קאָמישע מאַסקע און די נאַרישע גלעקעלעך, און האָט ווייך געקושט זיינע ליפּען, און האָט איהם אויף זיי אַרויפגעקושט איהר גאַנצען לייכט=

זין, איהר גאַנצען טראַגיגען פערלאַנג, איהר גאַנצע ווייטיגע אָנרייצונג. און פון דעמאָלט אָן זענען זיין האַרץ און זיינע ליפען אַריינגעפאַלען אין אַ שרעקליכע סתירה; ווען זיין האַרץ איז אָפט אויפגערעגט זעהר טראַגיש, און ער וויל אַרויסרעדען זיינע טיעפסטע בלוטענדע געפיהלען פון האַרצען, דאַן, צו זיין אייגענער פערוואונדערונג, פלאַטערען אַראָב פון זיינע ליפען די לאַכעדיגסטע, וויציגסטע ווערטער".

מיט די דאָזיגע ווערטער קאָן מען צום בעסטען האַראַקטעריזירען טאַקי היינע'ן אַליין.

היינריך היינע איז געבאָרען געוואָרען אין דער ענדע פון אַכצעהנטען יאָהרהונדערט ביי יודישע עלטערן אין דיסעלדאָרף דעם 13־טען דעצעמבער; נאָר דאָס יאָהר פון זיין געבורט איז נישט גענוי בעוואוסט: אַ טייל זאָגען, אַז דאָס איז געווען אין יאָהר 1797, אַנדערע ווידער זאָגען, אַז אין יאָהר 1799.

זיין פאָטער שמשון היינע, וועלכער איז געבאָרען געוואָרען אין האַנאָווער אין יאָהר 1765, איז אין יאָהר 1796 געקומען קיין דיסעלדאָרף, וואו ער האָט געגרינדעט אַ טוך־געשעפט. ווי היינע אַליין דערצעהלט, איז זיין פאָטער געווען אַ גאַנץ פרעהליכער מענש, „זיין שטימע האָט אַריינגעדרונגען גלייך אין האַרצען אַריין, אַזוי ווי זי וואָלט גאָרנישט געדאַרפט האָבען קיין וועג דורכ'ן אויער". ער איז געווען אַ גאַנץ פעהיגער, געשיקטער מענש, און עס איז איהם געלונגען צו בעקומען אַלס פרוי די איינציגע טאָכטער פון דעם יודישען דאָקטאָר פאָן־געלדערן, די שענע פעירא, וועלכע מען האָט שפעטער גערופען בעטי.

דאָס קינד, וואָס איז זיי געבאָרען געוואָרען, האָבען זיי אַ נאָמען געגעבען האַררי (אהרן); דעם נאָמען היינריך האָט היינע אָנגענומען ערשט שפעטער, ווען ער האָט זיך געטויפט. די מוטער האָט איהם זעהר זאָרגפעלטיג ערצויגען און האָט אויף איהם געהאַט אַ געוואַלדיגען איינדרוק. צום ערשטען האָט האַררי בעזוכט אַ קריסטליכע שולע, וואָס איז געווען בעשטימט דערהויפט פאַר מיידלעך, ערשט דערנאָך איז ער אַריינגעטרעטען אין אַ יודישע פריוואַט־שולע. פון יאָהר 1807

ביז 1814 האָט ער בעזוכט דאָס דיסעלדאָרפער ליצעאום. היינע איז ניט געװען קיין גוטער שילער, װי מען איז געװעהנט דאָס אָנצונעמען, האָטש ער איז געװען זעהר פעהיג און איז גאַנץ פריה רייף געװאָרען.

זיין פאָטער האָט ניט געװאָלט, ער זאָל זיך אָבגעבען מיט שטודירען, נאָר ער זאָל בעסער װערען אַ סוחר. אמת, ער אַליין האָט אין זיינע געשעפטען ניט געהאַט קיין גליק, דערפאַר אָבער איז זיין ברודער, שלמה היינע׳ן, געגאַנגען זעהר גוט און ער האָט אין האַמבורג געהאַט אַ אייגענע באַנק־קאָנטאָר. לויט זיין פאָטערס װאונש האָט ער געזאָלט אָנהויבען זיין קאַריערע אין פראַנקפורט אַם מאַין. אַהין האָט איהם דער פאָטער געבראַכט אין יאָהר 1815 און איהם אָבגעגעבען צו אַרבייטען ביי אַ באַנקיר אין געשעפט. היינע האָט אין געשעפט פערבראַכט פיערצעהן טעג, נאָה אין פראַנקפורט איז ער געבליבען צװיי מאָנאַטען, כדי „צו שטידערען גאַנץ אַנדערע זאַכען״, װי ער האָט אַליין געזאָגט. דאַן איז ער צוריקגעפאָהרען צו זיינע עלטערן און האָט אייניגע מאָל װידער געפרובט זיך נעהמען צו עפּעס אַ געשעפט. אין יאָהר 1816 איז ער געקומען קיין האַמבורג און מיט דער הילף פון זיין פעטער שלמה היינע, האָט ער געעפענט אַ אייגען געשעפט אונטערן נאָמען „האַררי היינע עט קאָמפּ.״; דאָס איז געװען אין יאָהר 1818, נאָך נאָך איידער עס איז פערביי אַ יאָהר האָט ער דאָס געשעפט געמוזט ליקװידירען.

אין יענער צייט האָט היינע דורכגעלעבט זיין ערשטען ראָמאַן, װעלכען ער האָט זיין גאַנץ לעבען ניט פערגעסען. ער האָט זיך שטערבליך פערליעבט אין זיין קוזינע אַמאַליע, זיין פעטערס טאָכטער. צו׳ם ערשטען האָט עס אויסגעזעהן, װי זי ליעבט איהם אויך, אָבער דערנאָך איז זי פערלאָבט גע־װאָרען מיט אַנאַנדערן. היינע׳ס ליעבע צו איהר איז געװען זעהר אַ טיעפע און אַ שטאַרקע, און אַ דאַנק דיזער ליעבע האָט ער אָנגעהויבען שרייבען זיינע ערשטע געדיכטע.

עפענטליך איז היינע אַרויסגעטרעטען אַלס דיכטער צו׳ם ערשטען מאָל אין דעם זשורנאַל „האַמבורגער װעכטער״, אין װעלכען ער האָט אין יאָהר 1817 אָבגעדרוקט אייניגע ליע־דער אונטער דעם פסיידאָנים „סי פריידהאָלד ריזענהאַרף״

(צוזאַמענגעשטעלט פון די אותיות „דיסעלדאָרף“ און „האַרדי היינע). אין דיזע ליעדער האָט מען שוין דערקענט דעם קינסטלערישן גרויסן טאַלענט.

זיין רייכער פעטער האָט אָבער נישט שטאַרק געהאַלטן פון פּאָעזיע און האָט גאָרנישט געוואָלט וויסן פון האַרריס פּאָעטישן טאַלענט. ער האָט ערקלערט, אַז ער איז בערייט אויסצוהאַלטן האַררין אויף זיין חשבון דריי יאָהר, נאָר מיט דעם תנאי, אַז ער זאָל אַריינטרעטן אין אוניווערזיטעט, ענדי־גען יוריספּרודענץ און זאָל דערנאָך קומען אין האַמבורג פּראַק־טיצירען אַלס אַדוואָקאַט.

דעם עקזאַמען ביים אַריינטרעטן אין אוניווערזיטעט האָט ער אַפילו נישט זעהר גוט אָבגעגעבן, דאָך איז ער אָנגענומען געוואָרען אין דער באָנער אוניווערזיטעט צו שטודירען די רעכטס־וויסענשאַפטן. נאָר וועגען די דאָזיגע וויסענשאַפטן, וואָס האָבן געזאָלט ווערען זיין פאַך, האָט זיך היינע גאַנץ ווייניג געקימערט, ווייל זיי האָבן זיין האַרץ גאָרנישט צוגע־צויגען. דערפאַר אָבער האָט ער זעהר פלייסיג שטודירט היסטאָ־רישע, ליטעראַרישע און קונסט־וויסענשאַפטן. אין באָן האָט זיך היינע בעקאַנט מיט איניגע בעריהמטע לייט פון יענער צייט. און איינינגע פון זיי האָבן אויף איהם געהאַט זעהר אַ גרויסען איינפלוס. צו יענער צייט איז זיין פּאָעטישע טעטיגקייט נאָך גרעסער געוואָרען; ער האָט פערענדיגט איניגע ליעדער, וועלכע ער האָט אָנגעהויבן אין האַמבורג, און געשריבן נייע. אין באָן האָט היינע אויך אָנגעהויבן זיין זשורנאַליסטישע טע־טיגקייט. אין דעם סטודענטישען לעבן האָט זיך היינע אויך בעטייליגט, נאָר אַ ביסעל אָב־געהאַלטענער; ער איז געווען אַ מיטגליעד פון דער „בורשענשאַפט“ און האָט געטראָגען דאָס שוואַרץ־רויט־גאָלדענע באַנד און די רויטע מיץ, נאָר ער האָט זיך נישט אָבגעגעבן מיט די צו גרויסע סטודענטישע אויסגע־שוּרען. ער האָט נישט געראָכערט און נישט געטרונקען.

די פריינד זיינע האָבן זיך אָבער אַרומגעזעהן, אַז היי־נע׳ס שטודיום אין באָן געהט גאַנץ שווער, און דעריבער האָבן זיי איהם געצוואונגען אין הערבסט פון יאָהר 1820 פערלאָזען די באָנער אוניווערזיטעט. אַ קורצע צייט האָט ער פערווילט

בײַ זײַנע עלטערן, און דאַן האָט ער מעהרערע וואָכען געמאַכט אַ רײַזע צו פוס דורך וועסטפאַלען ביז געטינגען. די אײַנ־דריקען, וואָס ער האָט געהאַט פון דער דאָזיגער רײַזע, האָט ער געשילדערט אין זײַן בעריהמטען בוך „די האַרצרײַזע".

אין געטינגען איז היינע ווידער אָנגעקומען אין אוני־ווערזיטעט, נאָר דאָ איז עס אויך נישט געגאַנגען בעסער ווי אין באָן. אָנשטאָט צו שטודירען דאָס, פון וואָס ער דאַרף שפּעטער ציהען פרנסה, ד. ה. די רעכטס־וויסענשאַפטען, האָט ער זיך בעשעפטיגט מיט היסטאָריע און ליטעראַטור. נאָר אין געטינגען האָט ער נישט לאַנג פערבראַכט: איין מאָל, ווען היינע איז געזעסען בײַם מיטאָגס־טיש האָט ער זיך צעווערטעלט מיט איינעם אַ סטודענט און האָט איהם אַרויסגערופען אויף אַ דועל. אַלס דער פּראָרעקטאָר האָט זיך דאָס דערוואוסט האָט ער איהם אַרויסגעטריבען פון געטינגען אויף אַ משך פון אַ האַלב יאָהר.

דאַן, אין יאָהר 1821, איז היינע אַוועק קיין בערלין. דאָס איז פאַר איהם געווען אַ זעהר וויכטיגער שריט, ווײַל אין דער הויפּטשטאָדט בערלין האָט ער געהאַט די געלעגענהייט זיך צו בעקענען מיט די בעריהמטעסטע מענשען פון יענער צײַט, מיט'ן גײַסטיגען לעבען, מיט אַלערליי נײַע אידעען און שטרע־מונגען, וועלכע האָבען אויף איהם שטאַרק געווירקט, און ער איז אין גיכען געוואָרען זעהר ענטוויקעלט.

אין בערלין האָט ער פערבראַכט דרײַ יאָהר, אַלץ שטו־דירענדיג כלומרשט די יוריספּרודענץ, נאָר אין אמת'ן האָט ער גאַנץ וועניג זיך אינטערעסירט מיט זײַן שטודיום. אָנשטאָט דעם האָט ער אונטער דיעזער צײַט געשאַפען פיעל פון זײַנע בעריהמטעסטע פּאָעטישע ווערק, און ער האָט שוין אָנגעהויבען צו ווערען בעריהמט.

ווי אין באָן אַזוי אויך אין געטינגען האָט זיך היינע אַפילו גאַנץ ווײַט געהאַלטען פון די יודישע קרײַזען, נאָר דאָך האָט זײַן יודישע אָבשטאַמונג און זײַן ערציהונג געהאַט אויף איהם אַ גרויסע ווירקונג און ער האָט זיי גאַנץ טיעף אין האַרצען גע־פיהלט, בפרט נאָך ווען ער האָט אײַנגעזעהן, אַז צוזאַמען מיט אַלע איבעריגע יודען איז איהם אויך אויסגעקומען צו לײַדען פון אונגערעכטיגער בעדריקונג. אין בערלין איז איהם אויס־

געקומען זיך נעהנטער צו בעקענען מיט די יודישע קרייזען, בעזונדערס מיט עדואַרד גאַנז, לעאָפּאָלד צונץ און משה מאָזער, וועלכע האָבען געשטרעבט איינצופיהרען רעפאָרמען אין יודי־שען לעבען, כדי עס צוצופאַסען צו די פאָדערונגען פון דער נייער צייט. צו דעם צוועק האָבען זיי אין יאָהר 1819 געגרינ־דעט אַ „פעראיין פאַר קולטור און וויסענשאַפט פון די יודען".
פון יאָהר 1822 איז היינע געוואָרען אַ פלייסיגער מיטגליעד פון דעם דאָזיגען פעראיין; אַ געוויסע צייט האָט ער זאָגאַר זיך אונטערגענומען צו זיין אַ לעהרער פאַר היסטאָריע אין אַ בערלינער שולע פאַר יודישע יונגלעך.
דערווייל אָבער האָט מען איהם געדרונגען, ער זאָל וואָס גיכער ענדיגען זיין שטודיום. די לאַגע פון זיינע עלטערן איז ערגער געוואָרען, דאָס געשעפט איז געגאַנגען שלעכט און זיין פאָטער האָט עס געמוזט אָבלאָזען. פונ'ם קליינעם קאַפּיטאַל, וואָס איז איהם געבליבען, האָט ער קוים געקאָנט ערנעהרען די פאַמיליע. היינע איז דאַן אַוועקגעפאָהרען צו זיינע על־טערן, כדי זיך דאָרט צוגרייטען אָבצולעגען אַ עקזאַמען אויף אַ אַדוואָקאַט, נאָר אפילו אין דער צייט, ווען ער האָט געמוזט זיין אינגאַנצען פערטהון מיט זיין שטודיום, האָט ער זיך אויך מעהר אינטערעסירט מיט דער פּאָעזיע און האָט אונטער דער צייט געשאַפען פיעל בעריהמטע ווערק.
נאָר דאָך האָט ער געמוזט זעהן ענדיגען וואָס גיכער זיין שטודיום, אויב ניט, וואָלט איהם אויסגעקומען זיך צו צעקריגען מיט זיין רייכען פעטער, וועלכער האָט איהם אויס־געהאַלטען. ער איז ווידער געפאָהרען אין געטינגען ענדיגען זיין שטודיום, און דאָך האָט ער ניט אויפגעהערט צו שאַ־פען אין ליטעראַטור, צו וועלכער עס האָט איהם געצויגען אָהן אויפהער. צו יענער צייט האָט ער צווישען די איבעריגע בעקלערט און אָנגעהויבען צו בעאַרבייטען זיין בעריהמטען ראָמאַן „דער רבי פון באַכאַראַך".
ענדליך האָט היינע דעם 3־טען מערץ פון יאָהר 1825 אָבגעלעגט אַ עקזאַמען. נאָר ער האָט דאַן געקלערט, אַז כל זמן ער וועט בלייבען אַ יוד, וועט ער קיין צוטריט ניט האָבען אין די נויטיגע ערטער, און עס וועט איהם זעהר שווער זיין

צו מאַכען אַ קאַריערע, און טראָג דעם, וואָס היינע איז געווען אַ יוד מיט׳ן גאַנצען הארצען, האָט ער דאָך איינגעשטימט איבערצוגעהן כלומרשט צו׳ם קריסטליכען גלויבען, און דאָס האָט איהם זיין גאַנץ לעבען פערשאַפט געוואַלדיגע געוויסענס-ביסען און שאַרפע ליידען.

געטויפט האָט ער זיך צוליעב זיין אַדוואָקאַטען-קאַריערע, נאָר מיט דער דאָזיגער קאַריערע איז איהם געגאַנגען ווי מיט זיין סוהרישער קאַריערע: ער האָט נישט געהאַט קיין הצלחה, און ענדליך האָט ער געמוזט מודה זיין, אַז ער איז צו דעם אַלעם נישט פעהיג און האָט בעשלאָסען זיך אָבצוגעבען נאָר מיט ליטעראַטור. אין די יאָהרען 1826 און 1827 האָט ער אָנגעהויבען אַרויסגעבען זיינע פאָעטישע און פראָזאאישע ווערק. דער ער־פאָלג, וואָס דיעזע ווערק האָבען געהאַט, איז געווען אונגעהויער גרויס. מען האָט באַלד אַנערקענט, אַז מען האָט דאָ צו טהון מיט אַ פאָעט און אַ שריפטשטעלער פון דער ערשטער מדרגה.

דאַן האָט היינע פאָרגעלעגט דעם פערלעגער קאַמפע אַרויסצוגעבען זיינע ליעדער אין איין בוך. דער פערלעגער האָט צו׳ם ערשטען גאָרנישט געוואָלט הערען וועגען דעם, נאָר נאָך אַ לאַנגען צורעדען האָט ער איינגעשטימט אַרויסצו-געבען דאָס בוך אויף זעהר שלעכטע בעדינגונגען פאַר היינע׳ן: פאַר 50 לואידאָרען, און דאָס אויך נישט באַרע געלד, האָט היינע פערלאָרען דאָס רעכט אויף אַלע אויפלאַגען פון דיעזען בוך.

דאָס איז געווען די׳ס „בוך דער ליעדער‟, וועלכעס האָט געווירקט אויף אַלעמען ווי אַ פייער און האָט אויסגעהאַלטען אָהן אַ שיעור אויפלאַגען. קאַמפע, דער פערלעגער, איז פון דאָס דאָזיגע קליינע ביכעל רייך געוואָרען, נאָר היינע איז געבליבען דער זעלבער קבצן חוי פריהער.

צו דער זעלבער צייט האָט ער אַרויסגעגעבען זיינע „רייזע-בילדער״, אין וועלכע ער בעריהרט די פאָליטישע פראַגען און האָט געהאַט אַ גרויסען ערפאָלג אַלס פאָליטישער פובּ-ליציסט. אַ קורצע צייט נאָכדעם האָט ער רעדיגירט מינכען אַ פאָליטישע צייטונג, וועלכע איז אָבער אין אַ האַלב יאָהר אַרום אָבגעשטעלט געוואָרען. אין מינכען האָט ער זי־

בעקאַנט מיט אַ מיניסטער, און האָט פון איהם געהאָפט צו בעקומען אַ רעגיערונגס-שטעלע. ער האָט צו דעם צוועק געמאַכט אַ רייזע קיין איטאַליען, נאָר איידער ער איז נאָך געקומען קיין רוים האָט ער דערהאַלטען אַ ידיעה, אַז זיין פאָטער איז געשטאָרבען (אין יאָהר 1828).

זיין האָפנונג צו בעקומען אַ רעגיערונגס-שטעלע האָט איהם אָבגענאַרט. היינע האָט זיך ווייטער בעשעפטיגט מיט פאָליטיק און פובליציסטיק. ער איז געוואָרען איינער פון די הויפט-קעמפפער פאַר דער פרייהייט. אין יענער צייט האָבען אָנגעהויבען אָנקומען ידיעות וועגען דער פראַנצויזישער רעוואָלוציע. היינע האָט בעשלאָסען צו פאָהרען קיין פאַריז. איידער ער איז אָבגעפאָהרען אין פאַריז האָט ער פערבראַכט אַ קורצע צייט אין האַמבורג, וואו איהם איז אויסגעקומען איבערצולעבען אַ פאָגראָם אויף יודען, פון וועלכען עס האָט אויך געליטען זיין פעטער, שלמה היינע. דעם 3-טען מאַי פון יאָהר 1831 איז היינע אָנגעקומען אין פאַריז.

אין פאַריז האָט ער געשריבען אין דייטשע צייטונגען וועגען פאָליטיק; זיינע פאָליטישע אַרטיקלען זענען אויך געדרוקט געוואָרען אין בעזונדערע בראָשורען. נאָר באַלד אין גיבען האָט די דייטשע רעגירונג אָנגעהויבען איהם שטאַרק רודפ'ן, ווייל ער האָט געלויבט די פראַנצויזישע רעוואָלוציע און קריטיקירט די דייטשע רעגיערונג. נאָך פריהער זענען אַלע זיינע פאָליטישע ווערק פערבאָטען געוואָרען; איצט איז עס דערגאַנגען אַזוי ווייט, אַז היינע'ן איז פערבאָטען געוואָרען צוריקצוקומען אין דייטשלאַנד. נאָר וואָס מעהר די רעגיערונג האָט איהם פערפאָלגט, אַלץ בעריהמטער איז ער געוואָרען. יעדעס פון זיינע ווערק איז געלעזען געוואָרען נאָך פיעל מעהר גראַדע, ווייל זיי זענען געווען פערבאָטען. צו דער זעלבער צייט איז מען אויך אין פראַנקרייך געוואָרען זעהר אויפמערקזאַם אויף איהם; מען האָט איהם דאָרט גערופען „אַ כמעט פראַנצויזישער זשעניע". באַלד האָבען איהם איינגעלאַדען די בעסטע פראַנצויזישע זשורנאַלען מיטצואַרבייטען אין זיי, און היינע האָט געדרוקט אין זיי אַ גאַנצע רייהע אַרטיקלען פון ליטעראַרישען, היסטאָרישען און פילאָזאָפישען אינהאַלט.

אויך אין דייטשלאַנד איז אונטער דער דאָזיגער צייט ערשיענען אַ גאַנצע רייהע פון דיינע פאָעטישע און פּאָליטישע ווערק, פון וועלכע מיר וועלען בעזונדערס דערמאָהנען זיין בוך „איבער בערנע“. צום ערשטען איז היינע געוועזען זעהר בע־פריינדעט מיט דעם בעריהמטען פּאָליטישען קעמפּפער לודוויג בערנע (אויך אַ געטויפטער יוד), און זייערע מיינונגען איבער פּאָליטיק האָבען געשטימט מיט אײנאַנדער. נאָר מיט דער צייט זענען זיי זיך פאַנאַנדערגעגאַנגען און האָבען געפיהרט אַ שאַר־פע פּאָלעמיק. אין דער בראָשורע „איבער בערנע“ האָט היינע צו שאַרף אַרויסגעטרעטען קעגען איהם, און פיעל פון זיינע דייטשע פריינד זענען איהם דעריבער געוואָרען שונאים. היינע האָט אין דיזער בראָשורע געהאַט גערעדט אויך וועגען בער־נע׳ס אַ פריינדין מיט אַ זעהר מיאוס׳ען טאָן, און דער מאַן פון דיזער פרוי, שלמה שטרויס פון פראַנקפורט, האָט היינע׳ן דעריבער אַרויסגערופען אויף אַ דועל, וועלכער איז פאָרגע־קומען דעם 7־טען סעפּטעמבער פון יאָהר 1841.

אכט טאָג פאַר דעם האָט זיך היינע פערהייראַטעט מיט מאַטילדע קרעסצענצע מיראַט. זי איז געוועזען אַ איינפאַכע, אונגעבילדעטע דאָרפס־מיידעל, וועלכע איז אָנגעקומען צו איה־רער אַ מוהמע אין פּאַריז אַלס פערקויפערין אין איהר שוך־געוועלב. היינע האָט זיך מיט איהר בעקאַנט, און זיי האָבען זיך פערליעבט. זי איז געוועזען אַ גוטע, טיכטיגע פרוי, וועלכע האָט זיך בעטייליגט אין זיין פרייד און לייד, און בעזונדערס איז זי איהם געוועזען איבערגעגעבען און געטריי שפּעטער, ווען ער איז קראַנק געוועזען און האָט אַזוי געדאַרפט האָבען אַ וועכטערין און אַ פערזאָרגערין.

איצט אָבער איז פאַר איהם אָנגעקומען אַ שווערע צייט פון נויט און דלות. טראָץ דעם, וואָס ער איז שוין געוועזען אַזוי בעריהמט, האָט איהם זיין פעדער גאַנץ וועניג איינגע־בראַכט, האָטש זי האָט רייך געמאַכט זיינע פערלעגער. פון יאָהר 1837 ביז יאָהר 1848 האָט היינע בעקומען שטיצע פון דער פראַנצויזישער רעגירונג 4800 פראַנק אַ יאָהר, אַלס איינער פון די יעניגע, וועלכע האָבען צוליעב זייערע איבערצייגונגען געליטען אין זייער פאָטערלאַנד און צוגעשטאַנען צו דער פראַנ־

צוויזישער רעוואָלוציע. אַזאַ סומע פלעגט היינע אויך בעקומען פון זיין פעטער שלמה היינע יעדעס יאָהר, און האָטש היינע איז געוועהנט געוועזען ברייט צו לעבען, דאָך איז ער ווי אָן געוועזען אַ נערוועז-קרענקליכער, און דערצו נאָך האָט זיין עס איז אויסגעקומען. נאָר אין יאָהר 1843 איז זיין פעטער געשטאָרבען, און דער יורש קאַרל היינע האָט נישט געוואָלט ווייטער געגעבען די שטיצע, ווייל זי איז נישט געוועזען בפירוש דערמאָהנט אין דער צואה. היינע האָט געמוזט פערפיהרען אַ פראָצעס, וועלכען ער האָט אין אַ לאַנגע צייט אַרום אפילו יאָ געוואונען, נאָר דערווייל האָט ער איהם פערשאַפט זעהר פיעל קרענקונג, און פון גרויס עגמת נפש האָט זיך מיט איהם אין יאָהר 1845 געטראָפען אַ נערוועז-שלאַג.

ווי עס ווייזט אויס איז היינע שוין פון געבאָרען טאָג לעבען, וואָס איז נישט געוועזען קיין גאַנץ נאָרמאַלעס, פערשאַפט זיין נערוועז-שוואַכקייט און אויך האָט ער געליטען פון אַנדערע זאַכען. פון אָנהויב יאָהר 1848 איז זיין געזונדס-צושטאַנד זעהר שלעכט געוואָרען. אין מאַי פון יענעם יאָהר האָט ער זיך געמוזט צו בעט לעגען און איז פון זיין קראַנקען-בעט שוין מעהר נישט אויפגעשטאַנען ביז זיין טויט, וואָס איז ערשט געקומען אין אַכט יאָהר אַרום. גאַנצע אַכט יאָהר איז ער געלעגען ווי אַ געבונדענער אין שרעקליכע ליידען און שמערצען.

אונטער דער דאָזיגער צייט האָט היינע נאָך אַרויסגעגעבען אַ גאַנצע רייהע פאָעטישע ווערק. אין דער זעלבער צייט האָט ער אויך פיעל געאַרבייט ביי זיינע „מעמואַרען", וועלכע זענען אָבער נאָך זיין טויט פערשוואונדען געוואָרען, ווי עס ווייזט אויס האָבען זיינע קרובים זיי פערניכטעט, ווייל היינע האָט זיי אין די „מעמואַרען" געשילדערט נישט אין זעהר העלע פאַרבען.

4 דעם זייגער פאַרטאָג דעם 17-טען פעברואַר פון יאָהר 1856 איז היינע געשטאָרבען. עס איז בעוואוסט, אַז פאַר זיין טויט האָט היינע הרטה געהאַט אויף זיין איבערגאַנג צום קריסטענטום און ער האָט שטאָלצירט מיט דעם, וואָס ער איז אַ יוד. אַז היינע איז אין האַרצען געבליבען אַ געטרייער יוד,

קאָן מען אויך אַרויסזעהן פון זיינע ווערק, בעזונדערס פון זיינע יודישע ווערק.

———

עס איז נישט דאָ דער אָרט, אין אַזאַ קורצגעפאַסטע ביאָגראַפיע, צו שילדערן היינע׳ס בעדייטונג אין דער וועלט-ליטעראַטור, בפרט נאָך, אַז דער יודישער לעזער האָט נישט פאַר זיך קיינע ביישפּילען פון היינע׳ס שאַפען. מיר פיהרען דעריבער דעם לעזער גלייך איבער צו היינע׳ן גופא, און, נאַטירליך, קודם-כל — צו זיין יודישעס ווערק „דער רבי פון באַכאַראַך“.

דער רבי פון באכאראך.

(א פראגמענט).

קאפיטעל I.

ניעדעריגער אראב־צו פון רהיין־שטראם, דארט וואו די ברעגען פון שטראם פערליערען זייער לאכענדע מינע, די בערג און די פעלזען מיט זייערע אונגעוועהנליכע הורבות פון פעסטונגען און שלעסער שטעלען זיך פאר מורא׳דיגער און ארום און ארום הערשט א ערנסטערע, ווילדערע הערליכקייט, דארט ליעגט אזוי ווי א פורכטבארע לעגענדע פון פארצייטען, די פינסטערע, אוראלטע שטאדט באכאראך. נישט שטענדיג זענען געוועזען אזוי צעפוילט און איינגעפאלען די דאזיגע מויערן מיט זייערע בלינדע וועכטער־טורעמס, וואס אין זייערע שפאלטען פייפט איצט דער ווינד און די שפאצען האלטען זייערע געסטען; אין די דאזיגע ארעמע, בלאטיגע, מיאוס׳ע גאסען, וועלכע מען דערזעהט דורכ׳ן צעשטערטען טויער, האט נישט שטענדיג געהערשט יענע וויסטע שטילקייט, וועלכע ווערט נאר פון צייט צו

צײַט איִבּערגעריסען פון שרײַענדע קינדער, שילטענדע ווײַבּער, און בּרומענדע קיה. די דאָזיגע מויערן זענען אַמאָל געווען שטאַלץ און שטאַרק, און אין די דאָזיגע גאַסען האָט זיך אַמאָל בּעוועגט פרישעס, פרײַעס לעבּען, מאַכט און פראַכט, פרעהליכקײַט און טרויער, פיעל ליעבּע און פיעל שנאה. באַכאַראַך איז אַמאָל געווען איינע פון יענע שטעדט, וואָס די רוימער האָבּען געגרינדעט אין דער צײַט פון זייער הערשאַפט איבּער'ן רהײַן, און די אַיינוואָהנער, האָטש עס זענען דערנאָך געקומען אויף זיי זעהר שטורמישע צײַטען און האָטש זיי זענען שפּעטער אַרונטערגעפאַלען אונטער דער הערשאַפט פון האָהענשטויף און צום לעצטען אונטער דער הערשאַפט פון וויטעלסבּאַך, דאָך איז זיי געלונגען, לויט דעם בּײַשפּיעל פון פיעל אַנדערע רהײַנישע שטעדט, אײַנצוהאַלטען פאַר זיך אַ פרײַ לעבּען. די פיהרונג פון דער שטאָדט איז געווען איבּערגעגעבּען צו אַ פעראײַניגונג פון אייִנצעלנע קאָרפּאָראַציעס; די קאָרפּאָראַציע פון די פּאַטריצישע אַלט־בּירגער און די קאָרפּאָראַציע פון די צעהען, וועלכע איז ווידער צעטיילט געווען לויט די פערשידענע פּראָפעסיעס, פלעגען זיך שטענדיג אַרומקריגען צווישען זיך, ווײַל יעדע פון זיי האָט געוואָלט בּעקומען די מאַכט אין איהרע הענד, אַזוי אַז אַקעגען אויסענוועניג פלעגען זיי זײַן פעסט פעראײַניגט כּדי זיך צו בּעשיצען און צו קעמפּפען מיט דעם שכנות'דיגען רויבּ־אַדעל, אינוועניג אָבּער האָבּען זיי שטענדיג געפיהרט מחלוקת צוליעבּ זייערע אינטערעסען; דעריבּער האָבּען זיי גאַנץ וועניג געלעבּט צוזאַמען פרײַנדליך, דערפאַר איז צווישען זיי געווען זעהר פיעל אונצוטרויען, און אָפט פלעגען זאָגאַר אויסבּרעכען סכסוכים. דער הערשענדער פאגט (דער הויפּט פון שטאָדט) איז געזעסען אין דעם הויכען שלאָס סאַרעק, און פלעגט אַראָבּפליהען יעדעס מאָל, ווען מען האָט איהם גערופען, און אויך פיעל מאָל, ווען מען האָט איהם אפילו נישט גערופען. די גײַסטליכע האָבּען געהערשט אין פינסטערניש דורך די פערפינסטערונג פון דעם גײַסט. איין קאָרפּאָראַציע, וואָס איז אַם מייסטען געווען אָבּגעזונדערט, אָהנמעכטיג און בּיסלעכווײַז בּערויבּט פון אַלע בּירגערליכע רעכטע, איז געווען די געמיינדע פון יודען, וועלכע האָבּען זיך בּעזעצט אין באַכאַראַך נאָך אין דער צײַט פון די רוימער, און שפּעטער, ווען מען האָט יודען שטאַרק גע'רודפ'ט, האָבּען זיי צווישען זיך אַרײַנגענומען גאַנצע מהנות נײַ־אָנגעקומענע יודען, וועלכע זענען

אַנטלאָפען צו זוכען רעטונג בײַ זיי.

די גרויסע רדיפות און פערפאָלגונגען אויף יודען האָבען זיך אָנגעהויבען מיט די קרייץ-צוגען און צום שרעקליכסטען, זענען זיי געוועזען אין מיטען פון 14-טען יאָהרהונדערט, בשעת דער ענדע פון דער מגפה, וועלכע האָט, ווי אַנדערע עפענטליכע אינגליקען, אויסגעבראָכען מסתמא דורך די יודען; מען האָט פערזיכערט, אַז זיי האָבען אַראָבגעבראַכט גאָטס צאָרן, און מיט דער הילף פון קרעציגע האָבען זיי פערגיפטעט די ברונענס. די גרעסטע מאַסע, בעזונדערס די מחנות פון די פלאַזשעלאַנטען, ד. ה. האַלבנאַקעטע מענער און ווייבער, וואָס האָבען תשובה געטהון און זיך דעריבער אַליין געפּייניגט און דערבײַ געזונגען פרומע ליעדער, זענען דורכגעגאַנגען דורך דעם גאַנצער רהיין-געגענד און דורך דאָס איבעריגע דרום-דייטשלאַנד, און אונטערוועגס האָבען זיי דערמאָלט אויסגעהרג'עט פיעל טויזענדער יודען, אָדער זיי געפּייניגט, אָדער געצוואונגען זיי צום שמד. אַ צווייטע בעשולדיגונג, וואָס האָט נאָך פון פריהערער צייט, דורכ'ן גאַנצען מיטעלאַלטער ביז'ן אָנהויב פון פאָריגען יאָהרהונדערט, געקאָסט די יודען זעהר פיעל בלוט און שרעק, איז געוועזען דער נאַרישער, אונזיניגער בלבול, וועלכער איז אין די הראָניקען און לעגענדען וויעדערהאָלט געוועזען ביז צום עקעל, אַז די יודען גנבה'נען די קריסטליכע הייליגע האָסטיען, וועלכע זיי שטעכען דורך מיט מעסערס, ביז עס רינט אַרויס בלוט, און אַז אום פסח שעכטען זיי קריסטליכע קינדער, כדי צו טרינקען זייער בלוט צום סדר. די יודען, וועלכע זענען פון שטענדיג אָן געוועזען פערהאַסט צוליעב זייער גלויבען, צוליעב זייער רייכקייט און צוליעב זייערע הובות, וואָס זיי האָבען געהאַט בײַ קריסטען, זענען אין יענע צייט אינגאַנצען געוועזען איבערגעגעבען אין די הענד פון זייערע פיינד, וועלכע האָבען זעהר לייכט געקאָנט זיי אונטערברענגען, ווען זיי האָבען נאָר פערשפּרייט אַזאַ מין ידיעה, אַז מען האָט ערמאָרדעט אַ קינד, אָדער גאָר אונטערגעוואָרפען אין אַ יודיש הויז אַ בלוטיגען קערפּער פון אַ קינד, און זענען בײַנאַכט בעפאַלען אויף דער יודישער פאַמיליע, און דאַן האָט מען געמאָרדעט, געראויבט און גע'שמד'ט, און גרויסע וואונדער זענען געשעהן דורך דאָס טויטע געפונענע קינד, וועלכעס די קירכע האָט סוף כל סוף געמאַכט פאַר אַ הייליגען. אַזאַ מין הייליגער איז געוועזען סאַנקט ווערנער, און פון זיין כבוד וועגען איז

אין אָבערוועזעל געגרינדעט געוואָרען יענע פּרעכטיגע אַבטיי, וואָס איצט שטעלט זי פאַר ביי'ם רהיין איינע פון די שענסטע חורבות, און מיט דער גאָטישער שענקייט פון איהרע לאַנגע שפּיצבויגיגע פענסטער, מיט איהרע שטאָלץ־אַרויסשטעקענדע זיילען און מיט איהרע שענע שטיין־שניצערייען ענטציקט זי אונז אַזוי פיעל, ווען מיר פאָהרען פערביי־איהר אין אַ הייטערן גרינעם זומער־טאָג און מיר ווייסען ניש, וואָס זי איז אַמאָל געוועזען און ווי אַזוי זי איז אויפגעקומען. צום כבוד פון דעם דאָזיגען היליגען זענען ביי'ם רהיין געבויט געוואָרען נאָך דריי אַנדערע גרויסע קירכען, און יודען האָבען אַ שעור זענען געטוידט אָדער געפּייניגט געוואָרען. דאָס איז געשעהן אין יאָהר 1287, און אויך אין באַכאַראַך, וואו עס איז געבויט גע־הרגעט איינע פון די דאָזיגע סאַנקט־ווערנער־קירכען, זענען די יודען אויסגעשטאַנען פיעל צרות און יסורים. דאָך צוויי הונדערט יאָהר נאָך דעם איז זיי שוין נישט אויסגעקומען צו ליידען פון אַזעלכע אָנפאַלען פון פאָלקס־צאָרן, האָטש מען האָט זיי נאָך אַלץ נישט אויפגעהערט פיינד צו האָבען, און זייער לעבען איז נאָך אַלץ גע־שטאַנען אין געפאַהר.

נאָר וואָס מעהר די שנאה פון דרויסען האָט זיי געדריקט, אַלץ מעהר פעראייניגט און פערטרויט האָבען די יודען פון באַכאַראַך געלעבט צווישען זיך, אַלץ טיעפער און שטאַרקער איז געוואָרען זייער פרומקייט און יראת־שמים. אַ מוסטער פאַר אַלעמען, ווי זיך צו פיהרען ווי גאָט האָט געבאָטען, איז געוועזען דער דאָרטיגער רב רבי אברהם, וועלכער איז נאָך געוועזען אַ יונגער מענש, נאָר צוליעב זיין גרויסקייט אין לערנען איז ער שוין געוועזען ווייט און ברייט בערימט. ער איז געבאָרען געוואָרען טאַקי אין דער זעלבער שטאָדט, און זיין פאָטער, וועלכער איז אויך דאָרט רב געוועזען, האָט איהם אָנגעזאָגט פאַר'ן טויט, אַז ער זאָל אויך ווערען רב און ער זאָל די שטאָדט באַכאַראַך קיינמאָל נישט פערלאָזען, אפילו ווען זיין לעבען וועט דאָרט שטעהן אין סכנה. דער דאָזיגער בעפעהל און אַ שאַפע מיט זעלטענע ביכער — דאָס איז געוועזען אינגאַנצען, וואָס עס האָט איהם איבערגעלאָזט זיין פאָטער, וועלכער האָט דורכגעלעבט זיינע יאָהרען אין אָרעמקייט און אין לערנען. דאָך איז רבי אברהם געוועזען זעהר רייך; זייענדיג פערהייראַטעט מיט דער איינציגער טאָכטער פון זיין פאָטערס ברודער, וועלכער האָט זיך בעשעפטיגט מיט'ן האַנדעל פון

פּײַערע שטײנער, האָט ער נאָך זײַן טויט געירשה׳נט זײַן גאַנץ גרויסעס
פּערמעגען. אײניגע שלעכטע צינגער אין שטאָדט האָבען אפילו גע-
געבען אָנצוהערעניש, אַז דער רב האָט התונה געהאַט מיט זײַן פּרוי-
טאַקי נאָר צוליעב איהר געלד. נאָר אַלע װײַבער האָבען דאָס אָפּ-
געלײקענט, און זיי האָבען אויך געװאוסט צו דערצעהלען פערשיע-
דענע מעשיות, װי דער רב איז נאָך פאַר זײַן רײַזע נאָך שפּאַניען
שוין געװען פערליעבט אין שרה׳ן — אײגענטליך האָט מען זי גערופען
די שענע שרה — און װי שרה האָט זיבען יאָהר געמוזט װאַרטען,
ביז דער רב איז צוריקגעקומען פון שפּאַניען, און דערצו נאָך האָט
ער זי מקדש געװען קעגען איהר פּאָטערס װילען און אויך קעגען
איהר אײגענער אײנשטימונג. װאָרום יעדער יוד קאָן אַ יודיש מעדעל
מאַכען פאַר זײַן געזעצליכע פרוי, װען עס געלינגט איהם, איהר
אָנצוטהון אויפ׳ן פינגער אַ קידושין־פינגערל און דערבײַ צו זאָגען
די װערטער: „הרי את מקודשת לי בטבעת זו כדת משה וישראל!״ —
דערמאָהנענדיג שפּאַניען פלעגען מענשען מיט שלעכטע צינגער שמײכ-
לען דערבײַ גאַנץ בעזונדערס; און דאָס איז געװען צוליעב אַ דונקעלער
ידיעה, אַז רבי אברהם האָט אין דער גרויסער ישיבה אין טאָלעדאָ אפילו
זעהר פלײַסיג געלערנט די תורה, נאָר צוזאַמען דערמיט האָט ער
אויך אָנגענומען קריסטליכע מנהגים און האָט אַרײַנגעזויגען אין זיך
דעם גײַסט פון פרײַדענקען, גלײַך װי יענע שפּאַנישע יודען, װעלכע
זענען דעמאָלט געשטאַנען אויף אַ זעהר הויכע מדרגה פון בילדונג.
נאָר אינװעניג אין האַרצען האָבען אפילו די מענשען מיט די שלעכ-
טע צינגער אויך נישט געגלויבט, אַז די דאָזיגע ידיעה זאָל זײַן אמת.
װאָרום פון זינט דער רב איז צוריקגעקומען פון שפּאַניען האָט
ער זיך געפיהרט אין לעבען זעהר ריין, פרום און ערנסט, די קלענסטע
דינים און מנהגים האָט ער אָבגעהיט מיט דער גרעסטער שטרענג-
שאַפט, אַלע מאָנטאָג און דאָנערשטאָג פלעגט ער פאַסטען, און נאָר
אום שבת און יום־טוב פלעגט ער עסען פלײש און טרינקען װײַן;
דעם גאַנצען טאָג האָט ער פערבראַכט אין דאַװנען און לערנען, בײַטאָג
פלעגט ער לערנען גאָטס תורה מיט תלמידים, װעלכע זענען זיך
אָנגעפאָהרען קײן באַכאַראַך צוליעב זײַן רוהם, און בײַנאַכט פלעגט
ער בעטראַכטען די שטערן פון הימעל אָדער די אויגען פון דער
שענער שרה. קײן קינדער האָט דער רב נישט געהאַט, און דאָך
האָט אַרום איהם נישט געפעהלט קײן לעבען און בעװעגונג. דער

גרויסער זאַל פון זיין הויז, וועלכעס איז געווען נעבען דער שוהל, איז שטענדיג געשטאַנען אָפען פאַר דער גאַנצער געמיינדע; יעדער פלעגט אַהין אַריין און אַרויסגעהן אָהן שום אומשטענדען; דאָרט פלעגט מען קומען גאָט בעטען אין אַ שלעכטע מינוט, אָדער נייעס הערען, אָדער מאַכען פערזאַמלונגען בשעת אַן אַלגעמיינער נויט; דאָרט פלעגען זיך די קינדער שפּיעלען שבת אין דער פריה, בשעת מען האָט אין שוהל געלייענט די סדרה פון דער וואָך; דאָרט פלעגט מען זיך פערזאַמלען אויף התונות און אויף לויות, און דאָרט האָט מען זיך געקריגט און זיך איבערגעבעטען; דאָרט האָט אַ דערפרוירענער אין וועג געפונען אַ וואַרעמען אויוועז און אַ הונגעריגער — אַ געדעקטען טיש. אויסער דעם האָבען זיך אַרום רב שטענדיג אַרומגעדרעהט זעהר פיעל קרובים, ברידער און שוועסטער מיט זייערע ווייבער און קינדער, ווי אויך זיינע און זיין פרוי'ס פעטערס און מוהמעס, אַ גאַנץ גרויסע משפחה, און זיי אַלע האָבען דעם רב געהאַלטען אַלס דעם הויפּט פון דער פאַמיליע, פלעגען אין זיין הויז אַריינקומען אין פריה אין שפּעט, און אין גרויסע ימים טובים פלעגען זיי דאָרט אַלע צוזאַמען עסען. אַזעלכע אַלגעמיינע פאַמיליען-מאָהלצייטען זענען פאָרגעקומען בעזונדערס ביי'ם סדר אום פסח. דאָס איז אַ גאַנץ אַלטער, וואונדערבאַרער מנהג, וואָס נאָך איצט היטען איהם אָב די יודען אין דער גאַנצער וועלט אין דער נאַכט צו'ם פערצעהנטען טאָג פון מאָנאַט ניסן, צו דעם עביגען אָנדענקען פון זייער בעפרייאונג פון דער קנעכטשאַפט פון מצרים. דער דאָזיגער סדר ווערט אָבגעריכט אויף אַזאַ אופן:

באַלד ווי עס ווערט נאַכט צינדט די ווירטין פון הויז אָן די ליכט, פערדעקט דעם טיש מיט אַ טישטוך, לעגט אויפ'ן מיטען טיש דריי מצות, פערדעקט זיי מיט אַ טישטיכעל, און אויף דעם דאָזיגען העכערען פלאַץ שטעלט זי זעקס קליינע טעלערלעך, אין וועלכע עס געפינען זיך סימבאָלישע שפּייזען: אַ איי, פעטרושקע, מרור, זרוע און חרוסת — אַ מישונג פון ראָזינקעס, אינגבער און ניס. צו דעם דאָזיגען טיש זעצט זיך דער פאָטער פון הויז מיט אַלע קרובים און געסט און לייענט פאַר זיי פאַר פון דער הגדה, וואָס איהר אינהאַלט איז אַ זעלטזאַמע מישונג פון אַלטע לעגענדען, פון וואונדערבאַרע מעשות פון מצרים, פון מערקווירדיגע ערצעהלונגען, וכוחים, תפילות און יום-טוב-ליעדער. אין מיטען פון דעם דאָזיגען סדר קומט פאַר

אַ גרויסער מאָהלצייַט, און זאָגאַר בשעת'ן לייענען די הגדה פערזוכט מען אַביסעל די סימבאָלישע שפּייַזען אין בעשטימטע צייַטען, אויך עסט מען די מצה און מען טרינקט פיער כוסות הייטען ווייַן. אומעטיג־פרעהליך, ערנסט־שפּיעלענד און לעגענדאַריש־געהיימניספאָל איז דער כאַראַקטער פון יענער סדר־נאַכט און דער פון אַלטע צייַטען אָנגענומענער זינגענדיגער טאָן, מיט וועלכען דער פאָטער פון הויז לייענט די הגדה און וועלכען עס האַפּען אונטער פון צייַט צו צייַט אין האָר אויך די צוהערער, קלינגט אַזוי שוידערהאַפט־האַרציג, אַזוי מוטערליך־אַיינשלעפערענדיג, און צוגלייַך אַזוי האַסטיג־אויפוועקענדיג, אַז אפילו די יעניגע יודען, וועלכע זענען שוין לאַנג אָבגעפאַלען פון זייער עלטערנס גלויבען און יאָגען זיך נאָך פרעמדע פרייד און פרעמדען כבוד, ווערען אויך ערשיטערט אין טיעפסטען האַרצען, בשעת עס דרינגען אַריין צופעליג אין זייערע אויערן די אַלטע, גוט בעקאַנטע פּסח־טענער.

אינ'ם גרויסען זאַל פון זייַן הויז איז איין מאָל געזעסען רבי אברהם, און צוזאַמען מיט זייַנע קרובים, תלמידים און די איבעריגע געסט האָט ער אָבגעריכט דעם סדר. אין זאַל האָט אַלץ געבלאַנקט מעהר ווי געוועהנליך; איבער'ן טיש איז געווען פערשפּרייט אַ פערשידענפאַרביגער זיידענער טישטוך, וואָס זייַנע גאָלדענע פרענזלעך זענען אַראָבגעהאַנגען ביז צו דער ערד; היימיש האָבען געגלאַנצט די טעלערלעך מיט די סימבאָלישע שפּייַזען, ווי אויך די הויכע בעכער פול מיט ווייַן, אויף וועלכע עס זענען געווען אויסגעקריצט לויטער היילינע געשיכטען; די מאַנסלייַט זענען געזעסען אין זייערע שוואַרצע מאַנטלען און שוואַרצע פלאַכע היטלען און ווייַסע קיטלען; די פרויען, אין זייערע טייַערע קליידער פון לאָמבאַרדישע שטאָפען, האָבען אַרום קאָפּ און האַלז געטראָגען זייער גאָלד־און פּערל־ציערונגען; און די זילבערנע שבת'דיגע מנורה האָט פאַנאַנדערגעגאָסען איהר יום־טוב'דיגעס ליכט איבער די פרומע, צופרידענע געזיכטער פון די אַלטע און יונגע. אויף אַ פּורפּורנער סאַמעט־קישען אויף אַ שטוהל, וואָס איז געווען העכער ווי די איבעריגע, איז רבי אברהם געזעסען אָנגעלעהנט ווי דער דין איז, און האָט געלייענט און געזונגען די הגדה, און דער פערשידענער האָר האָט מיטגעשטימט אָדער געענטפערט ביי די פּאַסיגע שטעלען. דער רב האָט אויך געטראָגען אַ שוואַרצען יום־טוב'דיגען מאַנטעל, זייַנע איידעלע, אַביסעל־שטרענגע גע-

זיכטס־ציגען זענען געווען מילדער ווי געוועהנליך, די ליפּען האָבען אַרויסגעשמייכעלט פון הינטער דער ברוינער באָרד, אַזוי ווי זיי וואָלטען וועלען דערצעהלען זעהר פיעל פרעהליכעס, און אין זיינע אויגען האָט אַרומגעשוואומען עפּעס אַזוי ווי אַ גליקליכע ערינערונג אָדער אַהנונג. די שענע שרה, וועלכע איז אויך געזעסען אויף אַ העכערען סאַמעט־שטוהל ביי זיין זייט, האָט אַלס הויזווירטין גאָר נישט געטראָגען אויף זיך פון איהרע ציערונגען, נאָר אַ ווייסע ליינוואַנד האָט אַרומגענומען איהר שלאַנקען קערפּער און איהר פרום געזיכט. דאָס דאָזיגע געזיכט איז געווען רירהענד שען, אַזוי ווי בכלל איז די שענהייט פון די יודישע טעכטער גאָר בעזונדערס ריהרענד; דאָס בעוואוסטזיין וועגען דער גרויסער אָרעמקייט, דער ביטערער חרפּה און די ערגסטע צרות, אין וועלכע זייערע קרובים און גוטע פריינד לעבען, פערשפּרייט איבער זייערע הנ׳עוודיגע געזיכטס־ציגען אַ געוויסע ליידענדע האַרציגקייט און אַ בעטראַכטענדע ליעבעס־אַנגסט, וועלכע בעצויבערן זאָנדערבאַר אונזערע הערצער. אַזוי איז היינט געזעסען די שענע שרה און האָט כסדר געקוקט דעם מאַן אין די אויגען אַריין; פון צייט צו צייט האָט זי אויך אַ קוק געטהון אין דער הגדה, וואָס איז פאַר איהר געלעגען — אַ פּאַרמעט־בוך, וואָס איז געווען שען געבונדען אין גאָלד און סאַמעט; דאָס איז געווען אַנ׳אַלטע ירושה מיט פיעל־יעהריגע פלעקען פון וויין נאָך פון איהר זיידענס צייטען; אין דעם דאָזיגען בוך זענען געווען אויסגעמאָלט זעהר פיעל פערשיעדענע בילדער, וועלכע זי האָט נאָך קינדווייז אַזוי ליעב געהאַט צו בעטראַכטען אין די סדר־נעכט, און וועלכע האָבען פאָרגעשטעלט אַלערליי געשיכטען פון חומש, ווי צום ביישפּיעל: ווי אברהם צעקלאַפּט מיט אַ האַמער די שטיינערנע געצען פון זיין פאָטער תרח, ווי די מלאכים קומען צו איהם, ווי משה הרג׳עט דעם מצרי, ווי פרעה זיצט פּרעכטיג אויף זיין טראָן, ווי די פרעש לאָזען איהם נישט צורוה אפילו זיצענדיג ביי׳ם טיש, ווי ער ווערט — אַ דאַנק גאָט — דערטרונקען אין ים, ווי די בני ישראל געהען פאָרזיכטיג דורך דעם רויטען ים, ווי זיי שטעהען מיט אָפענע מיילער ביי׳ם באַרג סיני מיט זייערע שאָף, קיה און אָקסען, ווי דער פרומער דוד המלך שפּיעלט אויף זיין האַרפע, און ענדליך ווי די שטאָדט ירושלים ווערט מיט איהרע טורעמס און דעכער פון בית־המקדש בעשטראַהלט פון גלאַנץ פון דער זון!

מען האָט שוין געהאַט אָנגעגאָסען דעם צווייטען כּוס, די גע־זיכטער און שטימען זענען אַלץ העלער געוואָרען, און דער רב, אָנגעהמענדיג אין האַנד איינע פון די מצות און אויפהויבענדיג זי אין דער הויך, האָט אָנגעהויבען צו לייענען: „כּהאָ לחמא עניא — אָט דאָס איז דער אָרעמער ברויט, וואָס אונזערע עלטערן האָבען געגעסען אין מצרים! יעדער, ווער עס איז הונגעריג — זאָל קומען און עסען! יעדער, ווער עס איז בעדירפטיג, זאָל קומען מיט אונז דעם סדר אָבריכטען! דאָס יאָהר זענען מיר דאָ, איבער אַ יאָהר זאָלען מיר זיין אין ירושלים! דאָס יאָהר זענען מיר קנעכט, איבער אַ יאָהר זאָלען מיר זיין די קינדער פון פרייהייט!“.

פּלוצלונג האָט זיך געעפענט די טהיר פון זאַל און עס זענען אריינגעקומען צוויי גרויסע בלאַסע מענער, געהילט אין ברייטע מאַנט־לען, און איינער פון זיי האָט געזאָגט:

— שלום עליכם, מיר זענען יודען רייזענדער און מיר האָבען געוואָלט מיט אייך צוזאַמען דעם סדר אָבריכטען.

און דער רב האָט שנעל און פריינדליך געענטפערט:

— עליכם שלום, זעצט זיך אַנידער נעבען מיר!

די ביידע פרעמדע מענשען האָבען זיך גלייך געזעצט צום טיש, און דער רב האָט ווייטער געזאָגט די הגדה. טיילמאָל, בשעת די איבעריגע האָבען נאָך נישט געהאַט געענדיגט צו דערזאָגען, האָט ער צוגעוואָרפען ליעבליכע ווערטער צו זיין ווייב, און געבענדיג אָנצוהערעניש אויפ'ן אַלטען ווערטעל, אַז אַ יודישער בעל־הבית איז אין דער פּסח־נאַכט אַ מלך, האָט ער צו איהר געזאָגט: „פרעה ד רך, מיין מלכּה!“ — זי אָבער האָט אומעטיג־שמייכלענדיג געענטפערט: „עס פעהלט אונז דאָך אָבער אַ פּרינץ!“ — און דערמיט האָט זי געמיינט אַ זוהן, וואָס זאָל קאָנען דעם טאַטען פרעגען די פיער קשיות, אַזוי ווי עס שטעהט אין דער הגדה. דער רב האָט גאָר נישט געענטפערט, און האָט נאָר אָנגעוויזען מיט'ן פינגער אויף אַ בילד, וואָס האָט זיך גראַדע איצט אויפגעמישט אין דער הגדה, און וואָס האָט פאָרגעשטעלט, ווי די דריי מלאכים קומען צו אַברהם אָבינו איהם אָנצוזאָגען, אַז זיין פרוי שרה וועט איהם געווינען אַ זוהן, און שרה שטעהט דערווייל מיט אַ ווייבערשע נייגיעריגקייט הינטער דער טהיר פון געצעהלט, כדי זיך צו צוהערען צום שמועס. די דאָזיגע לייכטע אָנצוהערעניש האָט אַרויסגעגאָסען אַ דרייפאַכע רויטקייט אויפ'ן

געזיכט פון דער שענער פרוי, זי האָט אַראָבגעלאָזען די אויגען, און דערנאָך האָט זי ווידער פריינדליך אַפּערגעקוקט צו איהר מאַן, וועלכער האָט וויַטער זינגענדיג געלייענט די וואונדערבאַרע מעשה, ווי רבי יהושע, רבי אליעזר, רבי עזריה, רבי עקיבה און רבי טרפון זענען געזעסען אָנגעלעהנט אין בני ברק און האָבען די גאַנצע נאַכט דערצעהלט וועגען יציאת מצרים, ביז זייערע תלמידים זענען געקומען און זיי געזאָגט, אַז ס'איז שוין טאָג געוואָרען און ס'איז שוין געקומען די צייט צו דאַוונען.

ווי די שענע שרה האָט אַזוי פרום זיך צוגעהערט און האָט כסדר אָנגעקוקט איהר מאַן, האָט זי בעמערקט, ווי זיין געזיכט איז פּלוצלונג ערשטאַרט און שרעקליך אויסגעקרימט געוואָרען, דאָס בלוט איז איהם פערשוואונדען געוואָרען פון די באַקען און ליפּען, און די אויגען האָבען געגלאָצט אַזוי ווי זיי וואָלטען פערגלעזערט געוואָרען; — נאָר כמעט אין דעם זעלבען אויגענבליק האָט זי געזעהן, ווי זיינע געזיכטס-ציגען האָבען ווידער בעקומען די פריהעריגע רוהיגקייט און הייטערקייט, ווי זיינע ליפּען און באַקען זענען ווידער רויט געוואָרען, זיינע אויגען האָבען ווידער אָנגעהויבען מונטער צו קוקען אַהין און אַהער, יאָ, נאָך מעהר, עפּעס האָט איהם אָנגעהאַפּט אַ גאַנץ מערקווירדיגע לוסטיגע שטימונג. די שענע שרה איז דערשראָקען געוואָרען ווי נאָך קיינמאָל אין לעבען נישט, און אַ אינערליכער שרעק האָט אין איהר אַריינגעדרונגען און איהר קאַלט געמאַכט, נישט אַזוי פיעל צוליעב דעם שרעק, וואָס האָט זיך איין מינוט אויסגעדריקט אויף איהר מאַנ'ס געזיכט, ווי צוליעב זיין איצטיגער פרעהליכקייט, וועלכע איז ביסלעכווייז געוואָרען אַלץ גרעסער און גרעסער און איז העראַנגעגאַנגען כמעט ביז צו אויסגעלאַסענהייט. דער רב האָט זיין היטעל אַריבערגערוקט פון איין אויער צו'ם אַנדערן, געפּוצט און געקרייזעלט די האָר פון זיין באָרד, געזונגען די הגדה ווי עפּעס אַ גאַסענליד, און בשעת מען האָט אויסגערעכענט די צעהן מכות, וואָס ביי יעדער פון זיי דאַרף מען איינטונקען דעם פינגער אין פולען בעכער וויין און אַראָבוואַרפען דעם אַראָבגעהענדען טראָפּען אויף דער ערד האָט דער רב בעשפּריצט די יונגערע מעדלעך מיט'ן רויטען וויין, און צוליעב דעם איז געוואָרען אַ געשריי צוליעב די פערפלעקטע ציערונגען און אַ פרעהליך געלעכטער. אַלץ אונהיימליכער איז דער שענער שרה געוואָרען זעהענדיג, ווי איהר מאַנ'ס לוסטיגקייט ווערט

אלץ גרעסער, און מיט הארץ־קלעמעניש האט זי געקוקט אויף די רוישענדע, פערשידענפארביג בעלויכטענע מענשען, וועלכע האבען זיך בעקוועם בריים געשאקעלט אהין און אהער, געקרו־שעלט די דינע מצות, אדער אנגעגאסען ווין, אדער געפלוידערט איינער מיט'ן צווייטען, אדער הויך געזונגען, און אלץ גאנץ צו־פריעדען.

דערווייל איז אנגעקומען די צייט צו'ם עסען; אלע זענען אויפ־געשטאנען זיך וואשען, און די שענע שרה האט געבראכט דאס גרויסע זילבערנע וואש־בעקען, וואס אויף איהר זענען געווען רייך אויסגעקריצט פערשידענע גאלד־פיגורען און פערציערונגען; זי האט דאס בעקען געהאלטען פאר יעדען גאסט, ווערענד מען האט אויף זיינע הענד געגאסען וואסער. בשעת זי איז צוגעקומען צו'ם רב, האט ער איהר בעדייטענד א וואונק געטהון מיט די אויגען, און האט זיך גלייך ארויסגעגנבה'ט הינטער א טהיר. די שענע שרה איז איהם גלייך נאכגעגאנגען; האסטיג האט דער רב אנגעהאפט די האנד פון זיין פרוי, שנעל האט ער זי נאכגעצויגען נאך זיך דורך די דונקעלע גאסען פון באכאראך, שנעל האט ער זי געפיהרט צו'ם טויער ביז צו'ם וועג הינטערן שטאדט, וועלכער האט איבער דער לענג פון רהיין געפיהרט נאך בינגען.

עס איז געווען איינע פון יענע פריהלינגס־נעכט, וועלכע זענען אפילו גענוג ווארעמליך און העל אויסגעשטערענט, נאר דאך פילען זיי אן די נשמה מיט א זעלטזאמען שרעק. די בלומען האבען געשמעקט מיט א מתים־ריח; די פויגעל האבען געצווישערט אזוי ווי זיי וואל־טען זיך געפרעהט מיט'ן אלגעמיינעם אונגליק און צוגלייך ווי זיי וואלטען זיך אליין געשראקען; די לבנה האט ביז געווארפען גע־לע פאסען ליכט איבער דעם דונקעלען ארומרוישענדען שטראם; די הויכע פעלזען פון ברעג האבען אויסגעזעהען ווי ריזען־קעפ, וואס האבען זיך מורא'דיג געוואקעלט; דער טורם־וועכטער אויפ'ן שלאס שטראהל־עק האט געבלאזען מעלאנכאליש; און אין מיטען דעם אלעם האט כסדר געקלונגען דער טויטען־גלאק פון דער סאנקט־ווערנער־קירכע. די שענע שרה האט אין דער רעכטער האנד געטראגען דעם זילבערנעם וואשבעקען, איהר לינקע האנד האט דער רב נאך אלץ פעסט געהאלטען, און זי האט געפיהלט, ווי זיינע פינגער זענען געווען קאלט ווי אייז און ווי זיין ארעם האט געציטערט; נאר זי

איז שוויַיגענדיג איהם נאָכגעגאַנגען, אפשר דערפאַר, ווייל זי איז פון שטענדיג אָן געוואָהנט געווען צו פאָלגען איהר מאַן בלינד און אָהן אַ שום פראַגע, און אפשר אויך דערפאַר, ווייל איהרע ליפּען זענען דורך איהר אינערליכער אַנגסט געווען פערשלאָסען.

אונטען ביים שלאָס סאָנעק, אַקעגענאיבער לאָרך, אונגעפעהר וואו איצט געפינט זיך דאָס דערפעל ניעדער־רהיינבאַך, זעהט זיך אַ הויכע פעלזענפלאַטע, וואָס העגגט אַרויס אַזוי ווי אַ בויגען איבערן ברעג פון רהיין. אויף דעם דאָזיגען פעלזען איז אַרויפגעקראָכען רבי אברהם מיט זיין ווייב, דאָרט האָט ער זיך אַרומגעקוקט אויף אַלע זייטען און האָט אַקוק געטהון אין דער הויך צו די שטערן. ציטערנדיג און דורכגענומען מיט קאַלטען טויט־שרעק איז נעבען איהם געשטאַנען די שענע שרה און האָט בעטראַכט זיין בלאַס געזיכט, וועלכעס די לבנה האָט פאַנטאַסטיש בעלויכטען און אויף וועלכען עס האָט אַהין און אַהער געציטערט ווי שמערץ, מורא, געבעט און צאָרן. נאָר ווען דער רב האָט פלוצלונג פון איהרע הענד אַרויסגעריסען דאָס זילבערנע וואַש־בעקען און עס מיט געהויש אַראָבגעשליידערט אין רהיין אַריין, דאַן האָט זי שוין מעהר נישט געקאָנט דערטראָגען דאָס מוראדיגע אַנגסט־געפיהל און מיט אַ אויסשריי „שמע ישראל!“ איז זי געפאַלען דעם מאַן צו די פיס. און האָט איהם בעשוואָרען, ער זאָל ענדליך אויסזאָגען, וואָס דאָ קומט פאָר.

דער רב, וועלכער איז נאָך נישט געווען אימשטאַנד צו רעדען, האָט עטליכע מאָל שטיל בעוועגט די ליפּען, און ענדליך האָט ער אויסגערופען:

— צי זעהסטו דעם מלאך המות? דאָרט אונטען שוועבט ער איבער באַכאַראַך! מיר אָבער זענען אַנטרונען געוואָרען פון זיין שווערט. געלויבט איז גאָט!

און מיט אַ שטימע, וואָס האָט נאָך געציטערט פון אינערליכען שרעק, האָט ער דערצעהלט: ווי ער האָט פרעהליך געזונגען די הגדה זיצענדיג אָנגעלעהנט, און צופעליג האָט ער אַקוק געטהון אונטערן טיש, און דאָרט האָט ער נעבען זיינע פיס דערזעהן אַ בלוטיגען טויטען קערפּער פון אַ קינד.

— דאַן האָב איך בעמערקט — האָט דער רב צוגעגעבען — אַז אונזערע צוויי פערשפּעטיגטע געסט זענען נישט פון דער יידישער געמיינדע, נאָר זיי געהערען צו דער פערזאַמלונג פון גאָטלאָזע מענ־

שען, וועלכע האָבען זיך אָבגעגעדט אַריינצוגנבה'נען אין געהיים יענעם טויטען קערפער אין אונזער הויז, כדי אונז צו בעשולדיגען, אַז מיר האָבען געה'רג'עט אַ קינד און אויפרייצען אויף אונז דאָס פאָלק, אונז צו בערויבען און ערמאָרדען. איך האָב נישט געטאָרט לאָזען בעמערקען, אַז איך האָב זיך דערוואוסט דאָס דאָזיגע שרעקליכע פערברעכען, ווייל דאַדורך וואָלט נאָך מיין אונגליק שנעלער אָנגעקומען, און נאָר די היטרעקייט האָט אונז ביידען גערעטעט. געלויבט איז גאָט! שרעק זיך נישט שענע שרה; אויך אונזערע קרובים און גוטע פריינד וועלען געראַטעט ווערען. די רויבער האָבען נאָר בעגעהרט מיין בלוט; און ווי באַלד איך בין פון זיי ניצול געוואָרען, וועלען זיי זיך בעגניגען מיט מיין זילבער און גאָלד. קום מיט מיר, שענע שרה, אין אַנ'אַנדער לאַנד, מיר וועלען דאָס אונגליק הינטער אונז איבערלאָזען, און כדי דאָס אונגליק זאָל אונז נישט נאָכיאָגען, האָב איך איהם אַלס קרבן אַוועקגעוואָרפען דאָס לעצטע פון מיין פערמעגען, דאָס זילבערנע בעקען. דער גאָט פון אונזערע עלטערן וועט אונז נישט פערלאָזען. — קום אַראָב, דו ביזט מיעד; דאָרט אונטען שטעהט ביי זיין שיפעל דער שטילער ווילהעלם; ער וועט אונז אַריבערפיהרען אויף יענער זייט רהיין.

נישט רעדענדיג קיין איין וואָרט און אַזוי ווי מיט צעבראָכענע גליעדער איז די שענע שרה געפאַלען דעם רב אין די אָרעמס, און פאַמעלעך האָט ער זי אַראָבגעטראָגען צום ברעג אַראָב. דאָ איז געשטאַנען דער שטילער ווילהעלם, אַ טויב־שטומער, נאָר אַ בילד־שענער יונג, וועלכער האָט זיך בעשעפטיגט מיט פישפאַנגען כדי אויסצוהאַלטען זיין אַלטע מוטער, דעם רב'ס אַ שכנת'ע, און אויך האָט ער דאָ געהאַלטען אַ שיפעל. נאָר עס האָט אויסגעזעהן, ווי ער וואָלט שוין פאָראויס פערשטאַנען, וואָס דער רב פערלאַנגט, און נאָך מעהר, עס האָט אויסגעוויזען, ווי ער וואָלט אויפ'ן רב געוואַרט; אויף זיינע פערמאַכטע ליפען האָט זיך בעוויזען אַ צייכען פון ליעבליכסטען מיטלייד, מיט פיעל בעדייטונג האָט ער זיינע גרויסע בלויע אויגען געלאָזט רוהען אויף דער שענער שרה, און פאָרזיכטיג האָט ער זי אַריינגעטראָגען און שיפעל אַריין.

דער בליק פון דעם שטומען יונגעל האָט די שענע שרה אויסגעוועקט פון איהר צעמישטקייט; זי האָט פלוצלונג דערפיהלט, אַז אַלץ, וואָס איהר מאַן האָט איהר דערצעהלט, איז נישט געוועזען

קיין בלויזער חלום, און שטראָמען ביטערע טרעהרען האָבען זיך אַראָבגעגאָסען איבער איהרע באַקען, וועלכע זענען איצט גע-וועזען אַזוי וויים ווי איהר געוואַנד. און אַזוי איז זי געזעסען אין מיטען פון שפּעל, אַזוי ווי אַ וויינענדעס מאַרמאָר-בילד; נעבען איהר זענען געזעסען איהר מאַן און דער שטילער ווילהעלם, וועלכע האָבען פלייסיג געררודערט.

צי דאָס קומט דורך דעם איינטאָניגען רודער-קלאַפּען, אָדער אפשר דורך דעם, וואָס דאָס שיפעל שאָקעלט און וואַקעלט זיך, אָדער דורך דעם ריח פון יענע בערג אויפ'ן ברעג, אויף וועלכע די פרייד אין האַרצען וואַקסט, נאָר ווי די מעשה איז טרעפט עס שטענדיג, אַז אפילו דער טרויעריגסטער וועלט זעלטזאַם בערוהיגט, ווען ער פאָהרט לייכט אויף אַ לייכטען שיפעל אין אַ פריהלינגס-נאַכט איבער דעם ליעבען, קלאָרען רהיין-שטראָם. ווירקליך, דער אַלטער גוטהערציגער פאָטער רהיין קאָן עס נישט פערטראָגען, ווען זיינע קינדער וויינען; שטילענדיג זייערע טרעהרען וויעגט ער זיי אויף זיינע טרייע אָרעמס, און דערצעהלט זיי זיינע שענסטע לעגענדעס, און זאָגט זיי צו זיינע טייערסטע אוצרות, אפשר דעם אוראַלטען, פער-זונקענעם ניבעלונגען-אוצר. אויך די טרעהרען פון דער שענער שרה האָבען געפליעסט אַלץ מילדער, איהרע געוואַלדיגע שמערצען זענען אַראָבגעשווענקט געוואָרען דורך די שעפּטשענדע וועלען, די נאַכט האָט פערלאָזען איהר פינסטערן שרעק, און די היימישע בערג האָבען געגריסט, ווי זיי וואָלטען אויפ'ן צערטליכסטען אופן געזאָגט: „זיי געזונד". נאָר פריהער פאַר אַלעמען האָט מיט צו-טרויען געגריסט איהר ליעבסטער באַרג, דער קעדריך, און אין זיין זעלטזאַמער לבנה-בעלייכטונג האָט עס אויסגעוויזען, אַזוי ווי דאָרט אין דער הויך וואָלט ווידער געשטאַנען אַ פריילין מיט שרעקענדיג-אויסגעשטרעקטע אָרעמס, אַזוי ווי די פלינקע צווערגען וואָלטען ווידער אַרומגעקראָכען רוישענדיג צווישען די שפּאַלטען פון די פעלזען, און אַזוי ווי אַ ריטער וואָלט אַרויפגעשפרונגען באַרג-אַרויף אין גרעסטען גאַלאָפּ; און דער שענער שרה האָט זיך אויסגעדוכט, ווי זי וואָלט ווידער געווען אַ קליין מיידעל און זיצט ווידער אויפ'ן שויס פון איהר מוהמע פון לאָרך, און די מוהמע דערצעהלט איהר די שענסטע מעשה וועגען דעם שטאַרקען רייטער, וועלכער בע-פרייט דאָס אָרעמע פריילין, וואָס איז געפאַנגען געוואָרען צווישען די

צווערגען, און נאָך אַנדערע אמת'ע מעשות וועגען דעם וואונדער־באַרען וויספּערטאַל דאָרט אין דער הויך, וואו די פויגעל רעדען גאָר מיט פערשטאַנד, און וועגען דאָס פעפערקוכענלאַנד, וואוהין עס זענען זוכה צו קומען די קינדער, וואָס פאָלגען טאַטע מאַמע, און וועגען די פערשאָלטענע פרינצעסינס, וועגען זינגענדע בוימער, גלעזערנע שלעסער, גאָלדענע בריקען, לאַכענדע ניקסען... נאָך צווישען די אַלע שענע מעשות, וועלכע הויבען אָן צו לעבען קלינ־גענדיג און לייַכטענדיג, הערט די שענע שרה איהר פאָטערס שטימע, וועלכער זידעלט מיט פערדרוס די אָרעמע מוהמע, פאַר וואָס זי שטאָפּט אָן דעם קינדס קאָפּ מיט אַזוי פיעל נאַרישקייַטען! און באַלד שטעלט זיך איהר פאָר, ווי מען וואָלט זי געזעצט אויפ'ן קליינינקען בענקעל נעבען איהר פאָטערס סאַמעט־שטוהל, און דער פאָטער קרייַזעלט איהרע לאַנגע האָר מיט אַ ווייכער האַנד, לאַכט זעהר צופריעדען מיט די אויגען און וויעגט זיך בעקוועם אַהין און אַהער אין זייַן ברייטען, בלוי־זיידענעם שבת־שלאָפראָק... עס מוז געווים זייַן שבת, ווייל דער טישטוך מיט די בלומען איז אויסגע־שפּרייט איבערן טיש, אַלע כלים אין צימער לייַכטען, געשייַערט שפּאָגעל־ניי, דער שמש פון שטאָדט מיט דער וויסער באָרד זיצט נעבען פאָטער בייַ'ם זייט און קייַט ראָזינקעס און רעדט העברעאיש, און אָט איז אויך אַרייַנגעקומען דער קליינער אברהם מיט אַ גע־וואַלדיג גרויסען ספר, און בעט דעם פעטער זייַנעם מיט עניוות, ער זאָל איהם פערהערען אין חומש, כדי דער פעטער זאָל אַליין אייַנ־זעהן, אַז ער האָט פאָריגע וואָך זעהר פיעל געלערנט און ער האָט פערדיענט, מען זאָל איהם לויבען און קיכעל געבען... אָט לעגט דאָס קליינע יונגעל דעם ספר אויפ'ן ברייטען פאָרענץ פון שטוהל, און דערצעהלט די מעשה פון יעקב מיט רחל'ן, ווי יעקב האָט אויפגעהויבען זייַן קול און האָט הויך געוויינט, ווען ער האָט צום ערשטען מאָל דערזעהן זייַן מוהמעלע רחל'ן, ווי ער האָט אַזוי פרייַנדליך מיט איהר געשמועסט בייַ'ם ברונען, ווי ער האָט זיעבען יאָהר געמוזט דיענען צוליעב רחל'ן, און ווי די ראָזיגע זיעבען יאָהר זענען איהם אַזוי שנעל פערבייַגעלאָפען, און ווי ער האָט מיט רחל'ן חתונה געהאַט און זי אַליץ ווייַטער און ווייַטער ליעבער געהאַט....

און פּלוצלונג דערמאָהנט זיך די שענע שרה, אַז איהר פאָטער האָט דעמאָלט מיט אַ לוסטיגען טאָן אויסגערופען: „צי ווילסטו נישט אויך

אַזוי התונה האָבּען מיט דײַן מוהמעלע שרה?" און דערויף האָט דער קלײנער אברהם ערנסט געענטפערט: „יאָ, איך וויל, און זי זאָל וואַרטען זיבּען יאָהר". דונקעלערהײד ציהען זיך דורך די דאָזיגע בילדער דורך דער זעלע פון דער שענער פרוי, זי האָט געזעהן, ווי זי און איהר קלײנער פעטער, וועלכער איז שוין איצט אַזוי גרויס און איז שוין איהר מאַן, שפּיעלען זיך קינדיש מיט־אײנאַנדער אין אַ געצעלט אין גאָרטען, ווי זײ פרעהען זיך דאָרט מיט די פערשידענפאַרביגע טאַפּעטען, בּלומען, שפּיעגלען און פערגאָלדעטע עפּעל, ווי דער קלײנער אברהם לאַשטשעט זיך צו איהר אַלץ צערטליכער, בּיז ער איז בּיסל'עכווײז גרעסער און ברומעריש'ער געוואָרען, און ענדליך זעהר גרויס און זעהר בּרומעריש... און ענדליך זיצט זי אַלײן אין דער הײם אין איהר קאַמער אײן מאָל אַ שבּת־צונאַכטס, די לבנה שײַנט העל דורכ'ן פענסטער, און די טהיר פראַהלט אויף, און עס לויפט האַסטיג אַרײן איהר פעטער אַברהם, געקלײדעט אין רײַזע־קלײדער און בּלאַס ווי דער טויט, און נעהמט אָן איהר האַנד, זעצט אַרויף אַ גאָלדענעם רינג אויף איהר פינגער און זאָגט פײַערליך: „הרי את מקודשת לי בטבעת זו כדת משה וישראל!" — „נאָר איצט — האָט ער בּאַלד צוגעגעבּען ציטערנדיג — איצט מוז איך אַוועק נאָך שפּאַניען. זײַ געזונד, זיבּען יאָהר זאָלסטו אויף מיר וואַרטען!" און ער איז אַרויסגעלאָפען, און װײנענדיג האָט די שענע שרה דאָס אַלץ דערצעהלט איהר פאָטער... יענער האָט אָנגעגעבּען מעשים: „שנײַד אָב דײַנע האָר, וואָרום דו בּיזט אַ אשת איש!" — און ער וויל נאָכרײַטען נאָך אברהמ'ען, כּדי איהם צווינגען צו געבּען אַ גט; — נאָר אברהם איז שוין איבּער אַלע בּערג פעל־שוואונדען, דער פאָטער קומט שווײַגענדיג צוריק אַהײם, און בּזמעת די שענע שרה האָט איהם געהאָלפען אַראָבּציהען פון די פיס די רײַזע־שטיוועל און האָט איהם חײך דערצעהלט, אַז אברהם װעט אין זיבּען יאָהר אַרום צוריקקומען, דאַן האָט דער פאָטער געשאָלטען: „זיבּען יאָהר זאָלט איהר געהן בּעטלען!" און בּאַלד איז ער געשטאָרבּען.

אָט אַזוי האָבּען זיך דורכגעצויגען דורך דער שענער שרה'ס געדאַנקען די אַלטע מעשיות, ווי אַ האַסטיגעס שאָטען־שפּיעל; די בּילדער האָבּען זיך אויך וואונדערבּאַר פאַנאַנדערגעמישט, און פון צווישען זײ האָבּען אַרויסגעקוקט האַלב־בּעקאַנטע, האַלב־פרעמדע

גַעזִיכטער מִיט בּערד און גרויסע בּלומען מִיט אונגעהויער בּרייטע בּלעטער. עס האָט זיך אויך אויסגעדרוקט, ווי דער רהיין וואָלט געמורמעלט די מעלאָדיען פון דער הגדה, און פון דער הגדה זעגען אַרויסגעקראָכען די בּילדער, לעבּענס־גרויסע און פערעלטערטע, נאַ־זִישע בּילדער: אברהם אבינו צעשלאָגט מִיט שרעק די תרפים, וועלכע ווערען כסדר האַסטיג צוריק גאַנץ פון זיך אַליין; דער מצרי וועהרט זיך מורא׳דיג אָבּ פאַר דעם ערצירנטען משה; דער בּארג סיני בּליצט און פלאַמט; דער קעניג פרעה שווימט אין רויטען ים, מִיט די ציינער האַלט ער פעסט צו אין מויל די גאָלדענע קרוין; פרעש מִיט געזיכטער פון מענשען שווימען הינטער אִיהם, און די וועלען שוימען און רוישען, און אַ דונקעלע ריזען־האַנד שווימט שרעקעדיג אַרום אין דער הויך.

דאָס איז געוועזען האַטאָ׳ס מויז־טורם, און דאָס שיפעל איז פונקט דורכגעשוואומען דורכ׳ן רוישענדען בּינגער־שטראָם. די שענע שרה איז דאַדורך אַבּיסעל אויפגעוועקט געוואָרען פון איהרע טרוימע־רייען און האָט זיך אַרומגעקוקט נאָך די בּערג פון בּרעג, וואָס אויף זייערע שפּיצען האָבען געשימערט די ליכט פון די שלעסער, און וואָס צו זייערע פיס האָט זיך געצויגען די נאַכט־פינסטערניש בּעלויכטען פון דער לבנה. נאָר פּלוצלונג האָט זיך איהר אויסגע־דאַכט, אַז זי זעהט דאָרט איהרע קרובים און פריינד, ווי זיי לויפען מִיט מורא אַריבּער דער לענג פון רהיין מִיט געזיכטער ווי פון טויטע און איינגעהילט אין תכריכים... עס איז איהר שוואַרץ געוואָרען פאַר די אויגען, אַ אייז־קאַלטער שטראָם האָט זיך איהר אַריינגעריסען אין דער נשמה, און אַזוי ווי אין שלאָף האָט זי נאָר נאָך געהערט, ווי דער רב לייענט איהר פאָר די קריאת־שמע, פּאַ־מעלעך אַנגסטיג, ווי עס קומט פאָר בּיי טויט־קראַנקע מענשען, און אַזוי ווי אין חלום האָט זי נאָכגעשטאַמעלט די ווערטער: „ששים גבּורים סביב לה מגבּורי ישראל; כלם אחוזי הרב מלומדי מלחמה, איש הרבּו על ירכו, מפּחד בּלילות"...

דאַן האָט זיך פּלוצלונג ווי פערצויגען די גאַנצע דונקעלהייט און שרעק, וואָס האָבען אַריינגעדרונגען, דער פינסטערער פאָרהאַנג איז פון הימעל אַראָבּגעריסען געוואָרען, און אָט האָט זיך בּעוויזען די הייליגע שטאָדט ירושלים מִיט איהרע טורעמס און טויערן; אין גאָלדענער פראַכט האָט געלויכטען דער בּית־המקדש; אויפ׳ן פאָר־

הויף פון בית־המקדש האָט די שענע שרה דערזעהן איהר פאָטער אין זיין גאַלענעם שבת־שלאַפראָק, ווי ער לאַכט צופריעדען מיט די אויגען; פון די קיילעכדיגע פענסטער פון בית־המקדש האָבען זיי פרעה־ליך בעגריסט אַלע איהרע קרובים און פריינד; אין קדשי קדשים האָט געקניעט דער פרומער דוד המלך אין אַ פורפור־מאַנטעל און מיט אַ פונקעלדיגער קרוין, און ליעבליך האָט זיך געלאָזט הערען זיין געזאַנג און פיעדעל־שפיעל — און גליקליך שמייכלענדיג איז די שענע שרה איינגעשלאָפען.

———————

קאַפּיטעל II.

ווען די שענע שרה האָט איהרע אויגען אויפגעעפענט, איז זי כמעט געווען געבלענדעט פון די שטראַהלען פון דער זון. די הויכע טורעמס פון אַ גרויסער שטאָדט האָבען זיך הויך געהויבען, און דער שטומער ווילהעלם איז געשטאַנען אויסגעגלייכט מיט'ן רו־דער און האָט דאָס שיפעל געפיהרט דורך דעם לוסטיגען געוויש פון פיעל פערשיעדענ־אַרטיג בעזעצטע שיפען, וואָס זייערע מאַטראָ־סען זענען אָדער געשטאַנען לעדיג און אַראָבגעקוקט אויף די פער־בייפאָהרענדע, אָדער זיי זענען געווען זעהר בעשעפטיגט מיט אויס־לאָדען קאַסטענס, פעק און פעסער, וועלכע מען האָט צוגעפיהרט צו'ם ברעג אויף קלענערע שיפלעך, און דערביי איז פאָרגעקומען אַ בעטויבענדער טומעל, די באַרקען־פיהרער האָבען נישט אויפגע־הערט צו שרייען „האַללאָ", פון ברעג האָבען געשריען די סוחרים, און די שטייערן־בעאַמטע האָבען זיך געזידעלט, אַרומשפּרינגענ־דיג אין זייערע רויטע רעק מיט ווייסע שטעקענס און מיט ווייסע גע־זיכטער פון איין שיף צו'ם אַנדערען.

— יאָ, שענע שרה — האָט דער רב געזאָגט צו זיין פרוי, שמייכלענדיג פרעהליך — דאָס איז די וועלט־בעריהמטע פריי־ע רייכס־און האַנדעלס־שטאָדט פראַנקפורט אַם מאַין, און דאָס איז טאַקי דער מאַין־טייך, אויף וועלכען מיר פאָהרען איצט. אָט די שמייכלענ־דיגע הייזער דאָרטען אין דער הויך, וועלכע זענען אַרומגערינגעלט פון גרינע בערגלעך, דאָס איז זאַכסענהויזען, פון וואַנען דער לאָה־מ־ער גומפערץ ברענגט אונז אויף סוכות די שענע הדסים. אָט דאָ

קאָנסטאַ אויך זעהן די שטאַרקע מאַן־ברוק מיט איהרע דריי־צעהן בויגענס, און זעהר פיעל מענשען, וואָגענס און פערד קאָנען זיכער איבער איהר געהן, און אין מיטען שטעהט דאָס שטיבעל, וועגען וועלכען די מוהמע טייבעלע האָט דערצעהלט, אַז דערין וואָהנט אַ געטויפטער יוד, וועלכער בעצאָהלט יעדען, וואָס ברענגט איהם אַ טויטען שצשור, זעכס העלער אויפ'ן רעכנונג פון דער יודישער געמיינדע, וועלכע מוז יעהרליך צושטעלען דעם שטאָדט־ראָט פינפ־טויזענד עקען פון שצורעס!

איבער דער דאָזיגער מלחמה, וואָס די פראַנקפורטער יודען מוזען פיהרען מיט די שצורעס, האָט די שענע שרה זיך געמוזט הויך צעלאַכען; דאָס קלאָרע זונענליכט און די נייע פערשידענפאַר־ביגע וועלט, וועלכע האָט זיך פאַר איהר ענטפלעקט, האָט פון איהר זעלע פערטריבען אַלע שרעקען פון דער פאַריגער נאַכט, און ווען זי איז מיט דער הילף פון איהר מאַן און דעם שטומען ווילהעלם אַרויס פון שיפעל אויפ'ן ברעג, האָט זי זיך געפיהלט ווי דורכגעדרונגען מיט פריידיגער זיכערהייט. דער שטומער ווילהעלם מיט זיינע שענע, טיעף־בלויע אויגען האָט איהר לאַנג געקוקט אין געזיכט, האַלב שמערצליך, האַלב פרעהליך, דאַן האָט ער נאָך אַ בע־דייטענדען בליק געוואָרפען אויפ'ן רב, איז צוריק אַריינגעשפרונגען אין זיין שיפעל, און באַלד איז ער דערמיט פערשוואונדען געוואָרען.

— דער שטומער ווילהעלם איז זעהר עהנליך צו מיין געשטאָר־בענעם ברודער, — האָט די שענע שרה בעמערקט.

— די מלאכים זעהען אַלע גלייך אויס,— האָט דער רב געענט־פערט, און אָנגעהמענדיג זיין פרוי ביי דער האַנד האָט ער זי דורכ־געפיהרט דורך דעם מענשען־טומעל פון ברעג, וואו איצט זענען געווען אויפגעבויט זעהר פיעל קראָם־ביידלעך, ווייל עס איז געווען די צייט פון פאַסחאַ־מאַרק. ווען זיי זענען דורך דעם דונקעלען מארן־טויער אָנגעקומען אין דער שטאָדט, האָבען זיי דאָרט געטראָפען נישט ווייניגער רוישענדען פערקעהר. דאָ זענען אין אַ ענגער גאַס גע־שטאַנען איין געוועלב נעבען אַנדערען, און די הייזער זענען אַזוי ווי בכלל אין פראַנקפורט געווען איינגעאָרדענט ספּעציעל צום האַנ־דעל: אין פּאַרטער זענען נישט געווען קיינע פענסטער, נאָר בלויז אָפענע האַלב־קיילעכדיגע טהירען, אַזוי אַז מען האָט געקענט אַריינ־קוקען טיעף אינוועניג, און יעדער פערבייגעהענדער האָט געקאָנט גוט

בעטראכטען די אויסגעשטעלטע סחורות. ווי האט די שענע שרה גע־שטוינט זעהענדיג אזוי פיעל טייערע זאכען און אזוי פיעל פראכט, ווי זי האט נאך קיינמאל נישט געזעהן! דא זענען געשטאנען ווענע־ציאנער, וועלכע האבען פארגעלעגט אלע לוקסוס־זאכען פון מארגענ־לאנד און איטאליען, און די שענע שרה איז ווי צוגעשמידט גע־ווארען צום ארט זעהענדיג די אלע אויסגעלעגטע ציערונגען און טייערע זאכען, די פערשידענפארביגע מיצען און קארסעטען, די גאלדענע בראסלעטען און האלז־בענדער, און די אלע יענע קליי־ניגקייטען און ציערונגען, וואס די פרויען בעוואונדערען זיי אזוי גערן און וואס נאך מעהר גערן בעפוצען זיי זיך מיט זיי. די רייכגעשטריקטע סאמעט־ און זיידענע־שטאפען האבען אויסגעזעהן, ווי זיי וואלטען מיט דער שענער שרה געשמועסט און איהר דערמאהנט אלערליי וואונ־דערבארע זאכען, און עס האט זיך איהר ווירקליך אויסגעדוכט, אז זי איז ווידער א קליין מעדעל, און די מוהמע טייבעלע האט ערפילט איהר צוזאג, און האט זי אוועקגעפיהרט אויפ׳ן פראנקפורטער יריד, און איצט שטעהט זי דאס טאקי פאר די שענע קליידער, וועגען וועלכע מען האט איהר אזוי פיעל דערצעהלט. ביי זיך אין הארצען האט זי זיך שוין פרעהליך מישב געווען, וואס זי וועט מיטברענגען מיט זיך קיין באכאראך, וועלכע פון איהרע צוויי שוועסטער־קינדער, דער קלייגער בלומעלע, אדער דער קליינער פויגעלע, וועט דער בלויזיידענער פאס צום בעסטען געפעלען ווערען, אויב די גרינע הויזלעך וועלען פאסען פאר׳ן קליינעם גאטשאלק, — נאר פלוצלונג האט זי געזאגט צו זיך אליין: אח גאט! זיי זענען דאך שוין דערוואקסען גרויס און נעכטען האט מען זיי אומגעבראכט! זי איז שטארק דער־שראקען געווארען, און די בילדער פון דער נאכט זענען שוין שיער ווידדער נישט אריינגעדרונגען אין איהר מיט זייערע אלע שרעקען; נאר דאך האבען די גאלד־געשטריקטע קליידער געוואונקען צו איהר אזוי ווי מיט טויזענד ממזרישע אויגען און האבען איהר ארויסגעטריבען פון די געדאנקען אלעס דונקעלעס, און ווען זי האט אריופגעקוקט צו איהר מאנ׳ס געזיכט, האט זי געזעהן, אז זיין געזיכט איז נישט פערדונקעלט, נאר עס טראגט זיין געוועהנליכע ערנסטע מילדקייט.

— מאך צו די אויגען, שענע שרה, — האט דער רב געזאגט און האט זיין פרוי ווייטער געפיהרט דורך דעם מענשענ־טומעל.

וואָס דאָ איז אַלץ פאָרגעקומען! על פי רוב זענען דאָס געווען סוחרים, וועלכע האָבען הויך זיך געדונגען איינער מיט'ן צווייטען, אָדער האָבען געגעדט מיט זיך אַליין רעכענענדיג אויף די פינגער, אָדער האָבען געפּיהרט אין זייערע האַטעלען אַריין די איינגעקויפטע זאַכען, וועלכע זענען געוועזען אָנגעפּאַקט אויף איניגע מאַרק-טרעגער, וואָס זענען זיי פון הינטען נאָכגעלאָפען. פון אַנדערע געזיכטער האָט מען געקאָנט דערקענען, אַז זיי זענען אַהער געקומען בלויז אויס נייגיעריגקייט. אין די רויטע מאַנטלען און די גאָלדענע האַלז-קייטען האָט מען דערקענט די ראַטס-הערען. די שטאָלצע אַלט-בירגער האָט מען געקאָנט דערקענען אָן דעם שוואַרצען וואַמס פון זייערע קליידער. די אייזערנע קאַסקע, דאָס געל-לעדערנע וואַמס און די קלינגענדע שפּאָרען האָבען בעוויזען, אַז מען זעהט פאַר זיך די שווערע רייטערס-קנעכט. אונטער דעם שוואַרצען סאַמעט-היטעלע, וועלכעס האָט זיך צונויפגעצויגען אין איין שפּיץ אויפ'ן שטערען, איז געווען פערבאָרגען אַ ראָזיגעס מיידעל-געזיכט, און די יונגע געזעלען, וועלכע זענען גלייך נאָך איהר נאָכגעשפּרונגען אַזוי ווי נאָכשפּירענדע יאַגד-הינד, האָבען זיך אַרויסגעוויזען ווי פאַלקאָמענע פראַנטען מיט זייערע בעפעדערטע היטעלעך, מיט די קלינגענדע שנאַבעל-שיך און מיט זייערע זיידענע קליידער פון געמישטער פאַרב, וואָס די רעכטע זייט איז געווען גרין און די לינקע רויט, אָדער די רעכטע איז געווען געפאַרבט ווי פאַסען פון רעגענבויגען, און די לינקע איז געווען פערשיעדענפאַרביג געקעסטעלט, אַזוי אַז די נאַרישע יונגען האָבען אויסגעזעהן, ווי זיי וואָלטען געווען אין מיטען געשפּאָלטען. מיטגעצויגען פון דעם מענשענשטראָם איז דער רב מיט זיין ווייב אָנגעקומען צו'ם רומער. דאָס איז געווען דער גרויסער, מיט הויכע פראָנטאָנען הייזער אַרומגערינגעלטער מאַרק-פּלאַץ פון דער שטאָדט; דעם נאָמען „רומער" האָט ער בעקומען פון אַ אונגעהויער גרויס הויז, וואָס האָט געהייסען „צו'ם רומער" און וואָס דער מאַגיסטראַט האָט עס אָבגעקויפט און געמאַכט דערפון אַ ראָטהויז. אין דעם דאָזיגען הויז פלעגט מען אויסוועהלען די קיסרים פון דייטשלאַנד, און פאַר דעם דאָזיגען הויז זענען אָפט פאָרגעקומען די עדעלע ריטער-שפּיעלען. דער קעניג מאַקסימיליאַן, וועלכער האָט די דאָזיגע שפּיעלען זעהר ליעב געהאַט, איז דעמאָלט טאַקי געווען אין פראַנקפורט, און אַ טאָג פאַר דעם האָט מען פון זיין כבוד וועגען איינגעאָרדענט פאַר'ן

רוימער א גרויס מלחמה-שפיעל. נעבען די הילצערנע שאפעס, וואס איצט האבען זיי די סטאלארעס פאנאנדערגעבראכען, זענען נאך געשטאנען פיעל לעדיג-געהער און האבען זיך איינער דעם אנדערן דערצעהלט, ווי דער הערצאג פון ברוינשווייג און דער מארקגראף פון בראנדענבורג האבען נעכטען מלחמה געהאלטען איינער מיט'ן צווייטען אונטער פויקען-און טראמפייטען-שאלען, ווי הער וואלטער דער לומפ האט דעם בערען-ריטער אזוי געוואלדיג אראבגעווארפען פון זאטעל, אז די שטיקלעך פון זיין שווערד זענען געפלויגען אין דער לופט, און ווי דער לאנגער בלאנדער קעניג מאקס איז צווישען זיינע הויפלייט געשטאנען אויפ'ן באלקאן און האט זיך פאר שמחה געריבען די הענד. די דעקעס פון גאלדענע שטאפען זענען נאך געלעגען אויף די פארענצען פון באלקאן און אויף די פענסטער פון ראטהויז. אויך די איבעריגע הייזער פון מארק-פלאץ זענען געווען נאך יום-טובדיג בעפוצט און בעצירט מיט הערב-שילדען, בעזונדערס דאס הויז לימבורג, וואס אויף זיין פאהן איז געווען אויסגעמאלט א יונגפרוי, וועלכע טראגט א שפארבער אין דער האנד, ווערענד א מאלפע האלט פאר איהר א שפיגעל. אויפ'ן באלקאן פון דעם דאזיגען הויז זענען געשטא-נען פיעל ריטער און דאמען, און שמועסענדיג האבען זיי אראבגעקוקט אונטען אויף דעם פאלק, וועלכעס האט זיך ארומ-געדרעהט אהין און אהער אין משונה'דיגע גרופען. וואס פאר א מאסע לעדיגגעהער פון יעדען שטאנד און אלטער האבען זיך דא געשטופט, אבי צופריעדענצושטעלען זייער תאוה צו קוקען! דא האט מען גע-לאכט, געקוויטשעט, געגנבה'ט, געקניפט אין די זייטען, געפייפט, און אין מיטען דערינען האט קלינגעדיג געשמעטערט די טראמפייט פון דאקטאר, וועלכער איז געשטאנען אויף א הויכען ארט מיט זיין נארישען משרת און מיט זיין מאלפע, אויסגעטראמפייטערט אלץ וואס ער קאן, געלויבט זיינע טינקטורען און וואונדערבארע זאלבען, אדער ער האט זעהר ערנסט בעטראכט א גלאז מיט השתנה, וואס עפעס א אלטע פרוי האט געהאלטען פאר איהם, אדער זיך בעשעפטיגט מיט ארויסרייסען ביי א אלטען פויער א באקצאהן. צוויי פעכט-מייסטער, וועלכע זענען ארומגעפלויגען אין זייערע פערשיעדענפאר-ביגע בענדער, מאכענדיג אין דער לופט מיט זייערע שווערדען, האבען זיך דא בעגעגענט עפעס אזוי ווי צופעליג און האבען זיך ארוים-געווארפען איינער אויפן צווייטען כלומרשט אין גרעסטען צארן;

נאָך אַ לאַנגע צײַט פּעכטען, האָבען זײ ערקלערט אײנער דעם אַנדערן, אַז זײ ביידען איז אונמעגליך צו בעזיעגען, און דאַן האָבען זײ צונױפגעקליבען אײניגע פּעניג פון די אַרומשטעהענדע מענשען. איצט האָט פּערביי מאַרשירט מיט טראָמפּייטען און פּיפּער די נײ־אײנגעאָרדענטע שוץ־מחנה. באַלד דערויף איז אָנגעקומען מיט'ן שטעקען אין דער שפּיץ, וועלכער האָט געטראָגען אַ רויטע פאָהן, אַ סטאַיע פּאַדרענדע פרײַלינס, וועלכע זענען אַהער אָנגעקומען פון דעם פּראָווינץ „צום אײזעל" פון ווירצבורג און האָבען זיך געלאָזט נאָך ראָזענטהאַל, וואו די הויך־געלויבטע נאַטשאַלסטוואָ האָט זײ בעשטימט אַ קוואַרטיר פאַר דער צײַט פון יריד.

— מאַך צו די אויגען, שענע שרה! — האָט דער רב געזאָגט. דען יענע פּרויען־בילדער, וועלכע זענען געוועזען פאַנטאַסטיש און גאַנץ וועניג בעקלײדט און צווישען וועלכע עס זענען געוועזען אײניגע זעהר שענע, האָבען זיך אויפגעפיהרט אויף'ן אונציכטיגסטען אופן, זײ האָבען אויפגעדעקט זײערע ווײַסע, הוצפּה'דיגע בוזעמס, צוגעצויגען צו זיך די פּערבײגעהענדע מיט אונפערשעמטע ווערטער, אויסגעשטרעקט זײערע לאַנגע וואַנדער־שטעקענס, און ווערענד זײ האָבען זיך אויף די דאָזיגע שטעקענס אַרויפגעזעצט אַזוי ווי אויף פערד און אַראָבגעריטען איבער דעם סאַנקט קאַטאַרינאַ־טויער האָבען זײ מיט אַ קלינגענדער שטימע געזונגען דאָס מכשפה־ליעד:

„וואו איז דער באָק, דאָס טײַוועל־טיער?
וואו איז דער באָק? און פעהלט דער באָק,
אַזוי רײַטען מיר, אַזוי רײַטען מיר,
אַזוי רײַטען מיר אויף'ן שטאָק!"

דאָס דאָזיגע געזאַנג, וועלכעס מען האָט נאָך פון דערווײַטען געקאַנט דערהערען, איז ענדליך פערשטילט געוואָרען דורך די קירכישלאַנגגעצויגענע טענער פון אַ אָנקומענדער פּראָצעסיע. דאָס איז געוועזען אַ טרויעריגער צוג פון באָרוועסע מאָנאַכען מיט אויסגעקראָכענע קעפּ, וועלכע האָבען געטראָגען ברענענדע וואַקסענע ליכט אָדער פאָהנען מיט הייליגע בילדער אָדער אויך גרויסע זילבערנע קרוציפיקסען. אין דער שפּיץ זענען פאַר זײ פּאַראויסגעגאַנגען יונגלעך אין רויטע און ווײַסע רעק מיט דעמפּפענדע ווײַראַך־קעסלען. אין מיטען צוג אונטער אַ פּרעכטיגען באַלדאַהין האָט מען געזעהן גײַסטליכע אין ווײַסע האָר־העמדער פון טײַערע שפּיצען אָדער אין פערשיעדענפאַר־

ביגע שטאלען, און איינער פון זיי האט געטראגען אין האנד א גאל־דענע כלי, וואס האט אויסגעזעהן ווי די זון, און יעדעס מאל, ווען ער איז אנגעקומען ביז א נישע פון היילגע אין עק מארק האט ער די דאזיגע כלי אויפגעהויבען אין דער הויך און האט האלב גערופען האלב געזונגען לאטייניטשע ווערטער... אין דער זעלבער צייט האט אנגעהויבען קלינגען א קליין גלעקעל, און דאס גאנצע פאלק, וואס איז געשטאנען ארום, איז פערשטומט געווארען, געפאלען אויף די קניע און זיך געצלמט. דער רב אבער האט געזאגט צו זיין ווייב:

— מאך צו די אויגען, שענע שרה!— און האסטיג האט ער זי אַחעקגעצויגען פון דאנען אין א גאהנטעס, שמאלעס געסעל, דורך א לאבירינט פון ענגע און קרומע גאסען, און ענדליך איבער דעם נישט־בעוואוינטען, וויסטען פלאץ, וועלכער האט אבגעשיידט דעם נייעם יודישען קווארטאל פון דער איבעריגער שטאדט.

פאר יענער צייט האבען די יודען געוואהנט צווישען דער קירכע און דעם מאין־ברעג, דאס הייסט, פון דער בריק ביז צום לומפען־ברונען און פון דער מעהלוואג ביז צו סאנקט בארטאלאמיי. נאר די קאטוילישע פריעסטער האבען אויסגעפועלט ביים פאפסט א בולע, וועלכע האט פערבאטען די יודען צו וואהנען אזוי נאהנט פון דער הויפט־קירכע, און דער מאגיסטראט האט זיי אבגעגעבען א פלאץ אויפ'ן וואלגראבען, וואו זיי האבען אויפגעבויט דעם איצטיגען יודישען קווארטאל. דער דאזיגער קווארטאל איז געווען פערזארגט מיט שטארקע מויערן, און אויך מיט אייזערנע קייטען פאר די טויערן, כדי זיי צו פערשפארען קעגען א אנפאל פון דער מאסע. ווארום דא האבען די יודען אויך געלעבט אין דריגעניש און מורא, און נאך מעהר ווי איצט האבען זיי געדענקט די פריהעריגע צרות. אין יאהר 1240 האט דער צעלאזטער המון געמאכט צווישען זיי א בלוט־באד, וועלכע מען רופט די ערשטע יודען־שחיטה, און אין יאהר 1349, בשעת די פלאזשעלאנטען האבען פערבייגעהענדיג אונטערגעצונדען די שטאדט און בעשולדיגט די יודען, אז זיי האבען דאס געטהון, זענען די יודען דורך דעם אויפגערייצטען המון גרעסטענטיילס ערמארדעט געווארען, אדער זיי האבען געפונען דעם טויט אין די פלאמען פון זייערע אייגענע הייזער, און דאס רופט מען די צווייטע יודישע שחיטה. שפעטער האט מען די יודען גאנץ אפט געסטראשעט מיט אזעלכע שחיטות, און בשעת אין פראנקרייך זענען פארגעקומען

זינגרוהען, בעזונדערס בשעת די מחלוקת'ן צווישען דעם ראַט און די צעהען, איז די קריסטליכע מאַסע זעהר אָפּט שוין געוועזען בערייט צו בעפאַלען אויפ'ן יודישען קוואַרטאַל. דער דאָזיגער קוואַרטאַל האָט געהאַט צוויי טויערן, וועלכע פלעגען פערשלאָסען ווערען אין קאַטוילישע הגאות פון אויסענווייניג און אין יודישע יום־טובים פון אינווייניג, און פאַר יעדען טויער איז געווען אַ וואַכט־הויז מיט שטאָדט־סאָלדאַטען.

ווען דער רב איז מיט זיין ווייב אָנגעקומען צום טויער פון יודישען קוואַרטאַל האָט מען דורך די אָפענע פענסטער געקאָנט זעהן, ווי די סאָלדאַטען ליגען אויף די נאַרעס פון דער וואַכט־שטוב, און אין דרויסען פאַר דער טהיר איז אין פולען זונענשיין געזעסען דער טראָמ־פייטען־בלאָזער און האָט פאַנטאַזירט מיט זיין גרויסען טראָמפּייט. דאָס איז געווען אַ שווערע, דיקע געשטאַלט; זיין וואַמס און די הויזען זענען געווען פון פייער־געלען טוך, ביי די אָרעמס און די לענדען איז עס געווען שטאַרק אויפגעבלאָזען, און אַזוי ווי אָהן אַ שיעור מענשען־צינגער וואָלטען דערפון אַרויסגעלעקט איז דאָס פון אויבען ביז אונטען געווען בעזייעט מיט איינגענעהטע רויטע קישעלעך; די ברוסט און דער רוקען זענען געווען געפּאַנצערט מיט שוואַרצע טוך־קישעלעך, אויף וועלכע עס איז געהאָנגען דער טראָמפּייט; אויפ'ן קאָפּ האָט ער געהאַט אַ פלאַכע, קיילעכדיגע שוואַרצע קאַפּע; דאָס געזיכט איז אויך געווען פלאַך און קיילעכדיג, דערצו נאָך געל ווי אָראַנגען און בעזעצט מיט רויטע געשווירעלעך און פערצויגען צו אַ געגעצעדיגען שמייכעל. אָט אַזוי איז דער סאָלדאַט געזעסען און האָט אויסגעטראָמפּייטערט די מעלאָדיע פון אַ ליעד, וואָס אַמאָל האָבען עס געזונגען די פלאַושעלאַנטען בשעת דער יודישער שחיטה, און מיט זיין גראָבען ביער־טאָן האָט ער צוגעגאָרגעלט די ווערטער:

„אונזער ליעבע פרוי—ע,
געהט אַמאָל אין מאָרגען־טוי—ע,
קירי עלייזאָן!"

— האַנס, דאָס איז אַ שלעכטע מעלאָדיע, — האָט אויסגערופען אַ שטימע פון הינטער דעם פערשלאָסענעם טויער פון יודישען קוואַר־טאַל — האַנס, עס איז אויך אַ שלעכט ליעד, עס פּאַסט נישט פאַר קיין טראָמפּייט, פּאַסט גאָר נישט און בפרט נאָך בשעת'ן יום־טוב און אין פּסחא־צייט, אַ שלעכט ליעד, אַ געפעהרליך ליעד, האַנס.

האנסעלע, קליינער טראמפייטענ־האנסעלע, איך בין איינער אליין און אויב דו האסט מיך ליעב, אויב דו האסט ליעב דעם שטערען, דעם לאנגען שטערען, דעם לאנגען נאז־שטערען, טא הער אויף!

די דאזיגע ווערטער האט דער אונגעזעהענער רעדנער ארויס־געזעהט האלב האסטיג, פול מיט שרעק, האלב פאמעלעך זיפ־צענדיג, מיט א טאן, וואס אין איהם האט זיך דאס ציהענדיג־ווייכע און דאס הייזעריג־הארטע שנעל אומגעביטען, אזוי ווי עס טרעפט ביי שווינדזיכטיגע. דער טראמפייטענ־בלאזער איז געבליבען אונ־בעוועגליך, און נאך אלץ בלאזענדיג די פריהעריגע מעלאדיע האט ער ווייטער געזונגען:

„אין מיטען קומט א קליינער יונג,
און זיין בארד טהוט איהם א שפרונג,
הללויה!"

— האנס— האט ווידער גערופען די שטימע פון דעם דער־מאהנטען רעדנער — האנס, איך בין איינער אליין, און עס איז א געפעהרליך ליעד, און איך האב עס נישט ליעב צו הערען, און איך וויים פארוואס, און אויב דו האסט מיך ליעב, וועסטו בעסער זינגען עפעס אנדערש, און מארגען וועלען מיר טרינקען...

ביי'םווארט „טרינקען" האט האנס אויפגעהערט צו בלאזען און זינגען און האט געזאגט מיט א עהרליכען טאן:

— האפט די יודען דער טייוועל, נאר דו, ליעבער נאז־שטערן, ביזט מיין פריינד, איך וועל דיך בעשיצען, און אויב מיר וועלען נאך אפט טרינקען צוזאמען, וועל איך דיך אויך טויפען. איך וויל זיין דיין טויפ־פאטער; אז דו וועסט זיך טויפען, וועסטו גליקליך זיין, און אויב דו האסט א קאפ און וועסט זיך ביי מיר פלייסיג לערנען, קאנסטו נאך אויך ווערען א טראמפייטענ־בלאזער. יא, נאז־שטערן, דו קאנסט נאך דערגעהן זעהר ווייט, איך וועל דיר אויסטראמ־פייטערן דעם גאנצען קאטעכיזמוס, בשעת מיר וועלען מארגען טרינ־קען צוזאמען— נאר איצט מאך נאר אויף דעם טויער, ווייל דא שטעהען צוויי פריינד און ווילען אריינגעהן.

— אויפעפענען דעם טויער? — האט אויסגעשריען נאז־שטערן, און קוים וואס ער איז געווען אימשטאנד ווייטער צו רעדען. — דאס געהט נאך נישט אזוי שנעל, ליעבער האנס, מען קאן נישט וויסען, מען קאן גארנישט וויסען, און איך בין איינער אליין. פייטעל רינדס־

קאָפּ האָט דעם שליסעל און איצט שטעהט ער שטיל אין עק און ברומט די שמונה־עשרה; נו, טאָר ער דאָך נישט מפסיק זיין. יעקעל דער נאַר איז אויך דאָ, נאָר ער איז איצט משתין. איך בין איינער אַליין!

— האָפּט די יודען דער טײַוועל! — האָט דער טראָמפּיטענ־דאַנס אויסגערופען, און הויך לאַכענדיג איבער זײַן אייגענעם וויץ האָט ער זיך אַרײַנגעקײַקעלט אין דעם וואַכט־הויז און האָט זיך אויך געלעגט אויף די נאַרעס.

ווי דער רב איז איצט מיט זײַן ווײַב אַליין געבליבען שטעהען פאַרן גרויסען פערשלאָסענעם טויער, האָט זיך הינטערן טויער דער־הערט אַ שנאָרכענדע, אונטערן נאָז רעדענדע, אַביסעל שפּאָטיג־געצויגענע שטימע:

— שטערענדעל, פּלוידער נישט אַזוי לאַנג, נאָר נעהם אַרויס דעם שליסעל פון רינדסקאָפּס קעשענע, אָדער נעהם דײַן נאָז און שליס דערמיט אויף דעם טויער. די מענשען שטעהען שוין לאַנג און וואַרטען.

— די מענשען? — האָט מיט אַנגסט אויסגערופען די שטימע פון דעם מענשען, וועלכען מען האָט גערופען נאָז־שטערן — איך האָב געמיינט, אַז ס'איז נאָר דאָ איינער, און איך בעט דיך, נאַר, ליעבער יעקעל נאַר, קוק נאָר אַרויס, ווער איז דאָס דאָרטען.

דאַן האָט זיך געעפענט אין טויער אַ קליינינקעס פענסטערל מיט שטאַרקע גראַטעס, און עס האָט זיך בעוויזען אַ געלע מיץ מיט צוויי הערנער און אונטער דער מיץ דאָס לעכערליכע פערקרימטע לצ'ישע געזיכט פון יעקעל דעם נאַר. אין דעם זעלבען אויגענבליק האָט זיך די פענסטער־לאָך ווידער פערשלאָסען און עס האָט זיך דערהערט: „מאַך אויף, מאַך אויף, אין דרויסען שטעהט נאָר איין מאַנסביל מיט איין ווײַב!"...

— איין מאַנסביל מיט איין ווײַב! — האָט נאָז־שטערן אָבגע־קרעכצט — און אַז דער טויער וועט אויפגעמאַכט ווערען, אַזוי וועט דאָס ווײַב אַראָבוואַרפען פון זיך דאָס קלייד און עס איז אויך אַ מאַנסביל, און דאַן וועלען דאָס צוויי מאַנסבילען, און מיר זענען נאָר דרײַ.

— זײַ נישט קיין האָז! — האָט יעקעל דער נאַר געענטפערט — און זײַ האַרציג און ווײַז אַרויס קוראַזש!

— קוראַזש! — האָט נאָז-שטערן אויסגערופען און האָט געֶ-לאַכט מיט אַ פערדראָסיגער ביטערקייט — האָז! האָז איז אַ שלעכ-טער פערגלייך. אַ האָז איז אַ אונרייניע היה. קוראַזש! מען האָט מיך דאָ אַהער געשטעלט נישט צוליעב קוראַזש וועגען, נאָר צוליעב פאָרזיכטיגקייט. אויב עס וועלען אָנקומען צופיעל, זאָל איך שרייען. נאָר איך אַליין קאָן זיי דאָך נישט אָבהאַלטען. מיין אָרעם איז צו שוואַך. איך טראָג אַ פאַנטאַגעל, און איך בין איינער אַליין. טהוט מען אַ שאָס אויף מיר, אַזוי בין איך טויט. דאַן זיצט זיך דער רייכער מענדעל רייס שבת ביים טיש און ווישט זיך פון מויל די ראָזינקעס-זופּ און גלעט זיך דעם בויך און זאָגט נאָך אפשר: דער לאַנגער נאָז-שטערענדעל איז דאָך געוועזען אַ וואוילער יונג, ווען ער וואָלט נישט געוועזען, אַזוי וואָלטען זיי אויפגעבראָכען דעם טויער, ער האָט זיך דאָך פאַר אונז געלאָזט שיעסען צום טויט, ער איז געוועזען אַ וואוילער יונג, אַ שאָד וואָס ער איז טויט—

די שטימע איז ביי דיעזע ווערטער געוואָרען ביסלעכווייז ווייך און וויינענדיג, נאָר פּלוצלונג איז זי איבערגעגאַנגען אין אַ האַסטיגען, כמעט ערביטערטען טאָן:

— קוראַזש! און כדי דער רייכער מענדעל רייס זאָל זיך קאָנען פון מויל אָבווישען די ראָזינקעס-זופּ און זיך גלעטען דעם בויך, און מיך אָנרופען אַ וואוילער יונג, זאָל איך מיך לאָזען דערשיעסען צום טויט? קוראַזש! מיט האַריץ! דער קליינער שטרוים איז געזען מיט האַריץ, און האָט נעכטען אויפ'ן רוימער זיך צוגעקוקט צו דער מלחמה, און האָט געמיינט, אַז מען קען איהם נישט, ווייל ער האָט געטראָגען אַ פיאָלעטען רעקעל פון סאַמעט, צו דריי גולדען אַ איילֿ, מיט פוקס-ווייַדעלעך, איינגאַנצען געשטריקט אין גאָלד און זעהר פּרעכטיג — און זיי האָבען איהם דאָס פיאָלעטען רעקעל אַזוי לאַנג געקלאַפּט, ביז עס איז אַראָב פון דער פאַרב, דערפאַר אָבער איז אויך זיין רוקען געוואָרען פיאָלעט און ער זעהט שוין מעהר נישט אויס מיט מענשען גלייך. קוראַזש! דער קרומער לייזער האָט זיך געמאַכט האַריץ און האָט אונזער לומפּיגען סאָלטיס אָנגע-רופען לומפּ, און זיי האָבען איהם אויף די פיס אויפגעהאָנגען צווישען צוויי הינד, און דער טראָמפּייטען-האַנס האָט געטראָמפּייטערט. קו-ראַזש! זיי נישט קיין האָז! צווישען אַ סך הינד איז דער האָז פערלאָרען, איך בין איינער אַליין, און האָב אין אמת'ען מורא!

— שווער זיך! — האָט יעָקעָל דעָר נאַר אויסגעָרופעָן.

— איך האָב אין אמת'עָן מורא! — האָט נאָז־שטעָרן וויעדעָר־האָלט זיפצעָנדיג — איך ווייס, די מורא ליעגט מיר שוין אין בלוט, און איך האָב עָס בירושה פון מיין מאַמעָ עליה השלום—

— יאָ, יאָ!— האָט איהם איבעָרגעָהאַקט יעָקעָל דעָר נאַר— און די מאַמעָ האָט עָס בירושה פון איהר טאַטעָן, און דעָר טאַטעָ האָט עָס וויעדעָר געָ'ירשה'נט פון זיין טאַטעָן, און אַזוי האָבעָן עָס דיינעָ זיידעָס געָ'ירשה'נט איינעָר פון אַנדעָרעָן, ביז מעָן קומט צו דיין שטאַם־פאָטעָר, וועָלכעָר איז אין דעָר צייט פון שאול המלך געָגאַנגעָן מלחמה האַלטעָן מיט די פלשתים, און עָר איז געָוועָן דעָר עָרשטעָר, וועָלכעָר האָט געָמאַכט פליטה. — אָבעָר זעָה נאָר, רינדס־קעָפּעָלעָ האָט שוין געָעָנדיגט, אָט האָט עָר זיך צו'ם פיערטעָן מאָל געָבוקט, שוין שפּרינגט עָר ווי אַ פלוי ביי דריי מאָל „קדוש", און איצט נעָהמט עָר זיך שוין פאָרזיכטיג צו דעָר קעָשעָנעָ...

ווירקליך, די שליסעָל האָבעָן געָרוישט, קלינגעָנדיג האָט זיך געָעָפעָנט אַ פליגעָל פון טויעָר, און דעָר רב און זיין חייב זעָנעָן אַריינגעָקומעָן אין דעָר יודישעָר גאַס. וואָס איז געָוועָן גאַנץ ליידיג פון מעָנשעָן. נאָר דעָר אויפשליסעָר, אַ קלייןעָר מעָנש מיט אַ גוט־מיטיג זויעָר געָזיכט, האָט טרוימעָריש צוגעָשאָקעָלט מיט'ן קאָפּ אַזוי ווי איינעָר, וועָלכעָר וויל זיך נישט לאָזעָן שטעָרעָן אין די געָ־דאַנקעָן, און נאָכדעָם ווי עָר האָט דעָם טויעָר וויעדעָר גוט פעָרשלאָסעָן האָט עָר, נישט רעָדעָנדיג קיין וואָרט, זיך אַוועָקגעָרוקט אין אַ ווינ־קעָל הינטעָר'ן טויעָר, נאָך אַלץ זאָגעָנדיג די תפילות. וועָניגעָר שווייַ־געָנדיג איז געָוועָן יעָקעָל דעָר נאַר, אַ גרויסעָר יונג מיט עָטוואָס קרומעָ פיס, מיט אַ לאַכעָנדיגעָן פול־רויטעָן געָזיכט און מיט אַ אונמעָנשליכעָר גרויסעָר פליישיגעָר האַנד, וועָלכעָ עָר האָט פון די ברייטעָ אַרבעָל פון זיין פעָרשיעדעָנפאַרביגעָר יאַקעָ אַרויסגעָשטרעָקט צו'ם שלום־עליכם. הינטעָר איהם האָט זיך געָוויזעָן, אָדעָר בעָסעָר: זיך בעָהאַלטעָן אַ לאַנגעָ, מאָגעָרעָ געָשטאַלט, וואָס זיין שמאָלעָר האַלז איז געָוועָן וויַיס בעָפעָדעָרט מיט אַ שעָנעָ באַטיסטינעָ קרויזעָ, און זיין דין, בלאַס געָזיכט איז געָוועָן מעָרקווירדיג בעָציערט מיט אַ כמעט אונגלויבליכעָר לאַנגעָר נאָז, וועָלכעָ האָט זיך נייגיעריג און מיט מורא בעָוועָגט אַהין און אַהעָר.

— שלום עליכם! גוט יום טוב!— האָט זיך אָפּגעָרופעָן יעָקעָל

דער נאר — וואונדערט זיך נישט, וואס די גאס איז איצט אזוי לעדיג און שטיל. אלע אונזערע מענשען זענען איצט אין שוהל, און איהר קומט פונקט צו דער ריכטיגער צייט, כדי צו הערען ווי מען לייענט די מעשה פון עקידת יצחק. איך קען עס, דאס איז א אינטערעסאנטע מעשה, און ווען איך וואלט עס שוין נישט געהאט געהערט דריי און דרייסיג מאל, וואלט איך עס זעהר גערן דאס יאהר נאך א מאל געהערט. און דאס איז אויך א וויכטיגע מעשה, ווייל ווען אברהם וואלט טאקי געשאכטען יצחק'ן און נישט דעם באראן, וואלטען איצט געווען אויף דער וועלט מעהר באראנעס און וועניגער יודען — און מיט א משוגענער לוסטיגער גרימאסע האט יעקעל אנגעהויבען זינגען דאס ליעד פון דער הגדה:

„חד גדיא, חד גדיא, איין ציקעלע, איין ציקעלע, וואס דער פאטער האט געקויפט פאר צוויי גילדען; איין ציקעלע!

„איז געקומען דאס קעצעלע, און האט אויפגעגעסען דאס ציקעלע, וואס דער פאטער האט געקויפט פאר צוויי גילדען; איין ציקעלע! איין ציקעלע!

„איז געקומען א הינדטעלע, און האט א ביס געטהון דאס צי־צעלע, וואס האט אויפגעפרעסען דאס ציקעלע, וואס דער פאטער האט געקויפט פאר צוויי גילדען; איין ציקעלע! איין ציקעלע!

„איז געקומען א שטעקעלע, און האט געשלאגען דאס הינד־טעלע, וואס האט געביסען דאס קעצעלע, וואס האט אויפגעפרעסען דאס ציקעלע, וואס דער פאטער האט געקויפט פאר צוויי גילדען; איין ציקעלע! איין ציקעלע!

„איז געקומען א פייערל, און האט פערברענט דאס שטעקעלע, וואס האט געשלאגען דאס הינדטעלע, וואס האט געביסען דאס קעצעלע, וואס האט אויפגעפרעסען דאס ציקעלע, וואס דער פא־טער האט געקויפט פאר צוויי גילדען; איין ציקעלע! איין ציקעלע!

„איז געקומען א וואסערל, און האט פערלאשען דאס פייערל, וואס האט פערברענט דאס שטעקעלע, וואס האט געשלאגען דאס הינדטעלע, וואס האט געביסען דאס קעצעלע, וואס האט אויפ־געפרעסען דאס ציקעלע, וואס דער פאטער האט געקויפט פאר צוויי גילדען; איין ציקעלע! איין ציקעלע!

„איז געקומען א עקסעלע, און האט אויסגעטרונקען דאס וואס־

סערל, וואָס האָט פערלאָשען דאָס פײַערל, וואָס האָט פערברענט דאָס שטעקעלע, וואָס האָט געשלאָגען דאָס הינדטעלע, וואָס האָט געביסען דאָס קעצעלע, וואָס האָט אויפגעפרעסען דאָס ציקעלע, וואָס דער פאָטער האָט געקויפט פאַר צווי גילדען; איין ציקעלע! איין ציקעלע!

„איז געקומען אַ שוחט׳ל, און האָט געשאָכטען דאָס עקסעלע, וואָס האָט אויסגעטרונקען דאָס וואַסערל, וואָס האָט פערלאָשען דאָס פײַערל, וואָס האָט פערברענט דאָס שטעקעלע, וואָס האָט געשלאָגען דאָס הינדטעלע, וואָס האָט געביסען דאָס קעצעלע, וואָס האָט אויפגעפרעסען דאָס ציקעלע, וואָס דער פאָטער האָט געקויפט פאַר צווי גילדען; איין ציקעלע! איין ציקעלע!

„איז געקומען דער מלאך־המות׳ל, און האָט געשאָכטען דאָס שוחט׳ל, וואָס האָט געשאָכטען דאָס עקסעלע, וואָס האָט אויסגעטרונקען דאָס וואַסערל, וואָס האָט פערלאָשען דאָס פײַערל, וואָס האָט פערברענט דאָס שטעקעלע, וואָס האָט געשלאָגען דאָס הינדטעלע, וואָס האָט געביסען דאָס קעצעלע, וואָס האָט אויפגעפרעסען דאָס ציקעלע, וואָס דער פאָטער האָט געקויפט פאַר צווי גילדען; איין ציקעלע! איין ציקעלע!"

— יאָ, שענע פרוי, — האָט דער זינגער צוגעגעבען — עס וועט אַמאָל קומען דער טאָג, ווען דער מלאך־המות וועט שעכטען דעם שוחט, און אונזער גאַנצעס בלוט וועט אויפגעמאָהנט ווערען פון אדום; ווײַל גאָט איז אַ אל קנא ונוקם — — —

נאָר פלוצלונג, פערטרײַבענדיג דעם ערנסט, וועלכער האָט איהם נישט ווילענדיג בעהערשט, האָט זיך יעקעל דער נאַר וויעדער אַרײַנגעלאָזט אין זײַנע ליצנות און האָט ווײַטער גערעדט מיט אַ פרעהליכער שטימע פון אַ ליץ:

— האָט נישט מורא, שענע פרוי, דער נאָז־שטערן וועט אײַך קײַן שלעכטס נישט טהון. נאָר פאַר דער אַלמער שנאַפּער־עלע איז ער געפעהרליך. זי האָט זיך פערליעבט אין זײַן נאָז, נאָר די נאָז האָט עס כשר פערדיענט. זי איז שען ווי דער טורם, וואָס קוקט אַרויס אויף דמשק, און איז ערהאַבען ווי די צעדער־בוימער פון וואַלד לבנון. אויסענווענינ גלאַנצט זי ווי גין־גאָלד און סירופ, און אינווענינ איז לויטער מוזיק און ליעבשאַפט. אום זו־מער בליהט זי, ווינטער איז זי אַביסעל צוגעפרוירען, און ווינ־

טער און זומער ווערט זי געלאַשטשעט פון שנאַפּער-עלע'ס ווײַסע הענד. יאָ, שנאַפּער-עלע איז פערליעבט אין איהם, פּשוט אונזיניג. זי היט איהם, זי פּאַשעט איהם, און ווי ער וועט נאָר ווערען גענוג פעט, וועט זי מיט איהם חתונה האָבען, און פאַר איהרע יאָהרען איז זי נאָך יונג גענוג, און ווער עס וועט אַמאָל אין דרײַ הונדערט יאָהר אַרום קומען צופאָהרען אין פראַנקפורט, וועט נישט קאָנען זעהן דעם הימעל, אַזוי פיעל נאָז-שטערענס וועלען דאָ זײַן.

— איהר זענט יעקעל דער נאַר, — האָט דער רב אויסגערופען לאַכענדיג, — איך דערקען דאָס פון אײַערע ווערטער. איך האָב אָפט געהערט פון אײַך רעדענדיג.

— יאָ, יאָ, — האָט יענער געענטפערט מיט לעכערליכער ענִיוות, — יאָ, יאָ, דאָס קומט אַרויס פון דעם, וואָס מען איז בערִיהמט. אָפט איז מען ווײַט און ברייט בעקאַנט פאַר אַ גרעסערן נאַר, ווי מען ווייס אַליין. דאָך מיר קאָסט עס זעהר פיעל מיה צו זײַן אַ נאַר, און איך שפּרינג און שאָקעל מיך, כּדי די גלעקלעך זאָלען קלינגען. אַנדערע קומט עס אָן לײַכטער... נאָר זאָגט מיר, רבי, פאַרוואָס פאָהרט איהר אום יום־טוב?

— מײַן פערענטפערונג — האָט דער רב געזאָגט — שטעהט אין תּלמוד, און דאָס הייסט: „סכּנה דוחה שבּת" (די געפאַהר פערטרײַבט דעם שבּת).

— סכּנה! — האָט פּלוצלונג אויסגעשריען דער לאַנגער נאָז-שטערן און איז דערשראָקען געוואָרען, ווי ער וואָלט געשטאַנען אין אַ געפאַהר פון טויט, — סכּנה! סכּנה! טראָמפּייטען-האַנס, טראָמפּייטער, טראָמפּייטער, סכּנה! סכּנה! טראָמפּייטען-האַנס...

נאָר פון דרויסען האָט דער טראָמפּייטען-האַנס אויסגערופען מיט זײַן דיקער ביער-שטימע: — טויזענד דונער-וועטער! האַפּט דער טײַוועל די יודען! שוין דאָס דריטע מאָל, ווי דו האָסט מיך הײַנט פון שלאָף אויפגעוועקט, נאָז-שטערן! מאַך מיך נישט בייז! אַז איך ווער בייז, בין איך דער טײַוועל אַליין, און דאַן, אַזוי ווי איך בין אַ קריסט, דאַן שיעס איך מיט'ן ביקס דורך דער גראַטעסלאָך פון טויער, און דאַן זאָל יעדער היטען זײַן נאָז!

— שיעס נישט! שיעס נישט! איך בין איינער אַליין! — האָט מיט אַנגסט געקלאָגט נאָז-שטערן און האָט זײַן געזיכט פעסט צוגעדריקט צו'ם טויער, און אין אַזאַ צושטאַנד איז ער געבליבען

ציטערנדיג און בעטענדיג שטילערהייד.

— זאָגט, זאָגט, וואָס איז געשעהן? — האָט איצט אויסגעריפען אויך יעקעל דער נאַר מיט זײַן גאַנצער האַסטיגער נײַגיעריגקײַט, וועלכע איז שוין דערמאָלט געוועזען די אייגענשאַפט פון די פראַנקפורטער יודען.

נאָר דער רב האָט זיך פון איהם אַרויסגעריסען פרײַ און איז מיט זײַן ווײַב געגאַנגען אַרויף צו דער יודישער גאַס.

— זעה, שענע שרה, — האָט ער געזאָגט זיפצענדיג, — ווי שלעכט דאָס פאָלק ישראל איז בעשיצט! פאַלשע פרײַנד היטען זײַנע טויערן פון אויסענווייניג, און פון אינוועניג זענען זײַנע היטער נאַרישקייט און מורא!

פּאַמעלעך האָבען זיי ביידע געוואַנדערט דורך דער לאַנגער, לעדיגער גאַס, וואָס נאָר דאָ און דאָרט האָט אַ בליהענדער מעדעלשער קאָפּ אַרויסגעקוקט פון אַ פענסטער, ווערענד די זון האָט זיך אין די בלאַנקע שויבען יום-טוב'דיג פרעהליך אָבגעשפּיגעלט. דערמאָלט זענען די הײַזער פון דעם יודישען קוואַרטאַל נאָך געוועזען נײַ און שען, אויך נידריגער ווי איצט, וואָרום ערשט שפּעטער, ווען די יודען האָבען זיך שטאַרק פערמעהרט און האָבען דאָך נישט געקאָנט זייער קוואַרטאַל ברייטער מאַכען, האָבען זיי געמוזט כסדר בויען איין שטאָק איבער'ן צווייטען, זיך צוזאַמענגערוקט ווי הערינג אין אַ פאַס, און דאַדורך זענען זיי געוואָרען קאַליקעס אי פיזיש אי גייסטיג. יענער טייל פון דעם יודישען קוואַרטאַל, וועלכער איז נאָך געבליבען שטעהן נאָך דער גרויסער שרפה און וועלכען מען רופט „די אַלטע גאַס", יענע הויכע, שוואַרצע הײַזער, וואו אַ פערקרימטעס, פייכטעס פאָלק שאַכער-מאַכערט, איז אַ שוידערהאַפטער דענקמאָל פון מיטעלאַלטער. די עלטערע שוהל עקזיסטירט שוין נישט מעהר; זי איז נישט געוועזען אַזוי גראָם ווי די איצטיגע, וועלכע איז שפּעטער געבויט געוואָרען, נאָכדעם ווי די יודען, וואָס זענען פערטריבען געוואָרען פון נירנבערג, זענען אָנגענומען געוואָרען אין דער געמיינדע. יענע שוהל איז געלעגען מעהר צו צפון-זײַט. דער רב האָט זיך נישט געדאַרפט נאָכפרעגען, ווי צו געהן צו איהר. שוין פון דערווײַטען האָט ער דערהערט די פילע צעמישטע און הויכע שטימען. אין הויף פון דער שוהל האָט ער זיך געשיידט פון זײַן ווײַב. נאָכדעם ווי ער האָט

געוואַשען די הענד בײַ'ם ברונען, וואָס שטעהט דאָרט, איז ער אַרײַנגעגאַנגען אין יענעם אונטערשטען טהײל פון דער שוהל, וואו די מאַנסלײַט דאַווענען; די שענע שרה ווידער איז אַרויף אויף טרעפּ און איז אַרויפגעקומען אין דער הויך אין דער ווײַבער־שוהל.

די דאָזיגע אויבערשטע אָבטהײלונג איז געווען אַזאַ מין גאַלעריע מיט דרײַ שורות הילצערנע, ברוין־רויט געפאַרבטע לאַווקעס, וואָס זײַערע פאָרענצען זענען אין דער הויך געווען פערזאָרגט מיט אַ הילצערנער ברעט, וועלכעס איז געווען זעהר בעקוועם אָנגעקלאַפּט, כדי מען זאָל דערויף קאָנען אַרויפלעגען דעם סידור. די פרויען זענען דאָ געזעסען איינע נעבען דער אַנדערער און האָבען געפּלוידערט, אָדער זיי זענען גלײַך געשטאַנען און האָבען פרום געדאַווענט; טײלמאָל פלעגען זיי אויך צוגעהן נײַגיעריג צו די גרויסע גראַטעס, וועלכע האָבען זיך געצויגען איבער דער לענג פון מזרח־זײַט, און וואָס זענען געווען פערהאַנגען מיט דינע, גרינע פאָרהאַנגען, דורך וועלכע זיי האָבען געקאָנט אַראָבקוקען אין דער אונטערשטער אָבטהײלונג פון דער שוהל. דאָרט, הינטער הויכע שטענדערס זענען די מאַנסלײַט געשטאַנען אין זייערע שוואַרצע מאַנטלען, די שפּיצען פון זייערע בערד האָבען אַראָבגעהאַנגען אויף די ווײַסע האַלז־קראַגענס און די פלאַך־בעדעקטע קעפּ זענען געווען מעהר אָדער וועניגער אײַנגעהילט אין אַ טלית; בײַ אַנדערע טליתים זענען אויך געווען עטרות. די ווענד פון דער שוהל זענען געווען אַלע גלײַך געווײַסט, און מען האָט דאָרט ניט געזעהן קיין אַנדערע בעפּוצונג, אויסער די פערגאָלדעטע אײַזערנע גראַטעס אַרום דער פיער־קאַנטיגער בימה, אויף וועלכער מען האָט געלייענט די סדרה זײַן דער ספר־תורה, און דעם אָרון־קודש — אַ טײַער־אויסגעאַרבײַטער קאַסטען, וועלכער האָט אויסגעזעהן, ווי ער וואָלט געשטאַנען אויף מאַרמאָרנע זײַלען מיט רײַכע קאַפּיטעלן, וואָס זייערע בלומען אָדער געוויקסען האָבען זעהר שען אַרויסגעשטעקט, און איז געווען בעדעקט מיט אַ פּרוכת פון קאָרן־בלױען סאַמעט, אויף וועלכען עס איז געווען אויסגעשטריקט אַ הײליגע אויפשריפט מיט גאָלד־פעדעם, פערל און פערשידענפאַרביגע שטײנער. נעבען דעם איז געהאַנגען דער נר־תמיד און ס'איז געשטאַנען דער עמוד, וואָס אויף זײַן ברעט האָבען זיך געפונען אַלערליי הײליגע זאַכען, צווישען זיי אויך די מנורה מיט די זיבען רעהרען, און פאַר דער

מנורה איז געשטאַנען מיט'ן פּנים צו'ם עמוד דער חזן, וואָס זיין געזאַנג איז געוועזען אינסטרומענטען־אַרטיג בעגלייט פון די שטימען פון זיינע צוויי משוררים, אַ באַס מיט אַ דיסקאַנט. וואָרום אין דער יודישער שוהל איז פערבאָטען יעדע ווירקליכע אינסטרומענטאַלע מוזיק, ווייל דער לויב צו גאָט געהט בעסער אַרויס פון אַ וואַרעמער מענשען־ברוסט, ווי פון אַ קאַלטען אָרגעל־פּייפען. אמת קינדיש האָט זיך די שענע שרה געפרעהט, ווען דער חזן, אַ אויסגעצייכענטער טענאָר, האָט איצט אויסגעהויבען זיין שטימע, און די אוראַלטע ערנסטע מעלאָדיען, וועלכע זענען איהר געוועזען גוט בעקאַנט, האָבען אויפגעבליהט אין אַ גאָר יונגער ליעבליכקייט, וועלכע זי האָט קיינמאָל נישט געהערט, און דער באַס האָט אין געגענטייל אַריינגעברומט די טיעפע, דונקעלע טענער, און אין די צווישען־פּויזען האָט דער דיסקאַנט פיין און זיס געטרילערט. אַזאַ געזאַנג האָט די שענע שרה אין דער שוהל אין באַכאַראַך נאָך קיינמאָל נישט געהערט, ווייל דאָרט איז דער פאָרשטעהער פון דער געמיינדע, דוד לעווי, געוועזען דער חזן, און ווען דער דאָזיגער שוין בעיאָהרטער, ציטערנדיגער מענש האָט מיט זיין צעבראָקעלטער, שוואַכער שטימע געוואָלט אָנהויבען טרילערן ווי אַ יונג מעדעל, און ער האָט אין אַזאַ געוואַלדיגער אָנשטרענגונג אָנגעהויבען פיבערהאַפט צו שאָקלען מיט זיין שלאַף־אַראָבהענגענדען אָרעם, דאַן האָט אַזאַ מין זאַך גיכער אָנגערייצט צו'ם לאַכען איידער צו גאָטבעטען.

אַ פרומער בעגעהר, געמישט מיט ווייבערשער נייגיעריגקייט, האָט די שענע שרה צוגעצויגען צו די גראַטעס, וואו זי האָט געקאָנט אַראָבקוקען אין דער אונטערשטער אָבטיילונג, די מענער־שוהל. זי האָט נאָך קיינמאָל נישט געזעהן אַזוי פיעל מענשען פאַר אַמאָל, ווי זי האָט דאָ אונטען דערזעהן, און עס איז איהר אין האַרצען נאָך בעסער געוואָרען צווישען אַזוי פיעל מענשען, וועלכע זענען אַלע איהרע נאָהנטע קרובים, ווייל זיי אַלע שטאַמען אַרויס פון דעם זעלבען פאָלק, זיי אַלע דענקען גלייך און ליידען גלייך. נאָר נאָך מעהר איז בעוועגט געוואָרען דער פרוי'ס זעעלע, בשעת דריי אַלטע מענער זענען מיט יראת־הכבוד צוגעגאַנגען צו'ם אָרון־קודש, אָבגערוקט אָן אַ זייט דעם גלענצענדען פאָרהאַנג, אויפגעעפענט דעם אָרון און פאָרזיכטיג אַרויסגענומען

יענעם ספר, וואס גאט האט מיט זיין היילינ-אייגענער האנד אליין געשריבען און וואס פאר'ן אבהיטען, וואס עס שטעהט אין איהם, האבען די יודען אזוי פיעל איבערגעטראגען, אזוי פיעל עלענד און שנאה, שאנד און טויט, א טויזענד-יעהריגען פיין. די דאזיגע גרויסע ספר-תורה איז ווי א פירשטליך קינד געוועזען איינגעהילט אין א פערשיעדענפארביג-געשטריקטעס מענטעלע פון רויטע סאמעט; אין דער הויך אויף די עץ-החיים׳ס האבען געשטעקט צוויי זילבערנע שטיבעלעך, אויף וועלכע עס האבען זיך בעוועגט אלערליי גראנאטען און גלעקעלעך און האבען געקלונגען, און פארענט זענען אויף זילבערנע קייטעלעך געהאנגען גאלדענע שילדען מיט פערשיעדענפארביגע עדעלשטיינער. דער חזן האט די ספר-תורה גענומען, און אזוי ווי דאס וואלט ווירקליך געוועזען א קינד, א קינד, וואס פון זיינעטוועגען האט מען פיעל שמערצען איבערגעליטען און וועלכעס מען ליעבט נאך מעהר טאקי דערפאר, האט ער עס געוויעגט אין זיינע ארעמס, אונטערגעטאנצט דערמיט אהין און אהער, צוגעדריקט עס צו זיין ברוסט, און ווערענדיג זעהר אויפגערעגט פון אזא בעריהרונג, האט ער אויפגעהויבען זיין שטימע צו זינגען א פריידיג-פרומעס דאנק-ליעד, און דער שענער שרה האט זיך געדוכט, אזוי ווי די זיילען פון ארון-קודש וואלטען אנגעהויבען בליהען, און די וואונדערבארע בלומען און בלעטער פון די קאפיטעלען זענען אליץ העכער אויסגעוואקסען, און די טענער פון דיסקאנט זענען פערוואנדעלט געווארען אין לויטער נאכטיגאלען, און דער סופיט פון שוהל האט זיך געשפאלטען דורך די געוואלדיגע טענער פון באס, און גאט׳ס. שמחה האט אראבגעשטראמט פון בלויען הימעל. דאס איז געוועזען א שען קאפיטעל פון תהלים. די געמיינדע האט אין האר וויעדערהאלט די לעצטע פסוקים און דער חזן מיט דער ספר-תורה איז פאמעלעך געגאנגען צו דער בימה אין מיטען שוהל, וועהרענד מענשען און קינדער האבען זיך צו איהם געשטויסען, כדי צו קושען דאס מענטעלע פון דער ספר-תורה אדער עס האטש צו בעריהרען. אויף דער בימה האט מען פון דער ספר-תורה אראבגעצויגען דאס סאמעטענע מענטעלע, און אויך דאס גירטעלע, וואס איז בעשריבען מיט פערשיעדענפארביגע אותיות און מיט וואס די ספר-תורה איז געוועזען ארומגעוויקעלט, און פון דער אפענער ספר-תורה האט דער חזן געלייענט מיט יע-

נעֶם זינגענדען טאָן, וועלכער ווערט אום פסח גאַר בעֶזונדערס מאָ-
דוליִרט, די מעשה פון עקדת־יצחק.

די שענעֶ שרה איז עניוות'דיג אַוועק פון די גראַטעֶס, און
אַ ברייטע, אויסגעפוצטעֶ פרוי פון מיטעלעֶ יאָהרען האָט איהר מיט
אַ שאָקעל מיט'ן קאָפּ ערלויבט מיט איהר אַריינצוקוקען אין סידור.
די דאָזיגעֶ פרוי איז, ווי עס ווייזט אויס, אפילו נישט געווען קיין
גרויסעֶ למדנ'טעֶ; ווייל בשעת זי האָט די תפילות פאַר זיך גע-
לייענט, ווי אַלעֶ ווייבער, וועלכעֶ דאַרפען נישט הויך מיטזינגען,
האָט די שענעֶ שרה בעמערקט, אַז זי האָט פיעל ווערטער אַרויס-
געֶרעדט קאַפּויר און נישט איין שורה האָט זי אינגאַנצען איבער-
געהיפּט. נאָר אין אַ ווײַלעֶ אַרום האָבען זיך שמאַכטענד פאַמעֶ-
לעך אויפגעהויבען די וואַסער־קלאָרעֶ אויגען פון דער גוטער פרוי,
אַ פלאַכער שמייכעל האָט זיך אויסגעלעגט איבער איהר פאָרצעֶ-
לאַנענהאַפט־רויטעֶ און ווײַסעֶ געזיכט, און מיט אַ טאָן, וועלכער
האָט געוואָלט זיך אַרויסווייזען ווי מעגליך פאָרנעהמער, האָט זי
געזאָגט צו דער שענער שרה'ן:

— ער זינגט זעהר גוט. נאָר איך האָב אין האָלאַנד גע-
הערט נאָך פיעל בעסער זינגען. איהר זענט אַ פרעמדעֶ און איהר
ווייסט אפשר נישט, אַז דאָס איז דער חזן פון וואָרמס, און אַז
מען וויל איהם דאָ צונעהמען, אויב ער וועט זיין צופריעדען מיט
אַ יעהרליכען געהאַלט פון פיערהונדערט גולדען. ער איז אַ ליע-
בער מענש, און זיינע הענד זענען ווי אַלאַבאַסטער. איך האַלט
זעהר שטאַרק פון אַ שענער האַנד. אַ שענעֶ האַנד בעציערט דעם
גאַנצען מענשען!

דערביי האָט די גוטעֶ פרוי אַרויפגעלעגט איהר האַנד, וועלכעֶ
איז נאָך ווירקליך געווען שען, אויף דעם פאָרענט פון דער לאַווקעֶ,
און אָנווייזענדיג מיט אַ גראַציעזער אָנבייגונג פון קאָפּ, אַז זי האָט
נישט ליעב, מען זאָל איהר אין רעדען איבעררהאַקען, האָט זי צו-
געגעבען:

— דאָס משורר'ל איז נאָך אַ קינד און זעהט אויס זעהר אָב-
געצעהרט. דער באַס איז זעהר מיאוס, און אונזער שטערן האָט אויף
איהם זעהר וויציג געזאָגט: דער באַס איז נאָך אַ גרעסערער נאַר,
ווי מען דאַרף פון אַ באַס פערלאַנגען! אַלעֶ דריי עסען ביי מיר
אין גאָרקיך, און איהר ווייסט אפשר נישט, אַז איך בין עלעֶ שנאַפּער?

די שענע שרה האט געדאנקט פאר דער דאזיגער מיטטיילונג, דערפאר ווידער האט די שנאפער־עלע איהר אויספיהרליך דער־צעהלט, ווי זי איז אמאל געווען אין אמסטערדאם, דארט האט מען זי צוליעב איהר שענהייט זעהר שטארק פערפאלגט. און ווי זי איז דריי טעג פאר סוכות געקומען קיין פראנקפורט און התונה געהאט מיט שנאפער'ן, ווי שנאפער איז ענדליך געשטארבען, ווי ער האט אויפ'ן טויטען בעט גערעדט די ריהרענדסטע זאכען, און ווי שווער עס איז צו האלטען שען די הענד בשעת מען האט צו טהון מיט א גארקיך. טיילמאל האט זי געווארפען א בליק פול מיט פעראכטונג אן א זייט, ווי עס ווייזט אויס, צו איינינגע שפאטישע יונגע ווייבער, וועלכע האבען בעקוקט איהרע קליידער. די דאזיגע קליידער זענען געווען גענוג מערקווירדיג: א גאנץ ברייטער ראק פון ווייסען אטלאס, אויף וועלכען עס זענען געווען אויסגעשטיקט אלערליי חיות פון נח'ס תיבה, א וואמס פון גאלדשטאף ווי א קיראס, די ארבעל פון רויטען סאמעט מיט געלע פאסען, אויפ'ן קאפ א אונמענשליך־הויכע מיץ, ארום האלז א מעכטיגער קראגען פון ווייסע שטייפע לייוואנד, און אויך א זילבערנע קייט, וואס איז אראבגעהאנגען ביז איבער'ן בוזעם, אויף וועלכער עס זענען געהאנגען אלערליי מטבעות, קמיעות און זעלטענע זאכען, צווישען זיי אויך א גרויס בילד פון דער שטאדט אמסטערדאם. נאר די קליידער פון די איבעריגע זענען אויך געווען נישט ווייניגער מערקווירדיג, זיי זענען בעשטאנען פון איינינגע קליידונגען פון אלטע מאדעס פון פערשידענע צייטען, און איינינגע פון זיי זענען געווען בעדעקט מיט גאלד און דימענטען, אזוי אז עס האט אויסגעזעהן ווי אלעבעדיגע יוועליר־קראם. אמת, די פראנקפורטער יודען האבען דעמאלט לויט'ן געזעץ געמוזט טראגען א בעשטימטע קליידונג, און כדי מען זאל זיי קאנען אונ־טערשיידען פון קריסטען האבען די מאנסלייט געמוזט טראגען אויף זייערע מאנטלען געלע לאטעס און די ווייבער האבען געמוזט אויף זייערע מיצען טראגען הויך־שטעהענדיגע שלייערס מיט בלויע פא־סען. נאר אין יודישען קווארטאל האט מען אויף דעם דאזיגען געזעץ געלעגט גאנץ ווייניג אכט, און בעזונדערס יום־טוב און אין שוהל האבען דארט די ווייבער זיך געסטארעט זיך אויסצופוצען ווי מעגליך מעהר מיט זייערע קליידער און זיין פערציערט מעהר ווי די אנדערע, אביסעל כדי מען זאל זיי מקנא זיין, און אביסעל

אויך כּדי צו ווײַזען, אַז זײַערע מאַנען זענען רײַך, און דערמיט צו פֿערשטאַרקען זײַער קרעדיט־פֿעהיגקײַט.

בּשעת אונטען אין שוהל האָט מען געלײַענט אין דער ספר־תּורה, פֿלעגט דאָרט די פֿרומקײַט אַבּיסעל שוואַכער ווערען. אײַניגע האָבּען זיך דאַן געמאַכט בּעקוועם און זיך אַניעדערגעזעצט, אַמאָל אויך געמאַכט שטילערהייד אַ שמועס מיט אַ שכן וועגען וועלטליכע זאַכען, און אַנדערע זענען גאָר אַרויסגעגאַנגען אויפֿ׳ן הויף צו חאַפּען פֿרישע לופֿט. קלײנע יונגלעך האָבּען זיך אונטער דער צײַט ערלויבּט צו בּעזוכען זײַערע מאַמעס אין דער ווײַבּער־שוהל, און דאָ איז אויך די פֿרומקײַט פֿיעל שוואַכער געוואָרען; מען האָט דאָ געפּלוידערט, געמוישט, געלאַכט, און ווי עס קומט פֿאַר איבּעראַל האָבּען די יונגערע פֿרויען געמאַכט שפּאַס פֿון די עלטערע, און די עלטערע האָבּען זיך געקלאָגט, אַז די יוגענד איז אַזוי לײַכט־זיניג און אַז די צײַט ווערט אַלץ ערגער. נאָר אַזוי ווי אונטען אין שוהל אין פֿראַנקפֿורט איז געווען אַ חזן, אַזוי איז אויך אין דער ווײַבּערשער שוהל געווען אַ הויפּט־רעדערקע. דאָס איז געווען הינ־דעלע רײַס, אַ פֿלאַכע גרינגליכע פֿרוי, וועלכע האָט כּסדר אָנגעגע־בּען מעשים און האָט שטענדיג געהאַט אויף דער צונג אַ נײַע סקאַנ־דאַליסטישע מעשה. געוועהנליך פֿלעגט זי איהר שפּיציג צינגעל שטענדיג ציעלען אויף די שנאַפּער־עלע, זי האָט געקאָנט אויס־געצײַכענט נאָכמאַכען די פֿאָרנעהמע מינעס, וואָס די שנאַפּער־עלע האָט זיך געצוואונגען צו מאַכען, און אויך האָט זי איהר געקאָנט נאָכמאַכען ווי זי האָט גערעדט אַקעגען דאָס יונגוואַרג.

— איהר ווײסט — האָט הינדעלע רײַס דאָך איצט אָבּגערופֿען — די שנאַפּער־עלע האָט נעכטען געזאָגט: ווען איך וואָלט נישט געווען שען און קלוג און געליעבּט, וואָלט איך בּעסער נישט געוואָלט זײַן אויף דער וועלט!

דערבּײַ האָט זיך דערהערט אַ העכערער געלעכטער, און ווי די שנאַפּער־עלע, וואָס איז נישט ווײַט געשטאַנען, האָט בּעמערקט, אַז דאָס לאַכט מען פֿון איהר, האָט זי אויפֿגעהויבּען די אויגען פֿול מיט פֿעראַכטונג, און אַזוי ווי אַ שטאָלצע פּרעכטיגע שיף האָט זי אָבּגעזעגעלט נאָך אַ ווײַטערען אָרט. פֿייגעלע אָקס, אַ רונדע, אַ־בּיסעל נישט געראָטענע פֿרוי, האָט בּעמערקט מיט מיטלײַד, אַז די שנאַפּער־עלע האָלט זיך אפילו גרויס און איז בּעגרענעצט, נאָר

זי איז אַ זעהר בּראַווע פרוי, און זי טהוט זעהר פיעל גוטס פאַר בּעדירפטיגע מענשען.

— בּעזונדערס פאַר נאָז־שטערן — האָט הינדעלע רייס אונטערגעזאָגט. און אַלע, וועלכע עס איז געוועזען בּעקאַנט די דאָזיגע ליעבּע האָבּען נאָך העכער געלאַכט.

— איהר ווייסט — האָט הינדעלע גיפטיג צוגעגעבּען — נאָז־שטערן שלאָפט שוין איצט אין שנאַפּער־עלעס הויז... נאָר זעהט נאָר, אָט דאָרט אונטען טראָגט זיסעלע פלאָרסהיים די האַלז־קייט, וואָס דניאל פלעש האָט פערזעצט בּיי איהר מאַן. דער פלעש פערדריעסט עס... אָט רעדט זי איצט מיט דער פלאָרסהיים... ווי זיי דריקען זיך אַזוי פריינדליך די הענד! און זיי האָבּען זיך דאָך פיינט אַזוי ווי מדין און מואָב. ווי זיי שמייכלען זיך איינע צו דער צווייטער אַזוי ליעבּליך! פרעסט זיך נאָר נישט אויף פון גרויס צערטליכקייט! איך וויל זיך נאָר אַיינהערען דעם שמועס.

און אַזוי ווי אַלויערענדע היה האָט זיך הינדעלע רייס פערגנבה'ט און האָט געהערט ווי די בּיידע פרויען בּעקלאָגען זיך מיטליידיג איינע פאַר דער צווייטער, ווי שווער זיי האָבּען זיך פאָריגע וואָך אָנגעאַרבּייט, כּדי אויסצורוימען זייערע הייזער און אויסצושייערן זייערע קיך־געפעס, וואָס מען מוז מאַכען פאַר פּסח, כּדי עס זאָל נישט בּלייבּען דערצו צוגעקלעבּט אפילו קיין פּיצעלע חמץ. זויך האָבּען די בּיידע פרויען גערעדט פון דער גרויסער אַרבּייט בּיי'ם בּאַקען די מצות. די פלעש האָט זיך געהאַט צו בּעקלאָגען נאָך אויף עפּעס בּעזונדערס; אין דער בּעקעריי פון דער געמיינדע איז זי אויסגעשטאַנען פיעל צרות, ווייל לויט'ן גורל, וואָס איז איהר אויסגעפאַלען, האָט זי געקאָנט צוקומען צו'ם בּאַקען די מצות ערשט אין די לעצטע טעג, ערשט אַ טאָג פאַר פּסח און זעהר שפּעט נאָך מיטאָג; יענעם טאָג האָט די אַלטע הנה געקנעטען זעהר שלעכט, די מעדלעך האָבּען מיט זייערע וועלגער־העלצער געוועלגערט דאָס טייג צו דין, אַ העלפט פון די מצות איז פערבּרענט געוואָרען אין אויווען, און אויסערדעם האָט עס אַזוי שטאַרק גערעגענט, אַז עס האָט כּסדר אַדורכגערונען דורך דעם בּרעטערנעם דאַך פון דער בּעקעריי, און זיי האָבּען זיך דאָרט געמוזט, נאַס און מיעד, אָנאַרבּייטען בּיז שפּעט בּיינאַכט.

— און דערין, ליעבּע פלאָרסהיים, — האָט די פלעש צוגעגעבּען

מיט אַ שוינענדער פריינדליכקייט, וועלכע איז אַלענפאַלס נישט געווען קיין ריכטיגע — דערין זענט איהר אויך אַביסעלע שולדיג, ווײַל איהר האָט מיר נישט געשיקט אַייערע מענשען צו העלפען מיר בײַ'ם באַקען.

— אַה, זײַט מיר מוחל — האָט די אַנדערע געענטפערט — מײַנע מענשען זענען געווען אַזוי פיעל בעשעפטיגט, די סחורות פון יריד האָט מען געמוזט אַיינפּאַקען, מיר האָבען איצט אַזוי פיעל צו טהון, מײַן מאַן...

— איך ווייס, — איז די פלעש איהר אַרײַנגעפאַלען אין די רעד מיט אַ שנײַדענדיגען האַסטיגען טאָן, — איך ווייס, אַז איהר האָט פיעל צו טהון, פיעל משכנות און גוטע געשעפטען, און האַלז־קייטען...

שוין האָט אַ גיפטיג וואָרט געוואָלט זיך אַרויסהאַפּען פון איהר מויל, און די פלאָרסהיים איז שוין געווען רויט ווי אַ קרעבס, נאָר פלוצלונג האָט הינדעלע רײַס הויך אויסגעשריען:

— אום גאָטעס ווילען, די פרעמדע פרוי ליעגט און שטאַרבט...

וואַסער! וואַסער!

די שענע שרה איז געלעגען אין הלשות, בלאַס ווי דער טויט, און אַרום איהר האָבען זיך געשטויסען אַ מענגע ווייבער, פערהאַוועט און יאָמערענדיג. איינע האָט איהר געהאַלטען דעם קאָפּ, אַ צווייטע האָט איהר געהאַלטען דעם אָרעם; איינע אַלטע פרויען האָבען זי בעשפּריצט מיט די וואַסער־גלעזלעך, וועלכע זענען געשטאַנען הינטער זייערע לאַווקעס, כדי צו וואַשען די הענד, אויב זיי וועלען זיך צופעליג צוריהרען צו זייער אייגענעם לײַב; אַנדערע האָבען אונטער דער נאָז פון דער געהלשטער געהאַלטען אַ אַלטען ציטרין, וועלכער איז נאָך געבליעבען פון דעם לעצטען תענית, ווען מען האָט פון איהם געשמעקט כדי צו פערשטאַרקען די נערווען. פע, מאַטערט און זעהר טיעף זיפצענדיג האָט ענדליך די שענע שרה אויפגעעפענט די אויגען, און מיט שטומע בליקען האָט זי געדאַנקט פאַר די גיטיגע הילף. דערווײַל האָט זיך שוין אונטען איצט אָנגעהויבען די מוסף־שמונה עשרה, וועלכע קיינער טאָר נישט פערשפּעטיגען, און די בעשעפטיגטע ווייבער האָבען צוריקגעאײַלט צו זייערע ערטער, און האָבען אָבגעריכט דאָס געבעט, שטעהענדיג מיט'ן פנים צו מזרח־זײַט, וואו עס געפינט זיך ירושלים. פייגעלע זאַקס, שנאַפּער־עלע און הינדעלע רײַס זענען צום לענגסטען גע־

בליבען געבען דער שענער שרה'ן; די צוויי ערשטע האָבען זיך אונטער דער צייט אַלץ מיט איהר בעשעפטיגט איהר לייכטער צו מאַכען, די דריטע וויעדער האָט זיך ביי איהר נאָך אַמאָל נאָכגעפרעגט, פאַרוואָס זי האָט פלוצלונג גע'חלש'ט.

נאָר די שענע שרה איז געפאַלען אין חלשות צוליעב אַ גאָר בעזונדערע סבה. עס איז אַ מנהג אין שוהל, אַז יעדער, ווער עס איז ניצול געוואָרען פון אַ גרויסער סכנה, דאַרף נאָך קריאת־התורה אַרויפגעהן און בענשען גומל, ד. ה. דאַנקען גאָט פאַר זיין השגחה. ווען רבי אברהם איז אונטען אין שוהל אַרויפגעגאַנגען אויף דער בימה צו בענשען גומל און די שענע שרה האָט דערקענט איהר מאַנס שטימע, האָט זי בעמערקט, ווי זיין שטימע איז ביסלעכוויין איבערגעגאַנגען אין דאָס טריבע געמורמעל פון אל מלא רחמים־ניגון, זי האָט געהערט, ווי ער האָט אַרויסגערעדט די נעמען פון איהרע קרובים און געליעבטע, און יעדער נאָמען איז געווען בע־גלייט מיט'ן צוגאָב „זכרונו לברכה"; און די לעצטע האָפנונג איז פערשוואונדען געוואָרען פון האַרצען פון דער שענער שרה'ן, און איהר זעעלע איז צעריסען געוואָרען פון דער זיכערהייט, אַז איהרע געליעבטע און קרובים זענען ווירקליך ערמאָרדעט געוואָרען, אַז איהר קליינע קוזינע איז טויט, און אַז אויך בלימעלע און פייגעלע זענען טויט, און אויך דער קליינער גאָטשאַלק איז טויט, אַלע זענען ערמאָרדעט און טויט! פון דעם גרויסען שמערץ פון דעם דאָזיגען בעוואוסטזיין איז זי שיער אַליין געשטאָרבען, ווען זי וואָלט נישט אַריינגעפאַלען אין חלשות, וועלכע האָט פערגאָסען איהרע חושים.

קאַפּיטעל III.

ווען די שענע שרה איז נאָכ'ן דאַונען אַראָבגעגאַנגען אין הויף פון שוהל, איז שוין דאָרט געשטאַנען דער רב און האָט געוואַרט אויף זיין ווייב. ער האָט צו איהר אַשאָקעל געטהון מיט אַ פריעהליך געזיכט און האָט זי אַרויסגעפיהרט אויף דער גאַס, וואו די פריהערדיגע שטילקייט איז שוין אינגאַנצען פערשוואונדען געוואָרען און איצט האָט מען דאָרט געקאָנט זעהן אַ רוישענדע מענשען־מאַסע. מענער מיט בערד געקליידעט אין שוואַרצע רעק, ווי אַ

הויפען פון מוראַשקעס; ווײַבער אַרומפליהענדיג אין רײַכען גלאַנץ, וויִ גאָלד שמעטערלינגען; יונגלעך אין נײַע קלײדער, וועלכע האָבען נאָכגעטראָגען נאָך די אַלטע די סידורים און מחזורים; יונגע מעדלעך, וועלכע דאַרפען נישט געהן אין שוהל אַרײַן, און דעריבער זענען זיי איצט אַרויסגעלאָפען פון זייערע הייזער און געשפּרונגען אַקעגען די עלטערן, אײַנגעבויגען פאַר זיי זייערע קעפּלעך מיט די לאָקען, כּדי צו בעקומען אַ ברכה — אַלע זענען געווען פרעהליך און לוסטיג, געשפּאַציערט איבער דער גאַס אַרויף און אַראָב, שוין פיהלענדיג פאַראויס דעם גוטען מאָלצײַט, וואָס זײַן געשמאַקער ריח איז שוין אַרויסגעגאַנגען פון די שוואַרצע, מיט קרײַד בעצייכענטע טעפּ, וואָס די לאַכענדיגע מעדלעך האָבען טאַקי נאָר וואָס אַרויסגענומען פון דעם געמײַנדע־אויווען.

אין דעם דאָזיגען טומעל האָט מען בעזונדערס געקאָנט בעמערקען די געשטאַלט פון אַ שפּאַנישען ריטער, וואָס אויף זײַנע יוגענדליכע געזיכטס־ציגען איז געלעגען יענע רייצענדע בלאַסקײַט, וואָס די פרויען האַלטען דאָס פאַר אַ סימן פון אַ אומגליקליכער, און די מאַנסלײַט — פון אַ גליקליכער ליעבע. זײַן גאַנג, האָטש ער איז זיך געגאַנגען גלײַכגילטיג, האָט דאָך געהאַט אין זיך עפּעס אַ געמאַכטע ציערליכקײַט; די פעדערן פון זײַן הוט האָבען זיך מעהר בעוועגט דורך דאָס פאָרנעהמע שאָקלען זיך פון זײַן קאָפּ איידער דורכ'ן בלאָזען פון ווינד; מעהר ווי עס איז נויטיג געווען האָבען געקלונגען זײַנע גאָלדענע שפּאָרען און די שייד פון זײַן שווערד, וואָס האָט אויסגעזעהן, ווי ער וואָלט זי געטראָגען אין האַנד, און דאָס טײַערע הענדטעל פון שווערד האָט אַרויסגעבליצט פון אונטער דעם ווײַסען רײַטער־מאַנטעל, וועלכער האָט זײַנע שלאַנקע גליעדער נאָכלעסיג אַרומגעהילט. הין און צוריק, אַביסעל מיט נײַגיעריגקײַט, אַביסעל מיט אַ מינע פון אַ קענער, איז ער צוגעגאַנגען צו די פערבײַגעהענדע פרויען־צימערן, זיי אַרײַנגעקוקט גאַנץ רוהיג אין געזיכט, און ווען די געזיכטער זענען ווערט געווען דער מיה, האָט ער זיי אַלענגערע צײַט בעטראַכט, אייניגע פון די ליעבענסווירדיגע קינדער האָט ער אויך געזאָגט עטליכע שנעלע קאָמפּלימענטען, און איז זיך זאָרגלאָז ווײַטער געגאַנגען, נישט וואַרטענדיג צו זעהן, וואָס פאַר אַ ווירקונג ער האָט געמאַכט. אַרום דער שענער שרה האָט ער זיך שוין געהאַט מעהרערע מאָל אַרומגעדרעהט, נאָר יע-

דעם מאל איז ער ווי מיט מורא צוריק אבגעטרעטען צוליעב איהר פעסטען בליק אדער אויך צוליעב דער מערקווירדיג-שמייכלענדער מינע פון איהר מאן, גאר ענדליך האט ער שטאלץ פערטריעבען פון זיך יעדע מורא, הוצפה׳דיג זיך געשטעלט זיי אין וועג, און זיכער און מיט א זיסליך-גאלאנטען-טאן האט ער פאר זיי גערעדט פאלגענדע ווערטער:

— סענארא, איך שווער! הערט, סענארא, איך שווער! ביי די ראזען פון ביידע קאסטיליענס, ביי די אראגאנעזישע היאצינטען און די אנדאלוזישע גראנאט-געוויקסען! ביי דער זון, וועלכע בעלייכט גאנץ שפאניען מיט אלע איהרע בלומען, ציבעלעס, ארבעס-זופען, וועלדער, בערג, מוילאייזלען, ציגענבעק און אלטקריסטען! ביי דער הימעלס-דעק, וואס אויף איהר איז די דאזיגע זון נאר א גאלדען פינטעלע! און ביי גאט, וועלכער זיצט אויף דער דאזיגער הימעלס-דעק און קלערט טאג און נאכט ווי אזוי צו בעשאפען אלץ שענערע און ליבערע פרויען-געשטאלטען... איך שווער, סענארא, איהר זענט די שענסטע פרוי, וועלכע איך האב געזעהן אין דייטשלאנד, און אויב איהר וועט איינוויליגען אנצונעהמען מיין דיענסט, אזוי בעט איך אייך די טובה, די זכיה און די ערלויבניש זיך אנצורופען אייער ריטער און צו טראגען אייערע פארבען ביי אלע אומשטענדען!

אויף דאס געזיכט פון דער שענער שרה האט זיך פערשפרייט א רויטליכער שמערץ, און מיט א בליק, וועלכער ווירקט נאך אלץ מעהר שניידענדער, וואס מעהר זאנפטער עס זענען די אויגען, וועלכע שיקען דעם דאזיגען בליק, און מיט א טאן, וועלכער איז אלץ מעהר פערניכטענדער, וואס מעהר ציטערנדיג-ווייכער עס איז די שטימע, האט די טיעף-געקרענקטע פרוי געענטפערט:

— איידעלער הערר! אויב איהר ווילט זיין מיין ריטער, אזוי מוזט איהר קעמפפען געגען גאנצע פעלקער, און אין דעם דאזיגען קאמפף קאן מען געווינען גאנץ ווייניג דאנק און נאך וועניגער עהרע! און אויב איהר ווילט מיינע פארבען טראגען, מוזט איהר ארויפנעהען געלע לאטעס אויף אייער מאנטעל אדער ארומבינדען ארום הוט א שארף מיט בלויע פאסען; ווייל דאס זענען מיינע פארבען, די פארבען פון מיין הויז, פונ׳ם הויז, וואס הייסט ישראל און איז זעהר עלענד, און ווערט אויסגעשפאט אין די גאסען דורך די זיהן פון גליק.

אַ פּלוצלינגע פּורפּור־רויטקייט האָט בעדעקט די באַקען פון שפּאַניער, אַ אונעענדליכע פערלעגענהייט איז אַרייַנגעדרונגען אין זייַנע געזיכטס־ציגען, און קוים וואָס ער האָט געקאָנט אַרויסרעדען:

— סענאָראַ... איהר האָט מיך שלעכט פערשטאַנען.... אַ אונשולדיגער שפּאַס... גאָר, איך שווער ביי גאָט, קיין שפּאָט אויף דאָס פאָלק ישראל... איך שטאַם אַליין פון בית ישראל... מייַן זיידע איז געווען אַ יוד, און אפשר אויך מייַן פאָטער...

— און גאַנץ זיכער, סענאָר, איז אייער פאָטער אויך אַ יוד— איז איהם אין די רעד אַרייַנגעפאַלען דער רב, וועלכער האָט ביז איצט זיך רוהיג צוגעקוקט צו דער גאַנצער סצענע, און מיט אַ פרעהליכען חנ'עוודיגען בליק האָט ער צוגעגעבען: — און איך קאָן ערב זיין, אַז דאָן יצחק אַבּאַרבּאַנעל, אַ קוזין פון דעם גרויסען רב, שטאַמט פון דעם בעסטען בלוט פון ישראל, און אפשר טאַקי פון דוד המלך'ס משפּחה אַליין!

דאָ האָט חיעדער אַ קלונג געטהון די שייד פון שווערד אונטער דעם שפּאַניערס מאַנטעל, זייַנע באַקען זענען וויעדער שרעקליך בלאַס געוואָרען, אויף זיין אויבערשטער ליפּ האָט זיך פערצויגען ווי אַ שפּאָט, וועלכער קעמפּפט מיט שמערץ, פון זייַנע אויגען האָט אַרויסגעשפּריצט דער צאָרניגסטער טוידט, און אין אַ גאַנץ פערוואַנדעלטען, אייז־קאַלטען, שאַרף־געהאַקטען טאָן האָט ער געזאָגט:

— סענאָר רבּי! איהר קענט מיך, נו גוט, ווייסט איהר דאָך מסתמא אויך, ווער איך בין. און ווי באַלד דער פוקס ווייס, אַז איך געהער צו דער לייבען־פאַמיליע, אַזוי וועט ער זיך היטען און וועט זיין פוקס־באָרד נישט אַרייַנשטעלען אין לעבענס־געפאַהר און וועט מייַן צאָרן נישט רייצען! ווי אַזוי קאָן דער פוקס משפּט'ען דעם לייב? נאָר דער, וואָס פיהלט אַזוי ווי אַ לייב, קאָן בעגרייפען זייַנע שוואַכקייטען...

— אָ, איך בעגרייף עס גאַנץ גוט — האָט דער רב געענטפערט, און אַ ערנסטקייט פול מיט וועהטאָג האָט זיך פערצויגען איבער זיין שטערן — איך בעגרייף גאַנץ גוט, ווי אַזוי דער שטאָלצער לייב וואַרפט אַראָב פון זיך אוים שטאָלץ זיין פירשטליכען פעלץ און בינדט זיך אַרום מיט דעם פערשיעדענפאַרביגען שופּען־פאַנצער פון קראָקאָדיל, ווייל עס איז איצט די מאָדע צו זיין אַ קוויטשענדיגער,

היטרער, פרעסעדיגער קראָקאָדיל! וואָס זשע זאָלען איצט אָנהויבען טהון די קלענערע חיות, בשעת דער לייב אפילו פערלייקענט זיך? נאָר היט זיך, דאָן יצחק, דו ביזט נישט געבוירען פאַר'ן עלעמענט פון קראָקאָדיל. דאָס וואַסער — (דו ווייסט גוט, וועגען וואָס איך רעד) — איז דיין אונגליק, און דו וועסט אונטערגעהן. נישט אין וואַסער איז דיין ממשלה; די שוואַכסטע פאָרעל קאָן זיך אין וואַסער בעסער אַנ'עצה געבען ווי דער קעניג פון וואַלד. צי ווייסטו נאָך, ווי דער שטאַרקער שטראָם פון טייך טאַגאָ האָט דיך געוואָלט פערשלינגען....

אויסברעכענדיג אין אַ הויכען געלעכטער איז דאָן יצחק פלוצלונג געפאַלען דעם רב אויפ'ן האַלז, האָט פערמאַכט זיין מויל מיט קושען, אַ שפרונג געטהון פאַר שמחה אין דער הויך קלינגענדיג מיט די שפאָרען, אַזוי אַז די פערבייגעהענדע יודען זענען אָבגעשפרונגען צוריק פון שרעק, און אין זיין נאַטירליך הערצליך־פרעהליכען טאָן האָט ער אויסגערופען:

— אמת, דו ביזט אברהם פון באַכאַראַך! און עס איז געוועזען אַ גוטער וויץ און אויסער דעם אַגרויסע פריינדליכע טובה, ווען דו ביזט אין סאַלעדאָ אַראָבגעשפרונגען אין וואַסער פון דער אַלקאַנטאַראַבריק, און האָסט דיין פריינד, וועלכער קאָן בעסער טרינקען ווי שווימען, אָנגעהאַפּט ביי די האָר און אַרויסגעשלעפּט אויף דער יבשה! איך האָב שוין דעמאָלט באַלד געהאַלטען דערביי, צו מאַכען אַ גרינדליכע אויספאָרשונג, צי אויפ'ן גרונד פון טאַגאָ קאָן מען ווירקליך געפינען גאָלדענע קערנער, און אויב די רוימער זענען געווען גערעכט, געבענדיג איהם אַ נאָמען „דער גאָלדענער טייך". איך זאָג דיר, אַז נאָך אויף היינטיגען טאָג פערקיהל איך מיך, בשעת איך דערמאָהן זיך נאָר יענע וואַסער־מעשה.

ביי די דאָזיגע ווערטער האָט זיך דער שפּאַניער אויפגעפיהרט, אַזוי ווי ער וואָלט וועלען אַראָבטרייסלען פון זיך אָנהענגענדיגע וואַסער־טראָפּען. נאָר דעם רב'ס געזיכט איז געוואָרען פיעל פרעהליכער. ער האָט זיין פריינד פיעל מאָל געדריקט די האַנד, און יעדעס מאָל האָט ער געזאָגט: „איך פרעה מיך!"

— און איך פרעה מיך אויך, — האָט דער אַנדערער געזאָגט — מיר האָבען זיך שוין זיבען יאָהר נישט געזעהן; ביי אונזער אָבשייד בין איך נאָך געווען אַ גאַנץ יונגער בחור'ל, און דו, דו ביזט

שוין געווען אזוי געזעצט אין ערנסט... נאר דאס איז געווארען מיט דער שענער דאנא, וועלכע האט דיר דעמאלט געקאסט אזוי פיעל זיפצען, זיפצען מיט שענע גראמען, וועלכע דו האסט בע=גלייט מיט שענע מעלאדיעס...

— שטיל, שטיל! די דאנא הערט אונז. זי איז מיין ווייב, און דו אליין האסט היינט פאר איהר פארגעשטעלט א פראבע פון דיין געשמאק און פון דיין פאעטישען טאלענט.

נאך אביסעל צעמישט פון דער פריהעריגער פערלעגענהייט האט דער שפאניער בעגריסט די שענע פרוי, וועלכע האט איצט גוט=הערציג בעדויערט, וואס זי האט מיט איהרע ווערטער בעטריבט דעם פריינד פון איהר מאן.

— אה, סענארא, — האט דאן יצחק געענטפערט — ווער עס נעהמט אן א ראזע מיט א נישט געראטענער האנד, טאר זיך נישט בעקלאגען, אז די דערנער שטעכען איהם! בשעת דער אבענד־שטערן שפיגעלט זיך אב אזוי ווי גאלדענע פונקען אין בלויען שטראם...

— איך בעט דיך אום גאטעס ווילען, — האט איהם דער רב איבערגעהאקט, — הער אויף!.... אויב מיר וועלען אזוי לאנג וואר=טען, ביז דער אבענד־שטערן וועט זיך אבשפיגלען אזוי ווי גאלדענע פונקען אין בלויען שטראם, אזוי וועט מיין פרוי אויסגעהן פון הונגער; זייט נעכטען האט זי גאר נישט געגעסען און איז נאך דערצו אויסגעשטאנען זעהר פיעל צרות און לייד.

— אויב אזוי וועל איך אייך פיהרען אין דער בעסטער יודישע גארקיך — האט דאן יצחק געזאגט — אין דעם הויז פון מיין פריינדין שנאפער־עלע, וועלכע געפינט זיך דא נישט ווייט. שוין פיהל איך איהר געשמאקען ריח, דאס הייסט דעם ריח פון דער גארקיך. א, ווען דו וואלסט געוואוסט, אברהם, ווי דער דאזיגער ריח ציהט מיך צו! דער דאזיגער ריח איז עס, וועלכער ציהט מיך אזוי צו צו די געצעלטען פון יעקב, זייט איך פערברענג אין דער דאזיגער שטאדט. אהן דעם האב איך נישט אזוי שטארק ליעב צו האבען צו טהון מיט גאטס פאלק, און ווירקליך, איך בעזוך די יודישע גאס נישט כדי דא צו דאווענען, נאר כדי דא צו עסען....

— דו האסט אונז קיינמאל נישט געליעבט, דאן יצחק...

— יא — האט דער שפאניער ווייטער געזאגט — איך ליעב אייערע

קיך פיעל מעהר ווי אײַער גלויבען; אײַער גלויבען פעהלט די ריכטיגע זופּ. אײך אַלײן האָב איך קײנמאָל נישט געקאָנט פערדרײען ווי עס דאַרף צו זײַן. אפילו אין אײַערע בעסטע צײַטען, אפילו אונטער דער רעגירונג פון מײַן ערשטען פאָטער דוד המלך, וועלכער איז געוועזען קעניג איבער יהודה און ישראל, וואָלט איך נישט געקאָנט אויסהאַלטען צווישען אײַך, און איך וואָלט געוויס אין אַ שענעם פריהמאָרגען פון דער שטאָדט ציון אַנטלאָפען און עמיגרירט קײַן פעניציען אָדער קײַן בבל, וואו די שמחה פון לעבען האָט געשוימט אין טעמפעל פון די געטער...

— יצחק, דו לעסטערסט דעם אײנציגען גאָט — האָט פינסטער געמורמעלט דער רב — דו ביזט נאָך פיעל ערגער ווי אַ קריסט, דו ביזט אַ הײדע, אַ געצענדיענער...

— יאָ, איך בין אַ הײדע, און אַזוי ווי איך קאָן נישט לײַדען די טרוקענע, פרײדלאָזע העברעער, אַזוי קאָן איך אויך נישט לײַדען די טריבע נאַצאַרענער. אונזער ליעבע פרוי פון צידון, די הײליגע עשתרות, זאָל מיר מוחל זײַן, פאַרוואָס איך קניע און בעט פאַר דער שמערצ־פולער מוטער פון דעם געקרײַציגטען... נאָר מײַנע קניע און מײַן צונג לויבען דעם טוידט, מײַן האַרץ אָבער בלײַבט טרײַ דעם לעבען....

— אָבער קוק מיך נישט אַזוי זויער אָן — האָט דער שפּאַניער ווײַטער גערעדט, ווען ער האָט געזעהן, ווי זײַנע ווערטער מאַכען דעם רב אומעטיג — קוק מיך נישט אָן מיט מורא. מײַן נאָז האָט נישט געפעלשט אין יודישען פאָלק. בשעת איך בין צופעליג אײן מאָל אַרײַנגעקומען אין דער דאָזיגער גאַס אין דער צײַט פון מיטאָג, און פון די יודישע קיכען זענען מיר אַרײַן אין נאָז די גוט־בעקאַנטע ריחות, דאַן האָט מיך אָנגעהאַפּט יענע בענקשאַפט, וועלכע עס האָבען געפיהלט אונזערע אַמאָליגע פאָטערס, ווען זײ האָבען זיך דערמאָהנט אָן דעם טאָפּ פלײש פון מצרים; אין מיר זענען אַרײַנגעדרונגען גוט־שמעקענדיגע יוגענד־ערינערונגען; איך האָב אין געדאַנקען ווידער געזעהן די קאַרפּען מיט ברוינער ראָזינקעס־זופּ, וואָס מײַן מוהמע האָט געקאָנט אַזוי וואויל צוגרײטען אויף פרײַטאָג צונאַכטס; איך האָב ווידער געזעהן דאָס שעפּסענע פלײש מיט קנאָבעל און מעערען, מיט וועלכע מען קאָן אַ טויטען לע־בעדיג מאַכען, און די זופּ מיט די קלוסקעלעך, וואָס שווימען אַרום

אין איהר אזוי טרוימעריש... און מיין זעעלע האט זיך צעגאסען אזוי ווי די טענער פון א פערליעבטער נאכטיגאל, און פון דעמאלט אן עס איך אין דער גארקיך פון מיין פריינדין שנאפער-עלע!

צו דער דזשיגער גארקיך איז מען דערוויל טאקי אנגעקומען; שנאפער-עלע אליין איז געשטאנען אין דער טהיר פון איהר הויז, בעגריסענדיג פריינדליך די פרעמדע געסט, וועלכע האבען זיך הונגעריג אריינגעשטופט. הינטער איהר, מיט'ן קאפ אנגעשפארט אן איהרע אקסלען, איז געשטאנען דער לאנגער נאז-שטערן און האט נייגיעריג און מיט מורא בעקוקט די אנקומענדע. מיט איבערגעטריבענער גרויסקייט איז דאן יצחק צוגעגאנגען צו אונזער גאסט-ווירטין, וועלכע האט אויף זיינע פלוטאוואטע טיעפע פערביינגונגען געענטפערט מיט אונענדליכע קניקסען; דאן האט ער אויסגעטהון די הענדשקע פון זיין רעכטער האנד, ארומגעוויקעלט די האנד מיט א עק פון זיין מאנטעל, אנגענומען דערמיט די האנד פון שנאפער-עלע, אריבערגעפיהרט זי פאמעלעך איבער די האר פון זיין שפיציג בערדעל און האט געזאגט:

— סענארא! אייערע אויגען קאנקורירען מיט דער היץ פון דער זון! נאר האטש די אייער, וואס מעהר מען קאכט זיי, אלץ הארטער ווערען זיי, דאך ווערט מיין הארץ אלץ ווייכער, וואס לענגער עס ווערט געקאכט אין די פלאמען-שטראהלען פון אייערע אויגען! פון דעם ווייסעל פון מיין הארצען פלאטערט ארויס דער געפליגעלטער גאט אמאר און זוכט א היימיש נעסטעלע אין אייער בוזעם.... דעם דאזיגען בוזעם, סענארא, מיט וואס זאל איך איהם פערגלייכען? אין דער גאנצער ברייטער וועלט איז נישטא קיין איין בלום, קיין איין פרוכט, וועלכע זאל זיין עהנליך צו איהם! דאס דאזיגע געוויקס איז איין און איינציג אין זיין ארט. האטש דער שטורם רייסט אראב די בלעטער פון די צארטעסטע רויזעלעך, דאך איז אייער בוזעם א ווינטער-ראזע, וועלכע קאן ביישטעהן קעגען אלע ווינדען! האטש די זויערע ציטרינע, וואס מעהר זי ווערט אלט, אלץ ווערט זי געלער און גערונצעלטער, דאך קאנקורירט אייער בוזעם מיט דער פארב און מיט דער צארטהייט פון די זיסטע אנאנאסען! א סענארא, ווען אפילו די שטאדט אמסטערדאם איז אזוי שען, ווי איהר האט מיר נעכטען און אייערנעכטען און אלע טאג דערצעהלט, דאך איז דער באדען, אויף וועלכען זי רוהט, נאך טויזענדמאל שענער...

דער ריטער האט די דאָזיגע לעצטע ווערטער געזאָגט מיט א פאלשער, געמאכטער שעמעוודיגקייט, און דערביי האט ער געוואָרפען א שמאכטענדען קרומען בליק אויף דאָס גרויסע בילד, וואָס איז געהאנגען אויף שנאפער-עלע׳ס האלז; נאָז-שטערן האט אראָבגעקוקט פון דער הויך מיט זוכענדיגע אויגען, און דער געלויבטער בוזעם האט זיך אנגעהויבען אזוי שטארק צו בעוועגען, אז די שטאָדט אמסטערדאם האט זיך געוואקעלט אהין און אהער.

— אח! — האט שנאפער-עלע געזיפצט — גוטע מדות זענען מעהר ווערט ווי שענהייט. וואָס נוצט מיר די שענהייט? מיין יוגענד געהט פערביי, און זייט שנאפער איז טויט — ער האט אמוועניגסטענס געהאט שעגע הענד — וואָס ושע העלפט מיר די שענהייט?

דערביי האט זי ווידער א זיפץ געטהון, און הינטער איהר האט אזוי ווי א ווידער-קול, כמעט אונגעהערט, אויך געזיפצט נאָז-שטערן.

— וואָס די שענהייט ניצט אייך? — האט דאָן יצחק אויסגערופען — אָ, דאָנא שנאפער-עלע, זינדיגט נישט אקעגען דער גוטסקייט פון דער שאפענדער נאטור! פער׳ביאוס׳ט נישט איהרע ליעבסטע מתנות! זי וועט זיך מורא׳דיג נוקם זיין. די דאָזיגע גליקליך-מאכענדיגע אויגען וועלען וויסט פערגלעזערט ווערען, די דאָזיגע הנ׳עווּדיגע ליפען וועלען פערטריקענט ווערען, ביז זיי וועלען פערליערען דעם געשמאק, דער דאָזיגער רייגער, ליעבע-זוכענדיגער לייב וועט זיך פערוואנדלען אין א שווערפעליגע שמאלץ-פעסעל, די שטאָדט אמסטערדאם וועט דעמאָלט מוזען ליעגען אויף א פערשטונקענע בלאָטע —

און אזוי האט ער שטיק פאר שטיק געשילדערט, ווי שנאפער-עלע זעהט איצט אויס, אזוי אז דער אונגליקליכער פרוי איז געוואָרען זאָנדערבאר אומעטיג אויפ׳ן הארצען, און זי האט זיך געסטארעט אנטרונען צו ווערען פון די אונהיימליכע ווערטער פון ריטער. אין דעם דאָזיגען אויגענבליק האט זי זיך דאָפעלט דערפרעהט, ווען זי האט דערזעהן די שענע שרה און האט געהאט די געלעגענהייט זיך נאָכצופרעגען, צי זי איז שוין אינגאנצען געקומען צו זיך פון איהר הלשות. דערביי האט זי זיך אריינגעלאָזען אין א לעבהאפטען שמועס, אין וועלכען זי האט ענטוויקעלט איהרע אלע פאלשע פאָרנעהמע פערשטעלונגען און איהר אמת׳ע, הארציגע גוטסקייט, און מיט

מעהר אריכות וויט מיט קלוגשאפט האט זי דערצעהלט די מעשה. ווי זי איז אליין פון שרעק שיער נישט געפאלען אין חלשות, בשעת זי איז א חילד-פרעמדע אנגעקומען אין אמסטערדאם, און דער גנב האט געטראגען איהר קופער האט זי פערפיהרט נישט אין א ערליכען האטעל, נאר אין א חוצפה'דיגעם פרויען-הויז, און דאס האט זי באלד בעמערקט, ווייל מען האט דארט געטרונקען זעהר פיעל בראנפען און גערעדט אונזיטליכע ווערטער... און ווי געזאגט וואלט זי ווירקליך געפאלען אין חלשות, ווען אין דעם משך פון די זעקס וואכען, וואס זי האט אין יענעם הויז פערבראכט, וואלט זי געוואגט האטש אויף איין אויגענבליק צוצומאכען די אויגען...

— נאר פון מיין פרומקייט וועגען — האט זי צוגעגעבען — האב איך עס נישט געטארט וואגען. און דאס אלץ האט זיך מיר געטראפען צוליעב מיין שענהייט! נאר שענהייט פערגעהט און פרומקייט בעשטעהט.

דאן יצחק האט שוין געהאלטען דערביי, אנהויבען צו בע-לייכטען קריטיש די פרטים פון דער דאזיגער מעשה, נאר צום גליק איז גראדע פון שטוב ארויסגעקומען דער קאסאקער אהרן הירשקוהן פון האמבורג, מיט דער ווייסער סערוועטע אין מויל, און האט זיך מיט פערדרום בעקלאגט, אז די זופ איז שוין לאנג דערלאנגט צום טיש און די געסט זיצען אויך ביים טיש און די ווירטהין פעהלט.———

(דער סוף און די ווייטערדיגע קאפיטלען זענען אהן דעם אוי-טארס שולד פערלארען געווארען).

אידעען.

דאס בוך «LE GRAND»

קאַפּיטעל I.

זי איז געוועזן ליעבענסווירדיג, און ער האָט
זי געליעבט; נאָר ער איז נישט געוועזן ליע-
בענסווירדיג, און זי האָט איהם נישט גע-
ליעבט.

(אַנ׳אַלט שטיק)

מאַדאַם, צי קענט איהר דאָס אַלטע שטיק? דאָס איז אַ זעהר אונגעוועהנליך שטיק, נאָר אַביסעל צופיעל מעלאַנכאָליש. איך האָב גראַדע דערין געשפּיעלט די הויפּט-ראָלע, און דאַן האָבען געוויינט אַלע דאַמען, נאָר איין און איינציגע האָט נישט געוויינט, קיין איין איינציגע טרעהר האָט זי נישט געלאָזט, און דאָס טאַקי איז געווען

דאָס פינטעלע פונ'ם שטיק, דער עיקר קאַטאַסטראָפע.—

אָ, די דאָזיגע איינציגע טרעהר! זי פייניגט מיך נאָך אַלץ אין די געדאַנקען; דער טייוועל, ווען ער וויל מיין נשמה פערדאַרבען, שעפּ־משעט מיר אין אויער אַריין אַ ליעד פון דער דאָזיגער אונגעוויינטער טרעהר, אַ שרעקליך ליעד מיט אַ נאָך שרעקליכערע מעלאָדיע— אַה, נאָר אין גיהינום הערט מען די דאָזיגע מעלאָדיע! — — —

ווי מען לעבט אין גן־עדן, מאַדאַם, קענט איהר זיך גאַנץ גוט פאָרשטעלען, בפרט נאָך, אַז איהר זענט פערהייראַטעט. דאָרט אַמי־זירט מען זיך אויסגעצייכענט, מען האָט אַלע מעגליכע פערגעניגען, מען לעבט נאָר אין שמחה און גליק, אַזוי ווי גאָט אין פראַנקרייך. מען עסט פון דער פריה ביז ביי נאַכט, און די קיך איז אַזוי גוט ווי די יאַגאָרשע, די געבראָטענע גענז פליהען אַרום האַלמענדיג אין די שנאָבלען שיסלען מיט זופּ, און זיי פיהלען זיך גליקליך, ווען מען עסט זיי אויף, פּוטער־גלענצענדע טאָרטען וואַקסען ווילד ווי די זונען־בלומען, איבעראַל זעהט מען טייכען מיט בוליאָן און שאַמ־פּאַניער, איבעראַל בוימער, אויף וועלכע עס פלאַטערען סערוועטען, און מען עסט און מען ווישט זיך דאָס מויל, און מען עסט ווידער, נישט פערדאַרבענדיג זיך דערביי דעם מאָגען, מען זינגט קאַפּיטלעך תהלים, אָדער מען שטיפט און מען שפּיעלט זיך מיט די ליעבע, צערטליכע מלאָכים'לעך, אָדער מען געהט שפּאַצירען אויף דער גרינער הללויה־לאָנקע, און די ווייסע קליידער, וואָס בעוועגען זיך ווי חוואליעס, זיצען גאַנץ בעקוועם, און קיין זאַך שטערט דאָ נישט דאָס געפיהל פון גליק, קיין שמערץ, קיין אונאַנגענעהמהייט, יאָ, אפילו ווען איינער טרעט אַרויף דעם אַנדערען אויף די מאָזאָלעס פון די פיס און רופט אויס: „זייט מיר מוחל!", דאַן שמייכעלט דער אַנדערער ווי פערקלערט, און פערזיכערט: דיין טריט, ברודער, טהוט נישט וועה, נאָר אדרבה, מיין האַרץ פיהלט דאַדורך נאָר נאָך אַ זי־סערע הימעלס־פרייד.

נאָר פון גיהינום, מאַדאַם, האָט איהר גאָר קיין פאָרשטעלונג נישט. פון אַלע טייוואָלאָנים קענט איהר פיליכט נאָר דעם קלענסטען, דעם שד'לע אַמאָר, דעם אַנגענעהמען קאָרטען־וואַרפער פון גיהינום, און דעם גיהינום אַליין קענט איהר נאָר פון „דאָן זשואַן", און פאַר דעם דאָזיגען ווייבער־פערפיהרער, וועלכער ווייזט אַ שלעכטען ביישפּיעל, ווייזט אויס דער גיהינום שטענדיג צו קאַלט, האָטש אונזערע

הויך-געלויבטע טעאַטער-דירעקציאָנען לאָזען אויפפיהרען אַזוי פיעל פלאַמען-ספּעקטאַקלען, אַזוי פיעל פייער-רעגען, סולווער און קאָלאָסאַגיום, וויפיעל אַ גוטער קריסט קאָן נאָר אין גיהינום פערלאַנגען.

דערווייל אָבער זעהט עס אויס אין גיהינום פיעל ערגער, ווי אונזערע טעאַטער-דירעקטאָרען ווייסען — ווען זיי וואָלטען יאָ געוואוסט, וואָלטען זיי נישט אויפגעפיהרט אַזוי פיעל שלעכטע שטיק— אין גיהינום איז טאַקי היים ווי אין אַ גיהינום, און ווען איך בין דאָרט געווען אין די שלעכטע טעג האָב איך אַיינגעזעהן, אַז עס איז דאָרט אונמעגליך אויסצוהאַלטען. איהר קאָנט גאָר נישט האָבען קיין פאָרשטעלונג וועגען גיהינום, מאַדאַם. מיר בעקומען פון דאָרטען גאַנץ וועניג אָפּיציעלע ידיעות. אַז די אונגליקליכע נשמות מוזען דאָרט אַ גאַנצען טאָג לייענען די אַלע שלעכטע אַרטיקלען, וועלכע ווערען דאָ ביי אונז געדרוקט — דאָס איז רכילות. אַזוי שלעכט איז עס נאָך נישט אין גיהינום, אַזעלכע גרויסע צרות וועלען דעם טייוועל קיינמאָל אַפילו אויפ'ן זינען נישט אַרויף. דערפאַר אָבער איז דאַנטע'ס שילדערונג פון דעם גיהינום שוין צו מעסיג, און בכלל איז זי צופיעל פּאָעטיש. מיר האָט זיך אויסגעוויזען דער גיהינום ווי אַ גרויסע בירגערליכע קיך מיט אַ אונענדליכען לאַנגען אויווען, אויף וועלכען עס זענען געשטאַנען דריי שורות אַייזערנע טעפּ, און אין די דאָזיגע טעפּ זענען געזעסען די פּעראורטיילטע און זענען געבראָטען געוואָרען. אין דער ערשטער שורה זענען געזעסען די קריסטליכע רשעים, און — עס איז פּשוט נישט צו גלויבען!— זייער צאָהל איז גאָר נישט געווען צו קליין, און די טייוולאָנים האָבען אונטער זיי אונטערגעלעגט דאָס פייער מיט אַ בעזונדערן חשק. אין דער אַנדערער שורה זענען געזעסען די יודען, וועלכע האָבען כסדר געשריען, און די טייוולאָנים האָבען זיך מיט זיי פון צייט צו צייט גערייצט, און עס איז שוין געווען צו זעהן, ווי אַ דיקער, בלאָזענדיגער פּראָצענטניק, וואָס פלעגט לייהען געלד אויף משכנות, האָט זיך געקלאָגט, אַז די היץ איז איהם צו גרויס, און אַ טייוועלע האָט איהם אַרויפגעגאָסען עטליכע עמער קאַלטע וואַסער אויפ'ן קאָפּ, כדי ער זאָל אַיינזעהן, אַז דער שמד איז אַנ'אמת'ע ערפרישענדיגע וואָהלטהאַט. אין דער דריטער שורה זענען געזעסען די היידען, וועלכע האָבען אויך נישט אַזוי ווי די יודען קיין חלק לעולם הבא און מוזען שטענדיג ברענען. איך האָב געהערט, ווי איינער פון די דאָזיגע היידען, וואָס אַ טייוועל

האָט איהם אונגטערגעלעגט נײַע קוּיהלען, האָט גאָר אין כּעס אַרויס־געשריִען פֿון טאָפּ אַרויס: „האָב רחמנות אויף מיר, איך בין געווען סאָקראַטעס, דער קליגסטער צווישען די שטערבליכע מענשען, איך האָב די מענשען געלערנט וואַהרהײַט און גערעכטיגקײַט און איך האָב געאָפּפערט מײַן לעבען פֿאַר די גוטע מדות". גאָר דער נאַרישער טײַוועל האָט זיך נישט געלאָזט שטערען אין זײַן אַרבײַט און האָט געברומט: „ווײַס איך וואָס! אַלע היידען מוזען ברענען, און צוליעב איין און איינציגען מענשען טאָרען מיר נישט מאַכען קיין אויסנאַה־מע". — — איך פֿערזיכער אײַך, מאַדאַם, דאָס איז געווען אַ מוֹראַ־דיגע היץ, און אַ שרײַען, אַ זיפֿצען, אַ קרעכצען, אַ קוואַקען, אַ קוויטשען, אַ לאַרמען — און דורך די דאָזיגע אַלע שרעקליכע טענער האָט אַדורכגעדרונגען און זיך שאַרף געהערט יענע שרעקליכע מע־לאָדיע פֿונ'ם ליעד װעגען דער אונגעווײנטער טרעהר.

קאַפּיטעל II.

די איז געוועזן ליעבענסווירדיג, און ער האָט די געליעבט; נאָר ער איז נישט געוועזן ליע־בענסווירדיג, און די האָט איהם נישט גע־ליעבט.

(אַנ'אַלט שטיק).

מאַדאַם! דאָס אַלטע שטיק איז אַ טראַגעדיע, האָטש דער העלד דערפֿון איז נישט ערמאָרדעט געוואָרען און האָט זיך נישט אַליין ערמאָרדעט. די אויגען פֿון דער העלדין זענען שען, זעהר שען — מאַדאַם, צי שמעקט איהר נישט דעם ריח פֿון פֿײַלכען?— זעהר שען, און דאָך אַזוי שאַרף געשליפֿען, אַז זיי זענען מיר אַרײַנ־געדרונגען אין האַרצען ווי גלעזערנע שפּיזען, און געוויס האָבען זיי דורך מײַן רוקען וויעדער אַרויסגעקוקט — נאָר דאָך בין איך נישט געשטאָרבען פֿון די דאָזיגע פֿאַלש־מערדערישע אויגען. די שטימע פֿון דער העלדין איז אויך שען — מאַדאַם, צי האָט איהר נישט געהערט אַ מאָל, ווי אַ נאַכטיגאַל זינגט? — אַ שענע, זײַדענע שטימע, אַ זיס געוועב פֿון די זונען־העלסטע טענער, און מײַן זעעלע איז אין

זיי פערשטריקט געוואָרען און האָט זיך געשטיקט און זיך געוואַרגט. איך אַליין — דאָס איז דער גראַף פון גאַנגעס, וועלכער רעדט עס איצט, און די געשיכטע קומט-פאָר אין ווענעדיג — איך אַליין האָב שוין געהאַט איבער גענוג אַזעלכע מיני צרות, און נאָך אין ערשטען אַקט פונ׳ם שפּיעל האָב איך שוין געקלערט צו מאַכען אַ סוף און אַרונטערצושיסען דאָס גלעקעל-היטעלע צוזאַמען מיט׳ן קאָפּ, און איך בין געגאַנגען אין אַ גאַלאַנטעריי-קראָם אויף דער וויאַ בורסטאַה, וואו איך האָב געזעהן אין דער אויסשטעלונג אַ פּאָר שענע פּיסטאָלעטען אין אַ קאַסטען — איך דערמאָהן זיך דאָס נאָך זעהר גוט, נעבען דעם זענען געשטאַנען פיעל פרעהליכע שפּיעל-זאַכען פון פּערלמוטער און גאָלד, אייזערנע הערצעלעך מיט גאָלדענע קייטלעך, פּאָרצעלאַנענע טאַסען מיט צערטליכע דעווידזען, שמעק-טאַבאַק-פּושקעס מיט שענע בילדער, צום ביישפּיעל די געטליכע געשיכטע פון דער זוזאַנע, דער שוואַנען-געזאַנג פון דער לעדאַ, דער רויב פון די סאַבינערינען, די לוקרעציאַ, דער דיקער בעל תשובה מיט׳ן בלויזען בוזעם, און נאָך פיעל אַזעלכע שענע בילדער— נאָר איך האָב דאָך געקויפט די פּיסטאָלעטען, זיך נישט געדונגען קיין סך, און דערנאָך האָב איך געקויפט קוילען, דערנאָך פּולווער, און דערנאָך בין איך געגאַנגען אין קעהלער פון סיניאָר אונבעשיירען און מיר געהייסען געבען אויסטערן און אַ גלאָז רהיינוויין—

עסען האָב איך נישט געקאָנט און טרינקען נאָך וועניגער. די הייסע טראָפּען זענען געפאַלען אין גלאָז, און אין גלאָז האָב איך געזעהן דאָס געליבטע היים, דעם בלויען, הייליגען גאַנגעס, דעם עביג-שטראַהלענדען הימאַלאַיאַ, די ריעזיגע באַנאַנען-וועלדער, וואָס אין זייערע טיעפענישען וואַנדערען אַרום רוהיג די קלוגע עלעפאַנטען און די ווייסע פּילגער, מערקווירדיג-טרוימערישע בלומען האָבען מיך אָנגעקוקט, גאָלדענע וואונדער-פויגעל האָבען פרעהליך געשריען, שימערנדע זונען-שטראַהלען און זיס-נאַרישע קולות פון לאַכענדיגע מאַלפּעס האָבען מיך ליעבליך צוגעצויגען, פון ווייטע פּאַגאָדעס האָבען זיך געלאָזט הערען די פרומע פּריסטער-תפילות, און צווישען דעם אַלעם האָט געקלונגען די שמעלצענדיג-קלאָגענדיגע שטימע פון דער סולטאַנשע פאָן דעלהי — אין איהר טאַפּעטען-צימער איז זי שטורמיש אַרומגעלאָפען הין און צוריק, זי האָט צעריסען איהר זילבערנעם שלייער, זי האָט אַנידערגעוואָרפען אויף

דער ערד די שווארצע שקלאַוין מיט'ן שווארצען פּאוועֿ־וועדעל, זי האט געוויינט, זי האט געפּרעשט, זי האט געשריען — איך האב זי אָבער נישט געקאָנט פערשטעהען, ווייל דער קעלער פון סיניאר אונבעשיידען אין דריי טויזענד מייל ווייט פון האַרעם אין דעלהי, און דערצו נאָך איז די שענע סולטאַנשע שוין טויט פון דריי טויזענד יאָהר — און איך האב האַסטיג געטרונקען דעם ווייַן, דעם העלען, פרעהליכען ווייַן, און דאָך איז מיר אין דער נשמה געוואָרען אַלץ דונקעלער און טרויעריגער —איך בין געווען פערטרויערט צו'ם טויט.

— — — — — — — — — —

— — — — — — — — — —

ווען איך בין צוריק אַרויפגעגאַנגען אויף די קעלער־טרעפּ, האב איך געהערט, ווי די קירכען־גלאָק האט געקלונגען, די מענשען־מאַסען זענען שנעל פאַריבערגעגאַנגען, איך אָבער האב זיך געשטעלט אין ראָג פון דער סטראַדאַ סאַן דזשיאָוואַני און האב געהאַלטען פאָלגענדען מאָנאָלאָג:

אין אַלטע לעגענדעס דערצעהלט זיך פון גאָלדענע שלעסער,
וואס האַרפען דאָרט קלינגען, און יונג־פרויען שענע אויך טאַנצען,
דינער פערפּוצטע, וואס בלאַנקען, און יאַשמין
און מירטען און ראָזען פערשפרייטען אַ ריח—
און דאָך קאָן איין וואָרט נאָר פערטרייבען דעם כשוף
און מאַכען די שענקייט די גאַנצע צו גאָרנישט,
און ס'בלייבט דעמאָלט איבער אַ חורבה אַנ'אַלטע
און קרעכצענדע פויגעל פון נאַכט מיט אַ בלאָטע.
אַזוי האב אויך איך מיט איינציגען וואָרט
פערטריבען דעם כשוף דער גאַנצער נאַטור.
אָט ליעגט זי אָהן לעבען דאָ איצט און אַ קאַלטע, אַ נאַקעטע,
פונקט פון אַ קעניג אַ טויטען אַ קערפער פערפּוצטער,
וואס מ'האָט זיינע באַקען אויף רויט אָבגעפאַרבט
און אין האַנד איהם אַ סצעפּטער געלעגט.
נאָר געל און פערוועלקט די ליפען זעהען אויס,
ווייל מען האָט פערגעסען אויך זיי רויט צו פאַרבען,
און ס'שפּרינגען אַרום אויף דעם קעניגס נאָז מייז
און שפּאָטען מיט חוצפה פון גרויסען און גאָלדענעם סצעפּטער—

עס איז איבעראל אנגענומען, מאדאם, אז מען הארף האלטען א מאנאלאג אידער מען דערשיעסט זיך. דאס רוב מענשען ניצען אוים ביי אזא געלעגענהייט דאמלעטס מאנאלאג „זיין אדער נישט זיין“. דאס איז א גוטע שטעלע, און איך וואלט זי דא גערן ציטירט, נאר יעדער מענש איז פאר זיך אליין שטענדיג בילכערער, און אויב מען האט, אזוי ווי איך, אויך געשריבען טראגעדיעס, אין וועלכע עס געפינען זיך אזעלכע לעבענס־רעדעס, ווי צום ביישפיעל דעם אונשטערבליכען „אלמאנזאר“, דאן איז עס זעהר נאטירליך, אז מען האלט מעהר פון די אייגענע ווערטער אידער אפילו פון שעקספירס ווערטער. יעדענפאלס זענען אזעלכע רעדעס א זעהר נוצליכע זאך; אמווייניגסטענס געווינט מען דאדורך צייט. — און אזוי איז עס געשעהן, אז איך בין אויפ'ן ראג פון דער סטראדא סאן דזשיאוואני געבליבען שטעהן א לענגערע צייט — און ווי איך בין דא אזוי געשטאנען, א פערצווייפעלטער, שוין בעשטימט פאר'ן טויט, האב איך פלוצלונג זי דערזעהן!

זי האט געטראגען איהר בלוי־זיידענע קלייד און דעם ראזא־ראטען הוט, און איהר אויג האט מיך אנגעקוקט אזוי מילד, אזוי טויט־בעזיגענד, אזוי לעבען־שענקענד — מאדאם, איהר ווייסט דאך מסתמא פון דער רוימישער געשיכטע, אז בשעת די וועסטאלקעס האבען אין אלטען רוים בעגעגענט אויף זייער וועג א פערברעכער, וועלכען מען האט געפיהרט צום טוידט־שטראף, האבען זיי גע־האט דאס רעכט איהם צו שענקען גנאדע, און דער אונגליקליכער זינדיגער איז געבליבען לעבען. — מיט איין און אייניציגען בליק האט זי מיך געראטעוועט פון טוידט, און איך בין געשטאנען פאר איהר ווי פון דאס ניי בעלעבט, ווי געבלענדעט פון דעם זונען־גלאנץ פון איהר שענהייט, און זי איז ווייטער געגאנגען — און האט מיך געלאזען בייים לעבען.

קאפיטעל III.

און זי האט מיך געלאזען ביים לעבען, און איך לעב, און דאס איז דער עיקר.

מעגען אנדערע געניסען דאס גליק, וואס די געליעבטע בעפוצט זייער קבר מיט בלומענקראנצען און בענעצט איהם מיט טרעהרען

פון טרײַהייט — אָ, חײַבער, האָסט מיך, לאַכט זיך אויס פון מיר, שטויסט מיך אָב! נאָר לאָזט מיך לעבען! דאָס לעבען איז דאָך עפּעס אַזוי שפּאַסהאַפט זיס, און די וועלט איז אַזוי ליעבליך פערהרעהט, זי איז דער חלום פון אַ גאָט, וואָס איז פערשכּורט פון ווײַן, וועלכער האָט זיך אַרויסגעגנבה׳ט אויפ׳ן פראַנצויזישען אופן פון דער האָליענדער געטער-פערזאַמלונג, זיך געלעגט שלאָפען אויף אַ איינזאַמען שטערען, און ער ווייס אַליין נישט, אַז ער בּעשאַפט דאָס אַליץ, וואָס ער חלומט — און די בילדער פון זײַנע חלומות אָרדנען זיך אַיין אַזוי פערשידענפאַרבּיג משוגעה׳דיג, על פּי רוב אויך האַרמאָניש און מיט פערשטאַנד — די איליאַס, פּלאַטאָ, די מלחמה בּײַ מאַראַטהאָן, משה, די מעדיציאַישע ווענוס, דער שטראַסבורגער מינסטער, די פראַנצויזישע רעוואָלוציע, העגעל, די דאַמפּפשיפען א. א. וו. זענען איינצעלנע גוטע געדאַנקען אין דעם דאָזיגען שאַפענדען חלום פון גאָט — נאָר עס וועט נישט לאַנג דויערן, און דער גאָט האַפּט זיך אויף פון שלאָף, און רײַבּט זיך די פערשלאָפענע אויגען, און שמייכעלט — און אונזער וועלט איז צערונען אין גאָרנישט, יאָ, זי האָט גאָר קיינמאָל נישט עקזיסטירט.

אַליץ איינס! איך לעב. בּין איך אפילו נאָר דאָס שאָטען-בּילד אין אַ חלום, איז דאָך דאָס אַליץ בּעסער, ווי דאָס קאַלטע, שוואַרצע, לעערע נישט-זײַן פון טוידט. דאָס לעבען איז דאָס בּעסטע גוטס און דאָס ערגסטע שלעכטס איז דער טוידט. מעגען די בּערלינער גוואַרדיע-לייטנאַנטען כּסדר שפּאָטען און לאַכען און אָנרופען פּחדנות דאָס, וואָס דער פּרינץ פון האַמבּורג ווערט דערשראָקען און שפּרינגט אָב צוריק, ווען ער דערזעהט זײַן אָפענעם קבר — דאָך האָט היינריך קלייסט אויך אַזוי פיעל קוראַזש ווי זײַנע גוט-אײַנגעשנורטע קאָלעגען מיט די הויכע בּריסט, און ער האָט דאָס לײַדער בּעוויזען. נאָר אַלע קרעפטיגע מענשען האָבען ליעב דאָס לעבען. געטהע׳ס עגמאָנט שיידט זיך אָב נישט גערן „פון דער פרײַנדליכער געוואָהנהײַט פון עקזיסטירען און ווירקען”. אימערמאַנס עדווין הענגט אָן לעבען „ווי אַ קליין קינד אָן דער מוטערס בּרוסט”, און האָטש עס קומט איהם שווער אָן צו לעבען דורך פרעמדען חסד, פונדעסטוועגען בּעט ער דאָך אום גנאָדע:

„חײַל לעבען, אָטעמען איז דאָך דאָס העכסטע”.

ווען אָריסעאוס האָט אין דער אונטערשטער וועלט דערזעהן

אַהילֶעס'ן אַלס דעם פֿיהרער פֿון טויטע העלדען, און האָט איהם געזאָגט שבחים וועגען זיין בעריהמטהייט ביי די לעבעדיגע און זיין השיבות אפילו ביי די טויטע, האָט אַהילעס געענטפֿערט:

„רעד מיר פֿון טויט נישט קיין טרייסט וואָרט, עדעלער אָדי-
סעאוס!

„בעסער בעאַרבייטען וואָלט איך דאָס פֿעלד אַלס אַ פּשוט'ער
אַרבייטער,

„אַלס אָרעמער מענש אָהן ירושה פֿון עלטערן, אָהן אייגען
פֿערמעגען,

„איידער בעהערשען אַ מהנה אַ גרויסע פֿון טויטע
פֿערשוואונדענע".

יאָ, בשעת דער מאַיאָר דיוואַן האָט אַרויסגערופֿען דעם גרויסען ישראל לעווע אויף אַ דועל מיט פּיסטאָלעטען און האָט צו איהם געזאָגט: אויב איהר וועט זיך נישט שטעלען, הערר לעווע, דאַן זענט איהר אַ הונד! — האָט דאַן יענער געענטפֿערט: איך וויל בעסער זיין אַ לעבעדיגער הונד, איידער אַ טויטער לייב! און ער איז געווען גערעכט. איך האָב מיך גענוג אָפֿט געשלאָגען אויף דועלען, מאַדאַם, כדי איך זאָל דאָס קאָנען זאָגען — אַ דאַנק צו גאָט! איך לעב! אין מיינע אָדערען קאָכט דאָס רויטע לעבען, אונטער מיינע פֿיס ציטערט די ערד, אין ליעבעס-פֿייער נעהם איך אַרום בוימער און מאַרמאָר-בילדער, און זיי ווערען לעבעדיג אין מיינע אָרעמס. יעדע פֿרוי איז פֿאַר מיר אַ געשענקטע וועלט, איך פֿיהל אָהן אַ שיעור פֿערגעניגען אין די מעלאָדיען פֿון איהר געזיכט, און מיט איין און איינציגען בליק פֿון מיין אויג קאָן איך מעהר געניסען ווי אַנדערע מיט זייערע אַלע גליעדער צייט זייער גאַנץ לעבען. יעדער אויגענבליק איז דאָך פֿאַר מיר אַ אונענדליכקייט; איך מעסט נישט די צייט מיט דער בראַבאַנטער אָדער מיט דער קליינער האַמבורגער איל, און איך דאַרף נישט, אַז אַ פּריסטער זאָל מיר צוזאָגען נאָך אַ לעבען אויף יענער וועלט, ווייל שוין אין דעם לעבען קאָן איך גענוג דערלעבען, ווען איך לעב צוריק אין לעבען פֿון די פֿריהעריגע דורות, און איך פֿערשאַף מיר די עביגקייט אין קעניגרייך פֿון דער פֿערגאַנגענהייט.

און איך לעב! דאָס גרויסע פּולס-קלאַפּען פֿון דער נאַטור קלאַפּט אויך אין מיין ברוסט, און ווען איך גיעב אַ פֿרעהליכען גע-

שרײַ, אַזוי ענטפערט מיר אַ טויזענד־פאַכער ווידער־קול. איך העֶר טויזענד נאַכטיגאַלען. דער פריהלינג האָט זיי געשיקט, צו וועקען די ערד פון איהר פריהמאָרגען־שלאָף, און די ערד ציטערט פון גרוים ענטציקטהייט, איהרע בלומען זענען די הימנען, וואָס זי זינגט אין בעגײַסטערונג אַקעגען דער זון — די זון בעוועגט זיך צו פּאַמעלעך, איך וואָלט איהרע פײַער־פערד אָנגעשמיסען מיט אַ בײַטש, כּדי זיי זאָלען שנעלער לויפען — נאָר ווען זי זינקט אַראָב פּישטשענדיג אין ים אַרײַן, און די גרויסע נאַכט קומט אַרויף מיט איהר גרויסער בענקענדיגער אויג, אָ! דאַן ערשט ציטערט דורך מיר דורך אין אמת'ען די רעכטע שמחה, אַזוי ווי לאַשטשײַנדע מעדלעך לעגען זיך די אָבענד־לופטען אויף מײַן רוישענדעס האַרץ, און די שטערען ווינקען, און איך הויב מיך אויף, און שוועב איבער דער קלײַנער ערד און די קלײַנע געדאַנקען פון די מענשען.

קאַפּיטעל IV.

נאָר עס וועט אַ מאָל קומען דער טאָג, און די היץ אין מײַנע אָדערן וועט שוין זײַן פערלאָשען, אין מײַן ברוסט וואָהנט דאַן דער ווינטער, זײַנע ווײַסע פאַסען הילען קאַרג אַרום מײַן קאָפּ, און זײַנע נעבעל פערשלײַערען מײַן אויג. אין פערוועהטע קברים ליגען מײַנע פרײַנד, איך אַלײַן בין נאָך איבערגעבליבען, ווי אַ אײַנזאַמעס שטענגעל, וואָס דער שניטער האָט פערגעסען, אַ נײַעה דור האָט שוין אַרויסגעבליהט מיט נײַע פערלאַנגען און נײַע געדאַנקען, פול מיט פערוואונדערונג העֶר איך נײַע נעמען און נײַע ליעדער, די אַלטע נעמען זענען שוין פערגעסען, און איך אַלײַן בין שוין פערגעסען, פיליכט פון אײניגע פערעהרט, פון פיעל אויסגעלאַכט, און פון קײַנעם געליעבט! און עס שפּרינגען אַרײַן צו מיר די יונגלעך מיט די רויטע בעקעלעך, און שטעקען מיר די אַלטע האַרפע אין דער ציטערנדיגער האַנד אַרײַן, און זאָגען מיט אַ געלעכטער: דו האָסט שוין לאַנג געשוויגען, דו אַלטער גרוי־קאָפּ, זינגט אונז ווידער געזאַנגען פון די טרוימען פון דײַן יוגענד!

דאַן נעם איך די האַרפע, און די אַלטע פרײַדען און שמערצען וואַכען אויף, די נעבעל צערינען, טרעהרען בליהען ווידער פון מײַנע טויטע אויגען, עס פריהלינגט ווידער אין מײַן ברוסט,

זיסע טענער פון וועהמאג ציטערן אין די סטרונעס פון דער הארפע, איך זעה ווידער דעם בלויען טייך און די מארמארנע פאלאצען און די שענע פרויען־און מעדלעך־געזיכטער — און איך זינג א ליעד פון די בלומען פון דער ברענטא.

דאס וועט מיין לעצטעס ליעד זיין, די שטערן וועלען מיך אנ־קוקען ווי אין די נעכט פון מיין יוגענד, דאס פערליעבטע לבנה־ליכט קושט ווידער מיינע באקען, די גייסטער־הארען פון די פער־שטארבענע נאכטיגאלען הערען זיך פון דער וויטען, שלאף־שכורה מאכען זיך צו מיינע אויגען, מיין נשמה ווערט פערשוויגען ווי די טענער פון מיין הארפע — עס שמעקען די בלומען פון דער ברענטא.

א בוים וועט אויף מיין מצבה א שאטען ווארפען. איך וואלט זעהר וועלען א פאלמען־בוים, נאר די פאלמען וואקסען נישט אין צפון. עס וועט מסתמא זיין א לינדענבוים, און אין זומער־אבענדען וועלען דארט זיצען פערליעבטע און זיך לאשטשען; דער טשיזיק, וועלכער וויעגט זיך אין די צווייגען שטיל צוהערענדיג, איז פער־שוויגען, און מיין לינדע רוישט טרויליך איבער די קעפ פון די גליקליכע, וועלכע זענען אזוי גליקליך, אז זיי האבען אפילו קיין צייט נישט צו לייענען, וואס שטעהט אנגעשריבען אויף דער ווייסע מצבה. נאר שפעטער, ווען דער ליעבענדער האט זיין מעדעל פער־לארען, דאן קומט ער ווידער צו דער גוט־בעקאנטער לינדע, און זיפצט און וויינט, און בעטראכט די מצבה, לאנג און אפט, און לייענט דערויף די אויפשריפט: — ער האט געליעבט די בלומען פון דער ברענטא.

קאפיטעל V.

מאדאם! איך האב אייך אבגענארט. איך בין נישט דער גראף פון גאנגעס. קיינמאל אין לעבען האב איך נישט געזעהן דעם הייל־ליגען טייך, קיינמאל האב איך נישט געזעהן די לאטאס־בלומען, וועלכע שפיעגלען זיך אב אין זיינע פרומע וועלען. איך בין קיינמאל נישט געלעגען הלומענדיג אונטער אינדישע פאלמען, איך בין קיינמאל נישט געלעגען בעטענדיג פאר דעם דימענטען־גאט אין יאגערנויט, דורך וועלכען איך וואלט דאך לייכט געקאנט געהאלפען ווערען. אין אין קאלקוטא בין איך געוועזען פונקט אזוי ווי דער קאלקוטא־

בראַטען, וועלכען איך האָב נעכטען געגעסען צו מיטאָג. נאָר איך שטאַם פון הינדאָסטאַן, און דעריבער פיהל איך מיך אַזוי גוט אין די ברייטע וועלדער פון וואַלמיקי, די העלדישע ליידען פון געטליכען ראַמאַ רעגען-אויף מיין האַרץ אַזוי ווי אַ בעקאַנטער וועהטאָג, פון די בלומען-ליעדער פון קאַלידאַזאַ בליהען מיר אַרויס די זיסטע ערי-נערונגען, און בשעת מיט עטליכע יאָהר צוריק האָט מיר אַ גוט-הערציגע דאַמע אין בערלין געוויזען די שענע בילדער, וואָס איהר פאָטער, וועלכער איז אַ לאַנגע צייט געווען אַ גובערנאַטאָר אין אינדיען, האָט פון דאָרט מיטגעבראַכט, האָבען די צאַרט-געמאָלטע, הייליג-שטילע בילדער מיר זיך אויסגעוויזען אַזוי גוט בעקאַנט, און מיר האָט זיך געדוכט, אַז איך בעטראַכט מיין אייגענע פאַמיליען-גאַלערעע.

פראַנץ באָפּ — מאַדאַם, איהר האָט געוויס געלייענט זיינע ווערק וועגען דער סאַנסקריטישער שפראַך — האָט מיר געגעבען איניגע ידיעות וועגען מיינע אָבות אַבותי, און איך ווייס איצט גענוי, אַז איך שטאַם אַרויס פון בראַהמאַ'ס קאָפּ און נישט פון זיינע פיס-מאָזאָלעס; איך בין זאָגאַר משער, אַז דער גאַנצער מאַהאַבאַראַטאַ מיט זיינע 200000 פסוקים איז נאָר אַ אַלעגאָרישער ליעבעס-בריעף, וואָס מיין אור-עלטער-זיידע האָט געשריבען צו מיין אורעלטער-באָבע — אָ! זיי האָבען זיך זעהר געליעבט, זייערע נשמות האָבען זיך געקושט, זיי האָבען זיך געקושט מיט די אויגען, זיי זענען ביידע געווען נאָר איין און איינציגער קוש —

אַ פערצויבערטע נאַכטיגאַל זיצט אויף אַ רויטען קרעלען-בוים אין שטילען אָקעאַן, און זינגט אַ ליעד פון דער ליעבע פון מיינע אור-עלטערן, ניי'גיעריג קוקען אַרויס די פערעל פון זייערע מושעל-שטיבעלעך, די וואונדערבאַרע וואַסער-בלומען ציטערען פאַר וועהטאָג, די קלוגע ים-שנעקען, מיט זייערע פערשידענפאַרביגע פאָרצעלאַענע טורעמלעך אויף די רוקענס, קומען אָן קריכענדיג, די ים-ראָזען ווערען רויט, פערשעמט, די געלע, שפּיציגע ים-שטערען און די טויזענד-פאַרביגע גלעזערנע קוואַבען בעוועגען זיך און ווידמען זיך, און אַליץ טומעלט און הערט זיך צו —

דאָך, מאַדאַם, דאָס דאָזיגע ליעד פון נאַכטיגאַל איז צו גרויס, כדי דאָס דאָ צו ברענגען, עס איז אַזוי גרויס ווי די וועלט אַליין, שוין די ווידמונג צו אַנאַנגאַס, דעם גאָט פון ליעבע, איז אַזוי לאַנג

ווי אַלע ראָמאַנען פון וואַלטער סקאָט צוזאַמען, און וועגען דעם רעדט זיך טאַקי אין איין אָרט ביי אַריסטאָפאַנעס וואָס אין דייטשען קומט עס אויס:

„טיאָטיאָ, טיאָטיאָ, טיאָטינקס,
טאָטאָטאָטאָ, טאָטאָטאָטאָ, טאָטאָטינקס".

(די פאסישע איבער־זעצונג).

ניין, איך בין נישט געבאָרען אין אינדיען; דאָס ליכט פון דער וועלט האָב איך דערזעהן ביי די ברעגען פון יענעם שענעם טייך, וואו אויף די גרינע בערג וואַקסט דאָרט די נאַרישקייט, און אין הערבסט ווערט זי אָבגעריסען, געקעלטערט, געגאָסען אין פעסער און אַוועקגעשיקט אין אויסלאַנד. — ווירקליך, נעכטען האָב איך געהערט, ווי עמיץ האָט געזאָגט אַ נאַרישקייט, וועלכע איז אין יאָהר 1811 געזעסען אין אַ ווייַנטרויב, וואָס איך האָב דעמאָלט אַליין געזעהן וואַקסען אויפ'ן יאָהאַניס־באַרג. פיעל נאַרישקייט ווערט אָבער אויך אויסגעבראַכט אין לאַנד גופא, און די מענשען זענען דאָרט אַזוי ווי אומעטום: — זיי ווערען געבוירען, עסען, טרינקען, שלאָפען, לאַכען, וויינען, רעדען רכילות, זענען שטענדיג בעזאָרגט ווייטער צו ציהען זייער גאַטונג, סטאַרען זיך אויסצוזעהן אַזוי, ווי זיי זענען נישט, און טהון דאָס, וואָס זיי קאָנען נישט, לאָזען זיך נישט פריהער ראַזירען ביז זיי האָבען אַ באָרד, און אָפט האָבען זיי אַ באָרד איידער זיי בעקומען שכל, און ווען זיי בעקומען שכל, שכור'ען זיי זיך אָן מיט ווייסע און רויטע נאַרישקייט!

מיין גאָט! ווען איך וואָלט אין מיר געהאַט אַזוי פיעל אמונה אַז איך זאָל קאָנען בערג ריהרען — וואָלט דער יאָהאַניס־באַרג דאַן געווען דער יעניגער באַרג, וועלכען איך וואָלט נאָך מיר נאָכגעפיהרט אומעטום. נאָר אַזוי ווי מיין אמונה איז נישט אַזוי שטאַרק, דאַרף מיר ווייטער מוז מיר העלפען די פאַנטאַזיע, און זי טראָגט מיך שנעל אַוועק צום שענעם רהיין.

אָ, דאָ איז אַ שען לאַנד, פול ליעבליכקייט און זונענשיין. אין בלויען טייך שפיגלען זיך די בערג־ברעגען מיט זייערע שלעסער־חורבות און וועלדער און אַלטערטימליכע שטעדט. — דאָרט פאַר דער הויז־טהיר זיצען זיך די בירגער אין אַ זומער־אָבענד, און טרינקען פון גרויסע קריגלעך, און פלוידערן גאַנץ פערטרויליך, ווי דער ווייַן איז, אַ דאַנק גאָט, געראָטען, און ווי די געריכטען מוזען

אונבעדינגט זײַן עפּענטליך, און ווי מאַריע אַנטואַנעטע איז עפּעס אַזוי נישט מיר דיר גיליאָטינירט געוואָרען, און ווי די טאַבאַק־פערוואַלטונג האָט טײַערער געמאַכט דעם טאַבאַק, און ווי אַלע מענשען זענען גלײַך, און ווי געריעס *) איז אַ הויפּט־מענש.

איך האָב מיך קיינמאָל נישט געקימערט וועגען אַזעלכע מיני שמועסען, און איך בין בעסער געזעסען בײַ די מעדלעך בײַ׳ם געוועלבטען פענסטער, און האָב געלאַכט אויף זייער לאַכען, און מיך געלאָזט שלאָגען מיט בלומען אין געזיכט, און האָב זיך געמאַכט בלומרשט אין כעס, ביז זיי האָבען מיר דערצעהלט זייערע סודות אָדער עפּעס אַ אַנדערע וויכטיגע געשיכטע. די שענע גערטרוד איז געווען גליקליך ביז צו׳ם משוגע־ווערען, ווען איך האָב מיך צו איהר צוגעזעצט; דאָס איז געווען אַ מעדעל ווי אַ פלאַמענדיגע ראָזע, און ווען זי איז מיר איין מאָל געפאַלען אַרום האַלז, האָב איך געמיינט, אַז זי וועט פערברענט און פערשמעקט ווערען אין מײַנע אָרעמס. די שענע קאַטהאַרינאַ איז צערונען געוואָרען אין קלינגענדער בע־שיידענהײַט, ווען זי האָט מיט מיר גערעדט, און איהרע אויגען זענען געווען פון אַזאַ ריינער, האַרציגער בלויקײַט, ווי איך האָב עס נאָך קיינמאָל נישט געפונען בײַ מענשען און חיות און נאָר זעלטען בײַ בלומען; מען האָט אין זיי גערן אַרײַנגעקוקט און דערבײַ האָט מען זיך געקאָנט טראַכטען אַזוי פיעל זיסע זאַכען. נאָר די שענע העדוויג האָט מיך געליעבט; דען בשעת איך בין צו איהר צוגעגאַנגען, האָט זי דעם קאָפּ אַראָבגעבויגען צו דער ערד, אַזוי אַז די שוואַרצע לאָקען זענען אַראָבגעפאַלען איבער איהר רויט־געוואָרענעם געזיכט, און די גלענצענדע אויגען האָבען אַרויסגעלויכטען ווי שטערען פון אַ דונקעלען הימעל. איהרע פערשעמטע ליפּען האָבען קיין וואָרט נישט גערעדט, און איך האָב איהר אויך גאָרנישט געקאָנט זאָ־גען. איך האָב געהוסט און זי האָט געציטערט. טיילמאָל האָט זי מיך געלאָזט בעטען דורך איהרע שוועסטער, איך זאָל נישט אַזוי שנעל אַרויפשטײַגען אויף די פעלזען, און איך זאָל מיך נישט באָדען אין רהיין, נאָכדעם ווי איך האָב מיך דערהיצט פון לויפען

---

*) נערעס איז צו׳ם ערשטען געווען איינער פון די מעכטיגסטע פאָרשטע־הער פון דייטשער פרייהייט; שפּעטער איז ער געווען דער אָנפיהרער פון דער אולטראַיאָנטאַנער פאַרטיי.

אָדער געטרונקען. איך האָב איינמאָל זיך אַיינגעהערט, ווי זי האָט פרום געבעטען פאַר דעם בילד פון מאַריע, וואָס איז געווען בעציערט מיט גאָלד-פאַסען און בעשיינט מיט אַ ברענענד לעמפעל און גע-שטאַנען אין אַ נישע פון פאָרהויז; איך האָב דייטליך געהערט, ווי זי האָט גאָטס מוטער געבעטען: איהם צו פערבאָטען דאָס קלעטערן, טרינקען און באָדען זיך. איך וואָלט מיך געוויס אין דאָס שענע מעדעל פערליבט, ווען זי וואָלט געווען גלייכגילטיג צו מיר; און איך בין געווען גלייכגילטיג צו איהר, ווייל איך האָב געוואוסט, אַז זי ליעבט מיך. — מאַדאַם, אויב מען וויל פון מיר געליעבט ווערן, מוז מען מיך בעהאַנדלען ווי אַ הונד.

די שענע יאָהאַנע איז געווען אַ שוועסטער-קינד פון די דריי שוועסטער, און זיך האָב מיך צו איהר גערן צוגעזעצט. זי האָט געוואוסט די שענסטע לעגענדען, און ווען זי האָט מיט דער ווייסער האַנד אַרויסגעוויזען צום פענסטער נאָך די בערג, וואו עס איז געשעהן אַלץ, וואָס זי דערצעהלט, איז מיר געוואָרען אויפ'ן האַרצען אַזוי פיעל פערצויבערט, די אַלטע ריטער זענען קלאָר אַרויסגעשטיגען פון די חורבות-שלעסער און האָבען זיך צעהאַקט די אַייזערנע קליידער, די לאָרעליי איז ווידער געשטאַנען אויפ'ן שפיץ פון באַרג און האָט אַראָבגעזונגען איהר זיס-פערדאַרבענדעס ליעד, און דער רהיין האָט גערוישט אַזוי קלוג בערוהיגענדיג און דאָך צוגלייך צוציהענדיג מורא'דיג — און די שענע יאָהאַנע האָט מיך אָנגעקוקט אַזוי מערקווירדיג, אַזוי היימליך, אַזוי אונפערשטענדליך טרויליך, אַזוי ווי זי וואָלט אַליין געהערט צו דער לעגענדע, וועגען וועלכער זי האָט נאָר וואָס דערצעהלט. זי איז געווען אַ שלאַנק, בלאַס מעדעל, זי איז געווען טויט-קראַנק און טיעפזיניג, איהרע אויגען זענען געווען קלאָר ווי דער אמת אַליין, איהרע ליפען — פרום געוועלבט, אין די צוגען פון איהר געזיכט איז געלעגען אַ גרויסע געשיכטע, נאָר דאָס איז געווען אַ הייליגע געשיכטע — אפשר אַ ליעבעס-לעגענדע? איך ווייס נישט, און איך האָב אויך קיינמאָל דעם מוט נישט געהאַט, זי צו פרעגען. ווען איך האָב זי לאַנג אָנגעקוקט, בין איך געוואָרען רוהיג און פרעהליך, עס איז מיר אויסגעקומען, ווי אין מיין האַרצען וואָלט געווען שטילער שבת און די מלאָכים ריכטען דערין אָב די גאָטעס-דיענסט.

אין אַזעלכע גוטע שטונדען האָב איך איהר דערצעהלט מעשות

פון מײַן קינדהײַט, און זי האָט שטענדיג ערנסט זיך צוגעהערט, און מערקווירדיג! ווען איך האָב מיך שוין נישט געקאָנט דערמאָהנען די נעמען, האָט זי מיך דערמאָהנט. ווען איך האָב זי דאַן פערוואונדערט געפרעגט, פון וואַנען זי ווייס די נעמען, האָט זי מיר שמייכלענדיג געענטפערט, אַז זי האָט זיך דאָס דערוואוסט פון די פויגעל, וועלכע האַלטען זייערע נעסטען אין די שפּאַלטען פון איהר פענסטער — און זי האָט אויך געפּרובט מיר פערזיכערן, אַז דאָס זענען די זעלבע פויגעל, וועלכע איך האָב איינמאָל, כשעת איך בין געווען אַ קינד, פאַר מײַן טאַשען-געלד אָבגעקויפט פון דעם האַרט-האַר-ציגען פויער-יונג און האָב זיי דאַן געלאָזען פרײַ אַוועקפליהען. איך מיין אָבער, אַז זי האָט אַלץ געוואוסט, ווײַל זי איז געווען אַזוי בלאַס, און איז ווירקליך אין גיכען געשטאָרבען. זי האָט אויך געוואוסט, ווען זי וועט שטאַרבען, און האָט פערלאַנגט, אַז איך זאָל מיט אַ טאָג פריהער פערלאָזען אַנדערנאַך. בײַם אָבשייד האָט זי מיר געגעבען בײדע הענד — דאָס זענען געהען הייסע, זיסע הענד און ריין ווי אַ הייליגער קרבן — און זי האָט געזאָגט: דו ביזט זעהר גוט, און ווען דו וועסט ווערען אין כעס, דערמאָהן דיך ווידער אָן דער קליינער, גוטער וועראָניקע.

צי האָבען די פלוידערנדע פויגעל אויך דעם דאָזיגען נאָמען אויסגעזאָגט? איך האָב מיר אין ערינערונגען-נאָכזוכענדע שטונדען אַזוי אָפט דעם קאָפּ געבראָכען און האָב מיך מעהר נישט געקאָנט דערמאָהנען דעם דאָזיגען ליעבען נאָמען.

איצט, ווען איך געדענק איהם שוין ווידער, וויל מיר אויך די פריהעסטע קינדהײַט ווידער אויפבליהען אין מײַן זכרון, און איך בין ווידער אַ קינד און שפּיעל מיך מיט די איבעריגע קינדער אויף דעם שלאָס-פּלאַץ אין דיסעלדאָרף בײַם רהיין.

קאַפּיטעל VI.

יאָ, מאַדאַם, דאָרט בין איך געבאָרען, און דאָס זאָג איך אויס-דריקליך, כדי נאָך מײַן טויט זאָלען זיעבען שטעדט — שילדע, קרעהווינקעל, פּאָלקוויץ, באָקום, דילקען, געטינגען און שעפּענשטעדט — זיך נישט אַרומקריגען צו האָבען די עהרע, צו זײַן מײַן געבורטס-שטאָדט. דיסעלדאָרף איז אַ שטאָדט בײַם רהיין, וואו עס

לעבען זעכצעהן טויזענד מענשען, און פיעל הונדערט טויזענד מענשען ליעגען נאָך אויסער דעם דאָרט בעגראָבען. און צווישען די דאָזיגע זענען פערהאַן עטליכע, וועגען וועלכע מיין מוטער זאָגט, אַז עס וואָלט בעסער געווען, ווען זיי וואָלטען נאָך געלעבט, צום ביישפּיעל מיין זיידע און מיין פעטער, דער אַלטער העדר פאָן־געלדערן און דער יונגער העדר פאָן־געלדערן, וועלכע זענען ביידע געווען אַזעלכע בערימטע דאָקטוירים, און זיי האָבען אַזוי פיעל מענשען אויסגעהיילט פון טוידט, און דאָך האָבען זיי אַליין געמוזט שטאַרבען. און די פרומע אורזולע, וועלכע האָט מיך אַלס קינד אויף די הענד געטראָגען, ליעגט דאָרט אויך בעגראָבען, און עס וואַקסט אויף איהר קבר אַ ראָזען־קוסט — ראָזען־ריחות האָט זי ביים לעבען אַזוי ליעב געהאַט, און איהר האַרץ איז געווען לויטער ראָזען־ריחות און גוטסקייט. אויך דער אַלטער קלוגער קאַנאָניקוס ליעגט דאָרט בעגראָבען. גאָט, ווי עלענד האָט ער אויסגעזעהן, ווען איך האָב איהם צום לעצטען מאָל געזעהן! ער איז בעשטאַנען נאָר נאָך פון גייסט און פלאַסטערס, און דאָך האָט ער שטודירט טאָג און נאַכט, אַזוי ווי ער וואָלט זיך געזאָרגט, טאָמער וועלען די ווערעם געפינען איניגע אידעען צו ווייניג אין קאָפּ. אויך דער קליינער ווילהעלם ליעגט דאָרט, און דערין בין איך שולדיג. מיר זענען ביידע געווען שול־קאַמעראַדען אין פראַנציסקאַנער קלויסטער און מיר האָבען זיך געשפּיעלט אויף יענער זייט פון קלויסטער, וואו עס האָט זיך צווישען שטיינערנע מויערן געצויגען דאָס טייכעל דיסעל, און איך האָב געזאָגט: „ווילהעלם, ציה אַרויף דאָס קעצעל, וואָס איז נאָר וואָס אַריינגעפאַלען“— און לוסטיג איז ער אַראָבגעגאַנגען אויף דער ברעט, וואָס איז געלעגען איבער'ן טייכעל, אַרויסגעריסען דאָס קעצעל פון וואַסער, איז ער אָבער אַליין אַריינגעפאַלען, און ווען מען האָט איהם אַרויסגעצויגען, איז ער געווען נאַס און טוידט. דאָס קעצעל האָט נאָך אַ לאַנגע צייט געלעבט.

די שטאָדט דיסעלדאָרף איז זעהר שען, און ווען מען קלערט וועגען איהר פון דערווייטענס, און מען איז צופעליג פון דאָרט אַ געבוירענער, ווערט עפּעס אַזוי מישונה'דיג אומ'ן האַרצען. איך בין פון דאָרט אַ געבוירענער, און עס דוכט זיך מיר איצט, אַזוי ווי איך וואָלט גלייך געמוזט אַהיים געהן. און אַז איך זאָג אַהיים געהן, אַזוי מיין איך דאָס די באָלקערשטראַסע און דאָס הויז, אין

וועלכען איך בין געבוירען געוואָרען. דאָס דאָזיגע הויז וועט אמאָל זיין זעהר מערקווירדיג, און דער אַלטער פרוי, וואָס בעזיצט דאָס דאָזיגע הויז, האָב איך געהייסען זאָגען, אַז זי זאָל עס בשום אופן נישט פערקויפען. פאַר דאָס גאַנצע הויז וואָלט זי איצט בעקומען קוים אַזוי פיעל, וויפיעל עס וועט אויסמאַכען דאָס טרינק־געלד, וואָס די גרין־פערשלייערטע, פאָרנעהמע ענגלענדערינס וועלען אמאָל געבען דער דיענסט־מעדעל, בשעת זי וועט זיי וויזען די שטוב, אין וועלכער איך האָב דערזעהן דאָס ליכט פון דער וועלט, און די היהנער־שטייג, אין וועלכער דער טאַטע פלעגט מיך געוועהנליך פערשליסען, בשעת איך האָב גענאַשט וויינטרויבען, און אויך די ברוינע טהיר, אויף וועלכער די מאַמע פלעגט מיך מיט קרייד לערנען שרייבען די בוכשטאַבען — אַה גאָט! מאַדאַם, אויב איך וועל אמאָל ווערען אַ בעריהמטער שריפטשטעלער, האָט דאָך דאָס מיין אָרעמער מוטער גענוג מיה געקאָסט.

נאָר מיין רוהם שלאָפט נאָך איצט אין די שטיקער מאַרמאָר פון קאַראַראַ, די פערדאָרבענע לאָרבער־קראַנצען, מיט וועלכע מען האָט מיין שטערען בעפוצט, האָבען נאָך זייער ריח נישט פער־שפרייט איבער דער גאַנצער וועלט, און ווען די גרינ־פערשלייערטע, פאָרנעהמע ענגלענדערינס קומען איצט קיין דיסעלדאָרף, בעקוקען זיי נאָך כלל נישט דאָס בעריהמטע הויז, נאָר זיי געהען דירעקט צום מאַרק־פלאַץ און בעטראַכטען די שוואַרצע, קאָלאָסאַלע רייטער־סטאַטוע, וואָס שטעהט דאָרט אין סאַמע מיטען. די דאָזיגע סטאַטוע זאָל פאָרשטעלען דעם קורפירשט יאַן ווילהעלם. ער טראָגט אַ שוואַר־צען פאַנצער, אַ טיעף אַראָבהענגענדע פערוק. — זייענדיג אַ קינד האָב איך געהערט די לעגענדע, אַז דער קינסטלער, וועלכער האָט געגאָסען די דאָזיגע סטאַטוע, האָט בשעת'ן גיעסען בעמערקט מיט שרעק, אַז זיין מעטאַל וועט דערצו נישט גענוגען, און דאַן זענען אַנגעלאָפען די בירגער פון דער שטאָדט און האָבען איהם געבראַכט זייערע זילבערנע לעפעל, כדי צו פערענדיגען דאָס גיעסען — און איצט בין איך שטונדענלאַנג געשטאַנען פאַר דעם רייטער־בילד, און מיר געבראָכען דעם קאָפּ, וויפיעל זילבערנע לעפעל קאָנען דערין שטעקען, און וויפיעל עפעל־טאָרטעלעך קאָן מען פאַר דאָס דאָ־זיגע גאַנצע זילבער בעקומען? עפעל־טאָרטעלעך זענען דעמאָלט געווען מיין ליידענשאַפט — איצט איז דאָס ליעבע, אמת, פריי־הייט

און קרעבס-זופּ — און טאַקי נישט ווייַט פון קורפירשטס בילד, געבען טעאַטער, איז געוועהנליך געשטאַנען דער האונדערבאַרער-געבאַקענער קרומפיסיגער יונג מיט אַ ווייַסען פאַרטוך און מיט אַ קאָרב פול ליעבליך-שמעקענדיגע עפּעל-טאָרטעלעך, וועלכע ער האָט געוואוסט ווי אָבצולויבען אין טאָג אַריין מיט אַ דיסקאַנט-שטימע, וואָס ס'איז אונמעגליך בייַצושטעהן קעגען איהר: „די עפּעל-טאָרטעלעך זענען גאַנץ פריש, נאָר וואָס פון אויווען אַרויס, שמעקען אַזוי דעליקאַט". — ווירקליך, בשעת דער יצר-הרע האָט מיך אין מיינע שפּעטערע יאָהרען געוואָלט בייַקומען, האָט ער גערעדט מיט אַזאַ צוציהענדע דיסקאַנט-שטימע, און ביי סיניאָראַ דזשיולעטאַ וואָלט איך קיין גאַנצע צוועלף שטונדען נישט געבליבען, ווען זי וואָלט נישט אָנגעהויבען רעדען מיט'ן זיסען, שמעקעדיגען עפּעל-טאָרטעלעך-טאָן. און ווירקליך, קיינמאָל וואָלטען עפּעל-טאָרטעלעך מיך נישט אַזוי פיעל אָנגערייצט, ווען דער קרומער העמאַן וואָלט זיי נישט אַזוי געהיימניספול בעדעקט מיט זיין ווייַסען פאַרטוך — און טאַקי די פאַרטוכער זענען עס, וואָס — דאָך איך בין אַראָב פון וועג, איך האָב דאָך גערעדט וועגען דער רייטער-סטאַטוע, וועלכע האָט אין לייַב געהאַט אַזוי פיעל זילבערנע לעפעל, און קיין זופּ, און האָט פאַרגעשטעלט דעם קורפירשט יאַן ווילהעלם.

ער זאָל געווען זיין אַ בראַווער הערר, און האָט זעהר געליעבט די קונסט, און אַליין איז ער געוועזען זעהר אַ געשיקטער. ער האָט געגרינדעט די בילדער-גאַלעריע אין דיסעלדאָרף, און אויף דעם דאָרטיגען אָבסערוואַטאָריום ווייַזט מען נאָך אַ בעכער פון האָלץ, וואָס ער אַליין האָט אין זיינע פרייע שטונדען — אַזעלכע שטונדען האָט ער געהאַט טעגליך פיער און צוואַנציג — אויסגעשניצט.

דעמאָלט זענען די פירשטען נאָך נישט געווען אַזעלכע אונגליקליכע מענשען ווי איצט, און די קרוין איז זיי געוועזען פעסט צוגעוואַקסען צום קאָפּ, און בייַנאַכט האָבען זיי נאָך דערויף אַריבערגעצויגען אַ שלאָף-מיץ, און זיי זענען געשלאָפען רוהיג, און צו זייערע פיס זענען רוהיג געשלאָפען די פעלקער, און ווען די דאָזיגע פעלקער זענען אין דער פריה אויפגעשטאַנען, אַזוי האָבען זיי געזאָגט: „גוט מאָרגען, פאָטער!" און די פירשטען האָבען געענטפערט: „גוט מאָרגען, ליעבע קינדער!"

נאָר פּלוצלונג איז עס אַנדערש געוואָרען. ווען מיר זענען

איין מאָל אין דער פריה אויפגעשטאַנען אין דיסעלדאָרף און געוואָלט זאָגען „גוט מאָרגען, פאָטער!“, איז שוין דער פאָטער געווען אַוועק־געפאָהרען, און אין דער גאַנצער שטאָדט איז געווען נאָר שטומפער ברויער, איבעראַל איז געווען עפּעס אַ מין שטימונג פון אַ לויה, און די מענשען זענען שווייגענדיג דורכגעקראָכען צום מאַרק, און האָבען געלעזען די לאַנגע פּאַפּירענע מודעה אויף דער טהיר פון ראָטהויז. עס איז געווען אַ טריבער וועטער, און דאָך איז דער דינער שניידער קיליאַן געשטאַנען אין זיין נאַנקינגער יאַקע, וועלכע ער פלעגט געוועהנליך טראָגען נאָר ביי זיך אין דערהיים, און די בלוי־וואָלענע זאָקען זענען איהם אַראָבגעהאַנגען, אַז די נאַקעטע פּיסלעך האָבען בעטריבט אַרויסגעקוקט, און זיינע שמאָלע ליפּען האָבען געציטערט, בשעת ער האָט פאַר זיך געמורמעלט דאָס, וואָס איז געשטאַנען אויפ'ן אָנגעשלאָגענעם פּלאַקאַט. אַן אַלטער פּפעל־צישער אינוואַליד האָט געלעזען אַביסעל העכער, און ביי פיעל ווערטער האָט איהם אַראָבגעטריפט אַ קלאָהרע טרעהר אין די ווייסע, עהרליכע וואָנסעס. איך בין געשטאַנען נעבען איהם און האָב אויך געוויינט, און האָב איהם געפרעגט, פאַרוואָס מיר וויינען. און דאַן האָט ער געענטפערט: „דער קורפירשט לאָזט זיך בעדאַנקען“. און דערנאָך האָט ער ווידער געלייענט, און ביי די ווערטער: „פאַר די אָבגעהיטע טרייהייט פון די אונטערטהאַנען“ „און מיר בעפרייען אייך פון אייערע פליכטען“, האָט ער נאָך שטאַרקער געוויינט. — עס איז משונהדיג צו זעהן, ווי אַזאַ אַלטער מאַן, מיט אַ אָבגעבלאַקעוועטען אוניפאָרם און מיט אַ צעראַנירטען סאָלדאַטען־געזיכט, וויינט פלוצלונג אַזוי שטאַרק. בשעת מיר האָבען אַזוי געלעזען, איז אויך אַראָבגענומען געוואָרען פון ראָטהויז דער קורפירשטליכער הערב, אַלץ איז געוואָרען עפּעס אַזוי שרעקעדיג וויסט, עס האָט אויסגעוויזען, ווי מען וואָלט זיך געריכט אויף אַ לקוי המה, די הערען ראַטסהערען זענען אַרומגעגאַנגען אַזוי אָבגעדאַנקט און פּאַמעלעך, אַפילו דער אַלמעכטיגער גאַסען־פּאָגט האָט אויסגעזעהן, אַזוי ווי ער וואָלט שוין מעהר קיין זאַך נישט געהאַט צו בעפעהלען, און ער איז זיך דאָ געשטאַנען אַזוי פריעדליך־גלייכגילטיג, האָטש דער משוגענער אַלאָיזיוס האָט זיך ווידער געשטעלט אויף איין פוס און האָט מיט אַ נאַרישער גרימאַסע איבערגעחזר'ט די נעמען פון די געגעראַלער, וועהרענד דער שכור'ער קרומער גומפּערץ האָט זיך געוואַלגערט

אין רינשטאָק און האָט געזונגען דאָס ליד „עס קומט, עס קומט!“

נאָר איך בין געגאַנגען אַהיים און האָב געוויינט און געקלאָגט: „דער קורפירשט לאָזט זיך בעדאַנקען“. אומזיסט האָט מיך מיין מוטער געהאַלט בערוהיגען, איך האָב געוואוסט, וואָס איך האָב געוואוסט, איך האָב מיר נישט געלאָזט פערעדען, איך בין וויינענדיג געגאַנגען אין בעט אַריין, און ביינאַכט האָט זיך מיר געחלומט, אַז ס'איז שוין אַ סוף פון דער וועלט — די שענע בלומען־גערטנער און גרינע לאָנקעס זענען אַזוי ווי טאַפּעטען אויסגערוימט און איינגעוויקעלט געוואָרען, דער גאַסען־פּאַנץ איז אַרויסגעקראָכען אויף אַ הויכען לייטער און האָט אַראָבגענומען די זון פון הימעל, דער שניידער קיליאַן איז דערביי געשטאַנען און האָט צו מיר אַליין געזאָגט: „איך מוז געהן אַהיים און זיך שען אָנטהון, ווייל איך בין טויט און וועל נאָך היינט בעגראָבען ווערען“ — און עס איז כסדר געוואָרען אַלץ דונקעלער, קאַרג האָבען אין דער הויך געשימערט עטליכע שטערען, און אויך זיי זענען אַראָבגעפאַלען אַזוי ווי געלע בלעטער אין הערבסט, ביסלעכווייז זענען פערשוואונדען געוואָרען די מענשען, איך אָרעם קינד האָב מיט שרעק אַרומגעבלאָנדזשעט, בין ענדליך געבליבען שטעהן פאַר'ן צוים פון אַ פּאַשע־פעלד נעבען אַ וויסטען פויערן־הויף און האָב דאָרטען געזעהן אַ מענשען, וועלכער האָט מיט אַ רידעל פאַנאַנדערגעגראָבען די ערד, און נעבען איהם אַ מיאוסע, בייזע פרוי, וועלכע האָט געהאַלטען אין פאַרטוך עפּעס אַזוי ווי אַ אָפּגעשניטענעם קאָפּ פון אַ מענשען, און דאָס איז געווען די לבנה, און זי האָט איהם מיט מורא און מיט זאָרג אַריינגעלעגט אין אָפענעם גרוב — און הינטער מיר איז געשטאַנען דער פפעלצישער אינוואַליד און האָט פּאַמעלעך געזאָגט אות באות: „דער קורפירשט לאָזט זיך בעדאַנקען“.

ווען איך האָב זיך אויסגעכאַפּט פון שלאָף, האָט די זון ווידער געשיינט ווי געוועהנליך דורכ'ן פענסטער, אויפ'ן גאַס איז געגאַנגען דער פויק, און ווען איך בין אַריינגעגאַנגען אין אונזער וואָהן־שטוב און האָב מיין פאָטער, וועלכער איז געזעסען אין ווייסען פודער־מאַנטעל, געזאָגט גוט מאָרגען, האָב איך געהערט, ווי דער פריזירער מיט די לייכטע פיס האָט איהם בשעת'ן פריזירען גענוי דערצעהלט, אַז היינט בעגריסט מען אויפ'ן ראַטהויז דעם נייעם גרויס־הערצאָג יאָאַכים, און אַז דער דאָזיגער הערצאָג איז פון דער בעסטער

סאמיליע, און ער בעקומט פאר א פרוי דעם קייזער נאפאלעאנס שוועס-
טער, און ער בעזיצט אויך פיעל פערמעגען, און ער טראגט זיינע
שענע שווארצע האר אין לאקען און אין גיכען ווערט ער אריינפאהרען
אין שטאדט און וועט זיכער געפעלען ווערען אלע פרויען. דערווייל
איז דאס פויקעריי אויפ'ן גאס אלץ ווייטער געגאנגען, און איך בין
ארויסגעגאנגען פאר דער הויזטהיר און האב בעטראכט די אנקומענדע
פראנצויזישע סאלדאטען, דאס פרעהליכע פאלק פון רוהם, וואס
האט זינגענדיג און קלינגענדיג דורכגעצויגען דורך דער וועלט, די
הייטער-ערנסטע געזיכטער פון די גרענאדערען, די בערען-מיצען,
די דרייפארביגע קאקארדעס, די בלאנקענדע באיאנעטען, די וואלטי-
זשערען פול לוסטיגקייט און עהרע-געפיהל, און דעם אלמעכטיג
גרויסען, זילבערגעשטריקטען טאמבור-מאיאר, וועלכער האט געקאנט
ווארפען זיין שטאק מיט'ן פערגאלדעטען קנאפ ביז'ן ערשטען עטאזש
און זיינע אויגען אפילו ביז'ן צווייטען עטאזש, וואו עס זענען אויך
געזעסען ביי'ם פענסטער שענע מעדלעך. איך האב מיך געפרעהט,
דאס מיר וועלען בעקומען סאלדאטען אויף קווארטיר — מיין מוטער האט
זיך נישט געפרעהט — און איך האב מיך געאיילט צו געהן אויפ'ן
מארק-פלאץ. דא האט עס איצט גאר אנדערש אויסגעזעהן, עס האט
אויסגעזעהן, ווי די וועלט וואלט גאר פון דאס ניי אויסגעקאלכט גע-
ווארען, א נייער הערב איז געהאנגען אויפ'ן ראטהויז, דער איי-
זערנער פארענץ פון באלקאן פון ראטהויז איז געוועזען איבערגעהאנגען
מיט געשטריקטע סאמעט-דעקען, פראנצויזישע גרענאדערען זענען
געשטאנען אויף דער וואך, די אלטע העררען ראטסהעררען האבען
שוין איצט געהאט אנדערע געזיכטער און האבען געטראגען זייערע
יום טוב'דיגע קליידער, און האבען זיך אנגעקוקט אויף פראנצויזיש
און געזאגט באן זשור, פון אלע פענסטער האבען געקוקט דאמען,
נייגיעריגע בירגער-לייט און בלאנקע סאלדאטען האבען אנגעפילט
דעם פלאץ, און איך צוזאמען מיט אנדערע קינדער האבען מיר גע-
קלעטערט אויף דאס גרויסע קורפירשט-פערד און האבען דערפון
אראבגעקוקט אין פערשידענפארביגען מארק-טומעל.

דעם שכנ'ס פיטער און דער לאנגער קונץ האבען ביי דער
דאזיגער געלעגענהייט שיער נישט דעם האלז געבראכען, און דאס
וואלט געוועזען זעהר גוט; ווארום דער ערשטער איז דערנאך אנט-
לאפען געווארען פון זיינע עלטערן, זיך אבגעגעבען פאר א סאלדאט,

געמאכט פליטה, און איז אין מאנין דערשאסען געווארען צו'ם טוידט; דער אנדערער אבער האט שפעטער געמאכט געאגראפישע אויספארשונגען אין פרעמדע קעשענעס, דעריבער איז ער געווארען א ווירקליכער מיטגליעד פון א עפענטליכען שפינען-אנשטאלט, דערנאך האט ער צעריסען די אייזערנע קייטען, וועלכע האבען איהם צוגעבונדען צו דעם דאזיגען אנשטאלט און צו'ם פאטערלאנד, איז גליקליך אריבערגעקומען דעם ים, און איז געשטארבען אין לאנדאן דורך א צו ענגען שניפס, וועלכער האט זיך צוגעצויגען פון זיך אליין, נאכדעם ווי א קעניגליכער בעאמטער האט איהם ארויסגעשלעפט פון אונטער די פיס א בענקעל.

דער לאנגער קוניץ האט אונז געזאגט, אז היינט איז מען פריי פון שולע, צוליעב דער בעגריסונג. מיר האבען לאנג געמוזט ווארטען, ביז די דאזיגע בעגריסונג האט זיך אנגעהויבען. ענדליך איז דער באלקאן פון ראטהויז פיל געווארען מיט פערשיעדענפארביגע הערען, פאהנען און טרומייטען, און דער העדר בירגערמייסטער, אין זיין בעריהמטען רויטען ראק, האט געהאלטען א רעדע, וועלכע האט זיך אביסעל לאנג אויסגעצויגען אזוי ווי ציהענדעס גומי, אדער ווי א געשטריקטע שלאפ-מיץ, אין וועלכער מען האט אריינגעווארפען א שטיין — נאר נישט דעם שטיין פון חכמה — און פיעלע זאכען פון דער רעדע האב איך געקאנט גאנץ דייטליך הערען, צו'ם ביישפיעל, אז מען וויל אונז גליקליך מאכען — און ביי'ם לעצטען ווארט האט מען געבלאזען אין די טרומייטען, און געמאכט מיט די פאהנען, און דער פויק האט געקלאפט, און מען האט גערופען היוואט — און בשעת איך אליין האב גערופען וויוואט, האב איך מיך פעסט געהאלטען אן דעם אלטען קורפירשט. און דאס איז געוועזען נישט גוט, ווייל עס האט מיר אנגעהויבען שטארק צו שווינדלען פאר די אויגען, איך האב שוין געמיינט, אז די מענשען שטעהען אויף די קעפ, ווייל די וועלט האט זיך ארומגעדרעהט, דער קאפ פון קורפירשט מיט דער לאנגער פערוק האט צוגעשאקעלט און געשעפטשעט: „האלט זיך פעסט אן מיר!"— און ערשט דורכ'ן קאנאנען-שיעסען, וואס האט זיך איצט אנגעהויבען אויפ'ן וואל, בין איך צו זיך געקומען, און בין פון קורפירשט-פערד פאמעליך ווידער אראבגעגאנגען.

ווען איך בין געגאנגען אהיים, האב איך ווידער געזעהן, ווי דער משוגענער אלאיזום טאנצט אויף איין פוס, וועהרענד ער הויר'ט איבער

די נעמען פון די פראנצויזישע גענעראלען, און ווי דער קרומער גומפערץ וואלגערט זיך ארום שנורערהייד אין רינגשטאק, און ברומט „עס קומט, עס קומט" — און צו מיין מוטער האב איך געזאגט: מען וויל אונז גליקליך מאכען, און דעריבער איז מען היינט פריי פון דער שולע.

קאפיטעל VII.

אויפ'ן אנדערן טאג איז די וועלט ווידער געווען אין בעסטער ארדנונג, און מען איז ווידער געגאנגען אין שולע אזוי ווי פריהער, און מען האט ווידער געלערנט אויסענווענינ אזוי ווי פריהער — די רוימישע קעניגען, די צאהלען פון די יאהרען, די „נאמינא", *) האס ענדיגען זיך אויף „ים", די „ווערבא אירעגולאריא" **), גריעכיש, העברעאיש, געאגראפיע, דייטשע שפראך, קאפ־רעכענען— גאט! עס שווינדעלט מיר נאך איצט דערפון אין קאפ — אלץ האט בעמוזט געלערנט ווערען אויסענווענינ. און א טייל זאכען דערפון זענען מיר שפעטער צו נוץ געקומען. ווייל ווען איך וואלט ניט געוואוסט אויסענווענינ די רוימישע קעניגען, וואלט דאך מיר שפעטער געווען גאנץ גלייכגילטיג, צי ניבוהר האט בעוויזען אדער נישט בעוויזען, אז זיי האבען אין אמת'ען קיינמאל נישט עקזיסטירט. און וואלט איך נישט געוואוסט יענע צאהלען פון די יאהרען, ווי וואלט איך מיר שפעטער געקאנט א עצה געבען אין דער גרויסער שטאדט בערלין, וואו איין הויז איז גלייך צו'ם אנדערען ווי א טראפען וואסער אדער ווי איין גרענאדער צו'ם אנדערען, און וואו עס איז אונמעגליך צו געפינען די בעקאנטע, אויב מען האט נישט אין קאפ די נומער פון זייער הויז; איך האב מיר דעמאלט ביי יעדען בעקאנטען געטראכט צוגלייך א היסטאר.ישען פאקטאל, וואס די צאהל פון יאהר, אין וועלכער ער איז געשעהן, האט געשטימט מיט דער נומער פון הויז פון מיין בעקאנטען, אזוי אז איך האב מיר די דאזיגע נומער זעהר לייכט געקאנט דערמאהנען, ווען איך האב נאר געטראכט וועגען דעם היסטאר.ישען פאקטאל, און דעריבער פלעג

----

*) הויפט-ווערטער.

**) נישט-רעגעלמעסיגע צייט-ווערטער (אין לאטייניש).

פּלעגט מיר שטענדיג אַרויפקומען אויפ'ן קאָפּ אַ היסטאָרישער פּאָרזאַל, וויבאַלד איך האָב נאָר דערזעהן אַ בעקאַנטען. אַזוי צום בײַשפּיעל, ווען איך האָב בעגעגענט מײַן שנײַדער, האָב איך גלײַך געטראַכט וועגען דער מלחמה בײַ מאַראַטהאָן; האָב איך בעגעגענט דעם שען־אויסגעפּוצטען באַנקיר הריסטיאַן גומפּעל, אַזוי האָב איך גלײַך געטראַכט וועגען חורבן ירושלים; האָב איך דערזעהן אַ פּאָרטוגעזישען גוטען פרײַנד, וועלכער איז געווען אײַנגעטונקט אין חובות איבער'ן האַלז, אַזוי האָב איך גלײַך געטראַכט וועגען מוחמד'ס פּליטה; האָב איך געזעהן דעם אוניווערזיטעטס־ריכטער, אַ מענש, וועלכער איז געווען בעקאַנט מיט זײַן שטרענגער רעכטליכקײַט, אַזוי האָב איך גלײַך געטראַכט וועגען המנ'ס טוידט; ווי איך פּלעג נאָר דערזעהן וואַרצעק'ן, פּלעג איך גלײַך טראַכטען וועגען קלעאָפּאַטראַ'ן — אַה, ליעבער גאָט, די אָרעמע בהמה איז איצט טויט, די טרעהרען־קוואַלען זענען אויסגעטריקענט, און מען קאָן זאָגען מיט האַמלעט'ן: סוף כל סוף איז עס געווען אַ אַלטע פּרוי, און אַזעלכע הײַ די וועלען מיר נאָך אָפט האָבען! ווי געזאָגט זענען די צאָהלען פון די יאָהרען אונבעדינגט נויטיג, איך קען מענשען, וועלכע האָבען קײַן זאַך נישט אויסער אַ פּאָר צאָהלען פון יאָהרען אין קאָפּ, און דערמיט האָבען זיי געוואוסט אין בערלין צו געפינען די ריכטיגע הײַזער, און איצט זענען זיי שוין חאָולע פּראָפעסאָרען. נאָר איך האָב זיך אין דער שולע געמוז אָנגעליטען צוליעב די פיעל צאָהלען! און מיט'ן רעכענען איז עס נאָך ערגער געגאַנגען. צום בעסטען האָב איך פערשטאַנען היסור, און דערבײַ איז דאָ אַ זעהר פּראַקטישער כלל: „פיער פון דרײַ קאָן מען נישט אַראָבנעהמען, און דעריבער מוז איך אײַנס באָרגען" — נאָר איך האָב געראַטען יעדען אײַנציגען, אַז אין אַזעלכע פאַלען זאָל ער שטענדיג באָרגען אַ פּאָר גראָשען מעהר; ווײַל מען קאָן נישט וויסען—

נאָר וואָס אָנבעלאַנגט צו דער לאַטײַנישער שפּראַך, אַזוי קאָנט איהר זיך גאָרנישט פאָרשטעלען, מאַדאַם, ווי דאָס איז פערדרעהט. די רוימער וואָלט געווים גאָר ווייניג געבליבען צײַט, אײַנצונעהמען די וועלט, ווען זיי וואָלטען לאַטײַן זיך ערשט געמוזט אויסלערנען. די דאָזיגע גליקליכע מענשען האָבען שוין אין דער וויגעלע געוואוסט, וועלכע „נאָמינאַ" האָבען דעם אַקוזאַטיוו אויף „ים". איך אָבער האָב זיי געמוזט אויסענווייניג לערנען אין שווייס פון מײַן אַנ־

געזיכט; נאָר סײַ ווי סײַ איז עס גוט, וואָס איך ווייס עס. ווארום ווען איך וואָלט צו׳ם בײַשפּיעל דעם 20־טען יולי פון יאָהר 1825, בשעת איך האָב עפענטליך אָבגעגעבען אין געטינגען א עקזאמען אויף לאַטײַן — מאַראַם, עס האָט דעמאָלט געלוינט זיך צו צוהער־רען — ווען איך וואָלט דעמאָלט געזאָגט „סינאַפּעם" אַנשטאָט „סי־נאַפּים", אַזוי וואָלטען עס אפשר בעמערקט די פוקסען, וואָס זע־נען דאָרט געזעסען, און דאָס וואָלט פאַר מיר געווען א עביגע חרפה. ווים, בּורים, סיטים, טוססים, קוקומים, אמוססים, קאַננאַבּים, סי־נאַפּים — די דאָזיגע ווערטער, וועלכע האָבען געמאַכט אַזאַ רושם אויף דער וועלט, האָבען דאָס געבראַכט דערצו, וואָס האָטש זיי שטעהען־צו צו א בעשטימטער קלאַס, דאָך בלײַבען זיי אַנ׳אויסנאַהם; דעריבער האַלט איך שטאַרק פון זיי, און דאָס, וואָס איך האָב זיי שטענדיג בײַ דער האַנד, ווען איך קאָן זיי אַמאָל פּלוצלונג דאַר־פען האָבען, דאָס גיעט מיר אין פיעל טריבע שטונדען פון לעבען פיעל אינערע בערוהיגונג און טרייסט. נאָר מאַדאַם, די „ווערבאַ איררעגולאַריאַ" — זיי זענען אַנדערש פון די „ווערבים רעגולאַריבּוס" דערמיט, וואָס מען בעקומט בײַ זיי נאָך מעהר שמיץ — זיי זענען אונגעהויער שווער. אין די דומפּפּע האַלב-קײַלעכדיגע דורכגאַנגען פון פראַנציסקאַנער קלויסטער, ניש ווײַט פון דער שולע, איז דעמאָלט געהאָנגען אַ גרויסער, געקרײַציגטער קריסטוס פון גרויען האָליץ, אַ וויסט בילד, וואָס טײַלמאָל לויפט עס נאָך איצט דורך בײַנאַכט דורך מײַנע חלומות און קוקט מיך אָן טרויעריג מיט שטאַרע, בלו־טיגע אויגען — פאַר דעם דאָזיגען בילד בין איך אָפט געשטאַנען און געבעטען: אָ, דו אָרעמער, אויך געפּײַניגטער גאָט, אויב עס איז דיר נאָר ווי עס איז מעגליך, אַזוי זעה סטאַרע זיך, אַז איך זאָל די „ווערבאַ איררעגולאַריאַ" געדענקען אויפ׳ן קאָפּ.

פון גריעכישען וויל איך שוין בעסער גאָרנישט רעדען, אַז נישט—ווער איך צופיעל אויפגערעגט. די מאָנאַכען אין מיטעלאַלטער זענען גאָרנישט געווען אַזוי אונגערעכט, ווען זיי האָבען פערזיכערט, אַז די גריעכישע שפּראַך איז אַ ערפינדונג פון טײַוועל. איין גאָט ווייס די צרות, וואָס איך בין דערבײַ אויסגעשטאַנען. מיט דער העברעאישער שפּראַך איז עס שוין בעסער געגאַנגען, ווײַל איך האָב שטענדיג געפיהלט אַ גרויסע סימפּאַטיע צו די יודען, האָטש זיי קרייציגען נאָך מײַן נאָמען ביז אויף הײַנטיגען טאָג; נאָר דאָך

האָב איך אין העברעאישען נישט געקאָנט אַזוי ווײַט דערגרײכען ווי מײַן קעשענע-זײגער, וועלכער האָט געהאַט זעהר פיעל נאָהענטע געשעפטען מיט לײַהען געלד אויף משכנות, און דעריבער האָט ער אָנגענומען פיעל יודישע זיטען — צום בײַשפּיעל, פרײַטאָגצו-נאַכטס איז ער נישט געגאַנגען — און האָט געלערנט די הייליגע שפּראַך, און האָט שפּעטער זי אויך געלערנט גראַמאַטיש; וואָרום אָפטמאַל אין שלאָפלאָזע נעכט האָב איך צו מײַן גרעסטער פערוואונדערונג געהערט, ווי ער חזרט פאַר זיך כסדר איבער:

קָטַל, קָטַלְתָּ, קָטַלְתִּי — קִטֵּל, קִטַּלְתָּ, קִטַּלְתִּי — פָּקַד
פָּקַדְתִּי — פִּקַּד, פִּק — פִּק — —

דערווײַל אָבער פון דער דײַטשער שפּראַך האָב איך פערשטאַנען פיעל מעהר, און די דאָזיגע שפּראַך איז דאָך גאָר נישט אַזוי לײַכט. וואָרום מיר אָרעמע דײַטשען, וועלכע זענען שוין גענוג געפּײַניגט מיט אײַנקוואַרטירען סאָלדאַטען בײַ זיך, מיט מיליטער-פליכטען, מיט קאָפּ-שטײַערן און טויזענדערלײַ אַנדערע שטײַערן, האָבען מיר נאָך אויסער דעם צו לײַדען צרות פון אַקוזאַטיוו און דאַטיוו. אַ סך דײַטשע שפּראַך האָב איך געלערנט פון אַלטען רעקטאָר שאַלמײַער, אַ בראַווער גײַסטליכער הערר, וועלכער האָט זיך פאַר מיר אָנגענומען פון קינדהײַט אָן. נאָר אַביסעל פון דעם מין האָב איך אויך געלערנט פון פּראָפעסאָר שראַם, אַ מענש, וועלכער האָט געשריבען אַ בוך וועגען דעם עביגען שלום, און אין זײַן קלאַס האָבען מײַנע חברים אַם מײַסטען זיך אַרומגעקריגט.

וועהרענד איך האָב אין אײַן אָטהעם אַלץ אויפגעשריבען און דערבײַ געקלערט אַלערלײַ זאַכען, האָב איך מיך נישט ווילענ-דיג פערפּלוידערט וועגען די אַלטע שולע-געשיכטעס, און איך נעהם אָן די דאָזיגע געלעגענהײט, כדי אײַך צו ווײַזען, מאַדאַם, אַז נישט איך בין געווען שולדיג דערין, וואָס איך האָב געלערנט אַזוי ווייניג געאָגראַפיע, אַז איך האָב שפּעטער נישט געוואוסט, ווי זיך אַ עצה צו געבען אין דער וועלט. וואָרום דעמאָלט גראַדע האָבען די פראַנצויזען אַלע גרענעצען צעמישט, אַלע טאָג זענען די לענדער געוואָרען נײַ אילומינירט; די, וועלכע זענען ביזהער געווען בלוי, זענען איצט פּלוצלונג געוואָרען גרין, אַנדערע זענען זאָגאַר געוואָרען בלוט-רויט, די בעשטימטע געאָגראַפיע-ביכער זענען אַזוי פיעל אומגע-ביטען און צעמישט געוואָרען, אַז קײן טײַוועל האָט זיי שוין מעהר

ניִשט געקאָנט דערקענען, די לאַנדס־פּראָדוקטען האָבּען זיך אױך געענדערט, ציקאָריע און ציבּעלעס זענען איצט געוואַקסען אין אַ אַזעלכע ערטער, וואו בּיז איצט האָט מען נאָר געקאָנט זעהן האָזען און הינטערוויילעכטס־לױפענדע לאַנד־יונקער, און אױך די האַראַק־טערען פון די פעלקער זענען פערענדערט געוואָרען, די דײַטשען זענען געוואָרען פלינקע, די פראַנצױזען האָבּען שױן מעהר ניִשט גע־זאָגט קײן קאָמפּלימענטען, די ענגלענדער האָבּען מעהר דאָס געלד ניִשט אַרױסגעוואָרפען דורכ'ן פענסטער, און די ווענעציאַנער זענען ניִשט געווען גענוג היטרע, צווישען די פירשטען איז געהען פיעל פּראָגרעס, די אַלטע קעניגען האָבּען בּעקומען נײַע אוניפאָרמען, נײַע קעניגטימער זענען געבּאַקען געוואָרען און זענען פערבּרױכט געוואָ־רען, אַזױ ווי פרישע זעמעל, דערפאַר זענען אַנדערע מאָנאַרכען אַרױס־געטריבּען געוואָרען פון הױז און הױף, און האָבּען געמוזט אױף אַנאַנדער אופן זיך סטאַרען צו פערדיענען זײער בּרױט, און אײניגע האָבּען זיך דעריבּער פריה גענומען צו אַ מלאכה, און האָבּען צום בּײַשפּיעל געמאַכט זיגעל־לאַק אָדער — מאַדאַם, די דאָזיגע עפּאָכע האָט ענדליך אַ ענדע, עס פעהלט מיר שױן שיער אױס אָטהעם — קורץ און גוט, אין אַזעלכע צײַטען קאָן מען אין דער געאָגראַפיע ניִשט פיעל אױסטהון.

אױף אַזאַ אופן איז עס שױן פיעל בּעסער מיט דער נאַטור־געשיכטע, דאָ קאָנען ניִשט פאָרקומען אַזױ פיעל פערענדערונגען, און דאָ געפינט מען בּעשטימטע בּילדער פון מאַלפּעס, קאַנגורוה'ן, צעבּרען, נאָז־האָרנען . א. וו. אַזױ ווי אַזעלכע בּילדער זענען מיר געבּליבּען אין זכרון, דעריבּער טרעפט מיר זעהר אָפט, אַז טײל מענשען קומען מיר פאָר ווי אַלטע בּעקאַנטע שױן בּײַ'ם ערשטען אױגענבּליק.

אױך מיט דער מיטאָלאָגיע איז עס גוט געגאַנגען. איך האָבּ מיך זעהר געפרעהט מיט דעם געטער־געזינדעל, וואָס רעגיערט איבּער דער וועלט אַזױ לוסטיג נאַקעט. איך גלױבּ ניִשט, אַז אַ שולע־יונגעל אין דער אַלטער שטאָדט רױם זאָל האָבּען אַמאָל געלערנט אױסענווענדיג בּעסער ווי איך די הױפּט־אַרטיקלען פון זײַן קאַטע־חיזמוס. צו'ם בּײַשפּיעל, די ליעבּשאַפטען פון ווענוס. און מען מוז מודה זײַן דעם אמת, ווי בּאַלד מיר מוזען שױן סײַ ווי סײַ אײן מאָל אױסלערנען אױסענווענדיג די אַלטע געטער, אַזױ וואָלט מען

זײַ שוין געדאַרפֿט לאָזען פֿאַר זיך אויף שטענדיג, און מיר גע־חינען אפשר גאַנץ ווייניג דורך אונזער נײַ־רוימישער דרײַ־געטערײַ, אָדער אפילו דורך אונזער יודישען אײַנגעצענטום. אפשר איז יענע מיטאָלאָגיע אין גרונד גאָרנישט געווען אַזוי אונמאָראַליש, ווי מען האָט זי פֿערשריגען, עס איז צו־ם בײַשפּיעל אַ זעהר אַנשטענדיגער געדאַנקען פֿון האָמער׳ן, וואָס ער האָט יענער פֿיעלגעליעבטער ווענוס געגעבען אַ מאַן צו דער זײַט.

נאָר צו־ם בעסטען איז עס מיר געגאַנגען אין דער פֿראַנצױ־זישער קלאַס פֿון אַבּע ד׳אָלנואַ, אַ עמיגרירטער פֿראַנצויז, וועלכער האָט געשריבען אַ מאַסע גראַמאַטיקעס, און האָט געטראָגען אַ רויטע פּערוק, און פֿלעגט אַרומלויפֿען אַזוי היטרע, ווען ער פֿלעגט אונז לערנען זײַן „אַר פּאָעטיק" (פּאָעטישע קונסט) און זײַן „היס־טואַר אַלעמאַנד" (דײַטשע געשיכטע). — ער איז אין דער גאַנצער גימנאַזיע געווען דער אײַנציגער, וועלכער האָט געלערנט די דײַטשע געשיכטע. דערווײַל אָבער האָט אויך זײַן פֿראַנצויזיש־לערנען גע־האַט פֿיעל שוועריגקײַטען, און כדי דאָס אויסצולערנען האָט מען געמוזט פֿיעל הורן, פֿיעל זובּרעווען און שטאַרק צולעגען דעם קאָפּ און קודם כל האָט מען נישט געדאַרפֿט זײַן קײַן „בעט אַלעמאַנד" (אַ דײַטשער הויר). דאָך פֿלעגען פֿאָרקומען אײַניגע זעהר זויערע ווערטער. איך דערמאָהן מיך נאָך אַזוי גוט, ווי עס וואָלט ערשט נעכטען געשעהן, אַז איך בין דורך „לאַ רעליזשיאָן" (די רעליגיע) אויסגעשטאַנען פֿיעל צרות. אַוודאי זעקס מאָל האָט מען מיר גע־שטעלט די פֿראַגע: האַנרי, ווי הייסט דער גלויבען אויף פֿראַנצױ־זיש? און זעקס מאָל, און אַלע מאָל ווייניגער האָב איך געענט־פֿערט: ער הייסט: „לע קרעדי" (דער קרעדיט). און צו־ם זיבענ־טען מאָל, ווען איך בין שוין געווען ברוין ווי קאַרשען אויפֿ׳ן גע־זיכט, האָט דער צעבייזערטער עקזאַמינאַטאָר אויסגערופֿען: ער הייסט: „לאַ רעליזשיאָן" — און עס האָט גערעגענט קלעפּ, און אַלע קאַ־מעראַדען האָבען געלאַכט. מאַדאַם! פֿון יענער צײַט אָן, ווי איך דערהער נאָר דערמאָהנענדיג דאָס וואָרט „רעליזשיאָן", אַזוי ווערט מײַן רוקען בלאַס פֿאַר שרעק און מײַנע באַקען ווערען רויט פֿאַר חרפּה. און איך מוז עהרליך מודה זײַן, „לע קרעדי" האָט מיר אין לעבען גענוצט פֿיעל מעהר ווי „לאַ רעליזשיאָן". — אין דעם דאָזיגען אויגענבליק דערמאָהן איך מיך, אַז איך בין דעם לײַבען־ווירט אין

באָלאָניאַ נאָך שולדיג פינף טהאָלער. און ווירקליך, איך נעהם זיך אָן, דעם לייבען־ווירט שולדיג צו ווערען עקסטראַ נאָך פינף טהאָלער, אייב נאָר איך וועל שוין אינים לעבען קיינמאָל נישט דאַרפען העָרען דאָס אונגליקליכע וואָרט „לאַ רעליזשיאָן".

בנאמנות, מאַדאַם! איך האָב אין פראַנצויזישען זעהר פיעל דערגרייכט! איך פערשטעה נישט נאָר פאַטואַ, נאָר אפילו אַדעליגע באָנען־פראַנצויזיש. נאָך גאָר נישט לאַנג צוריק, אין אַ עדעלער גע־זעלשאַפט, האָב איך פערשטאַנען כמעט די העלפט פון דעם שמועס פון צוויי דייטשע קאָנטעסען (גרעסינס), וואָס יעדע פון זיי האָט געהאַט העכער פיער און זעכציג יאָהר און אויך אַזוי פיעל אור־עלטערן. יאָ, אין קאַפע ראָיאַל (קעניגליכעס קאַפע־הויז) אין בערלין האָב איך איין מאָל געהערט דעם מסיע מיכעל מאַרטענס, ווי ער האָט געפּאַרלט (גערעדט) פראַנצויזיש און איך האָב פערשטאַנען יעדעס וואָרט, האָטש דערין איז געווען גאַנץ וועניג פערשטאַנד. מען מוז קענען דעם גייסט פון דער שפּראַך, און דאָס לערנט מען זיך צו'ם בעסטען אויס דורך אַיינחזר'ן און אַיינפּויקען זיך אין קאָפּ. בנאמנות, וויפיעל דאַנקבאַרקייט בין איך שולדיג דעם פראַנ־צויזישען טאַנבור (פּויקער), וועלכער איז ביי אונז אַזוי לאַנג איינ־געשטאַנען קוואַרטיר, און האָט אויסגעזעהן ווי אַ טייוועל, און דאָך האָט ער געהאַט אַ גוט האַרץ ווי אַ מלאך, און האָט אַזוי אויסגע־צייכענט געפּויקט.

דאָס איז געווען אַ קליינע בעוועגליכע פיגור מיט מוראדיג־שוואַרצע וואָנסעס, אונטער וועלכע די רויטע ליפּען האָבען טראָציג אַפּערגעקוקט, וועהרענד די פייערדיגע אויגען האָבען געשאָסען אַהער און אַהין.

איך קליינער יונגעל האָב זיך צו איהם צוגעקלעבט ווי פּאָק־שיחע, און האָב איהם געהאָלפען אויספּוצען זיינע קנעפּ שפּאַגעל־בלאַנק און ווייסען זיין וועסט מיט קרייד — דען מסיע לע גראַן האָט זעהר געוואָלט געפעלען ווערען — און איך בין מיט איהם מיטגעגאַנ־גען אויך אויף דער וואַך, צו דער טרעוואַגע, צו'ם פּאַראַד, — דאָ איז נישט געוועזען קיין אַנדער זאַך אויסער גלאַנציגע געוועהר און לוסטיגקייט — לע זשור דע פעט סאָן פּאַסע! (די יום־טוב'דיגע טעג זענען שוין פאַריבער). מסיע לע גראַן האָט גאַנץ וועניג גע־וואוסט געבראָכענע דייטש, נישט מעהר ווי די הויפּט־אויסדריקען —

צראָט, קוס, עהרע — האָך האָט ער אויף דער פויק זעהר גוט זיך געקאָנט דורכרעדען; צום ביישפּיעל, ווען איך האָב נישט געוואוסט, וואָס דאָס וואָרט „ליבערטע“ (פריַיהייט) בעדייטעט, האָט ער מיר אויסגעפּויקט די מאַרסעליעזע — און איך האָב איהם פערשטאַנען. האָב איך נישט געוואוסט די בעדייטונג פון וואָרט „עגאַליטע“ (גלייכהייט), האָט ער מיר אויסגעפּויקט דעם מאַרש „סאַ איראַ, סאַ איראַ — — — לעז אַריסטאָקראַ אַ לאַ לאַנטערן!“ (עס קומט, עס קומט — — — ציהט די אַריסטאָקראַטען אויף דער לאַנטערנע) — און איך האָב איהם פערשטאַנען. האָב איך נישט געוואוסט, וואָס „בעטיז“ (נאַרישקייט) איז, האָט ער מיר אויסגעפּויקט דעם דעסויער מאַרש, וועלכען מיר דייטשען, ווי אויך געטהע דערצעהלט, האָבען געפּויקט אין דער שאַמפּאַניע — און איך האָב איהם פערשטאַנען. ער האָט מיר איין מאָל געוואָלט ערקלערען דאָס וואָרט „ל'אַלמאַן“ (דייטשלאַנד), און ער האָט מיר אויסגעפּויקט יענע גאַנץ איינפאַכע אַלטע מעלאָדיע, וועלכע מען הערט אָפט אין מאַרק־טעג ביי טאַנצענדע הינד, דאָס איז — דום — דום — דום*) — איך האָב מיך געערגערט, נאָר דאָך האָב איך איהם פערשטאַנען.

אויף אַזאַ מין אופן האָט ער מיך אויך אויסגעלערנט די נייערע געשיכטע. איך האָב אפילו נישט פערשטאַנען די ווערטער, וואָס ער האָט גערעדט, נאָר אַזוי ווי ער האָט בשעת'ן רעדען כסדר געפּויקט, האָב איך דעריבער געוואוסט, וואָס ער האָט געוואָלט זאָגען. אין גרונד איז דאָס די בעסטע לעהר־מעטאָדע. די געשיכטע פון דעם איינגעהמען די באַסטיליע, די טויאַלעריען א. א. וו., פערשטעהט מען גוט נאָר דאַן, ווען מען ווייס, ווי מען האָט ביי אַזעלכע געלעגענהייטען געפּויקט. אין אונזערע שולע־ביכער לייענט מען בלויז: — „זייערע עקסעלענצען די באַראָנען און גראַפען און זייערע הויכע פרויען זענען געקעפּט געוואָרען — זייערע הויכווירדיגקייטען די הערצאָגען און פּרינצען און זייערע העכסטע פרויען זענען געקעפּט געוואָרען — זיין מאַיעסטעט דער קעניג און זיין אַלערהעכסטע פרוי זענען געקעפּט געוואָרען —“ נאָר ווען מען הערט פּויקענדיג דעם רויטען גיליאָטינע־מאַרש, אַזוי פערשטעהט מען דאָס ערשט ווי עס דאַרף צו זיין, און מען דערוויסט

---

*) דום הייסט אויף דייטש אויך נאַריש.

זיך דעם „וואָרום“ און דעם „ווי“. מאַדאַם! דאָס איז אַ גאַנץ מערקווירדיגער מאַרש! ער האָט מיר דורכגעשווידערט דורך מאַרך און ביין, ווען איך האָב איהם צום ערשטען מאָל געהערט, און איך בין געוועזען גליקליך, וואָס איך האָב איהם פערגעסען. — מען פערגעסט אַזאַ מין זאַך, ווען מען ווערט עלטער, אַ יונגער מאַן מוז איצט האַלטען אין קאָפּ אַזוי פיעל אַנדערע זאַכען — וויהסט, באָסטאָן, גענעאַלאָגישע טאַבעלען, די בעשלוסען פון טאַגעס־בונד, דראַמאַטורגיע, ליטורגיע, אַנאַטאָמיע — און ווירקליך, טראָץ דעם וואָס איך האָב מיר אַזוי פיעל געריבען דעם שטערן, האָב איך מיר אַ לאַנגע צייט בשום אופן נישט געקאָנט דערמאָהנען יענע געוואַלדיגע מעלאָדיע.

גאָר שטעלט זיך נאָר פאָר, מאַדאַם! נישט לאַנג צוריק זיץ איך ביים טיש מיט אַ גאַנצע מענאַזשעריע פון גראַפען, פרינצען, פרינצעסינען, קאַמער־הערען, הויפמאַרשאַלינען, הויף־שענקען, אָבערהויפמייסטערינען, הויפזילבערהיטער, הויפיעגערמייסטערינען, און ווי די דאָזיגע פאָרנעהמע דינער מעגען דאָרט נאָך הייסען, און זייערע אונטערדינער זענען אַרומגעלאָפען הינטער זייערע שטוהלען און זיי אונטערגערוקט די פולע טעלער פאַרן מויל — איך אָבער, וועלכען מען איז איבערגעגאַנגען און פערזעהן, בין געזעסען לעדיג, אָהן אַ מינדעסטע בעשעפטיגונג פון די קינבאַקען, און איך האָב געקנעטען ברויט־קייקעלעך, און פון לאַנגווייליגקייט געפּיקט מיט די פינגער, און צו מיין גרעסטען שרעק האָב איך פלוצלונג אויסגעפּיקט דעם רויטען, שוין לאַנג פערגעסענעם גיליאָטינע־מאַרש.

„און וואָס איז געשעהן?“ מאַדאַם, די דאָזיגע מענשען לאָזען זיך אין עסען נישט שטערען, און זיי הייסען נישט, אַז אַנדערע מענשען, ווען זיי האָבען נישט וואָס צו עסען, הויבען אָן פלוצלונג צו פּיקען, און גראַדע אַזעלכע מאָרנע מאַרשען, וועלכע מען מיינט, אַז זיי זענען שוין לאַנג פערגעסען.

צי דאָס פּיקען איז אַ געבוירענער טאַלענט, אָדער איך האָב עס גאַנץ פריהצייטיג אין מיר אויסגעבילדעט, גענוג אַז עס ליגט מיר אין די גליעדער, אין די הענד און אין די פיס, און עס ווייזט זיך אָפט נישט ווילענדיג אַרויס. אין בערלין בין איך איין מאָל געזעסען אין קאָלעגיום פון געהיימראַט שמאַלץ, אַ מענש, וועלכער האָט געראַטעוועט די מלוכה דורך זיין בוך איבער דער געפאַהר פון שוואַרצע מאַנטלען און רויטע מאַנטלען. — איהר דערמאָהנט זיך געוויס, מאַדאַם,

פון דעם פּויזאַניאַס, אַז איין מאָל האָט מען דורך אַ געשריי פון אַ עזעל ענטדעקט אויך אַזאַ מין געפעהרליכע פערשוועהרונג. אויך ווייסט איהר פון ליוויוס אָדער פון בעקער'ס וועלט־געשיכטע, אַז די גענז האָבען געראַטעוועט די שטאָדט רוים, און פון סאַלוסט ווייסט איהר גאַנץ גענוי, אַז דורך אַ פּלוידערנדיגע הולטייקע, די פרוי פילוויאַ, האָט מען זיך דערוואוסט יענע מורא'דיגע פערשוועהרונג פון קאַטילינאַ. — דאָך קעהר איך צוריק צו דעם דערמאָהנטען באַראַן, אין קאָלעגיום פון העררן געהיימראַט שמאַלץ האָב איך געהערט לעקציעס וועגען פעלקער־רעכט, און עס איז געוועזען אַ לאַנגווייליגער זומערדיגער נאָכמיטאָג, און איך בין געזעסען אויף דער באַנק און זיך צוגעהערט אַלץ ווענ יגער — דער קאָפּ איז מיר געוואָרען איינגעשלאָפען — דאָך פּלוצלונג בין איך אויסגעוועקט געוואָרען דורך דעם גערויש פון מיינע אייגענע פיס, וועלכע זענען געבליבען וואַך, און האָבען זיך ווי עס וויַזט אויס צוגעהערט, אַז עס ווערט גערעדט פּונקט דער היפּוך פון פעלקער־רעכט און עס ווערט געזידעלט די קאָנסטיטוציאָנס־אָרדנונג, און מיינע פיס, וואָס מיט זייערע קליינע הידגער־אויגען (מאָזאָלעס) זעהען זיי די פיהרונג פון דער וועלט בעסער, ווי דער געהיימראַט מיט זיינע גרויסע יונאָ־אויגען, די דאָזיגע אָרעמע, שטומע פיס, וועלכע זענען ניט אימשטאַנד מיט ווערטער אַרויסצוזאָגען זייער ריכטיגע מיינונג, האָבען זיך געוואָלט ערקלערען דורך פּויקען, און האָבען געפּויקט אַזוי שטאַרק, אַז איך בין דאַדורך שיער ניט אַריין אין אַ אונגליק.

פערפלוכטע, אונבעקלערטע פיס! אַזאַ מין קונצשטיקעל האָבען זיי מיר אויך אָבגעטהון, ווען איך האָב איין מאָל אין געטינגען געהערט לעקציעס ביים פּראָפעסאָר זאַאַלפעלד, און ער איז מיט זיין שטייפער בעוועגליכקייט אַרומגעלאָפען אויף דער קאַטעדרע הין און צוריק, און האָט זיך געקאָכט און געהיצט, כדי צו קאָנען דעם קייזער נאַפּאָלעאָן גוט אויסזידלען — ניין, אָרעמע פיס, איך קאָן אויף אייך קיין פאַראיבעל ניט האָבען, וואָס איהר האָט דעמאָלט געפּויקט, יאָ, איך וואָלט אויף אייך קיין פאַראיבעל ניט געהאַט, אפילו ווען איהר וואָלט אין אייער שטומער נאַאיווִיטעט זיך אויסגעדריקט נאָך פוס־טריטליכער. ווי זאָל איך, לע גראַנ'ס אַ שילער, הערען, ווי מען זידעלט דעם קייזער? דעם קייזער! דעם קייזער! דעם גרויסען קייזער!

און טראכט איך פון דעם גרויסען קייזער, אזוי ווערט אין מיין זכרון היעדער גאר זומערדיג גרין און גאלדיג, א לאנגע אלעע פון לינדען־בוימער שטעהט בליהענדיג אויף פאר מיר, אויף די פרישע צווייגען זיצען זינגענדיגע נאכטיגאלען, דער וואסער־פאל רוישט, אויף קיילעכדיגע זאנגעס שטעהען בלומען און בעהענגען טרוימעריש זייערע שעהנע קעפ — און איך בין געשטאנען מיט די אין מערקווירדיגער פערבינדונג — די אויסגעפוצטע טולפען האבען מיך בעגריסט בעטעל־שטאלץ הכנעה'דיג, די נערווען־קראנקע ליליען האבען מיר צוגעשאקעלט מיט די קעפ וועהמיטיג־צערטליך, די שכור־רויטע ראזען האבען מיר שוין פון דערווייטען אקעגען געלאכט, די נאכט־פיאלען האבען געזיפצט — מיט די מירטען און לארבערען בין איך נאך דעמאלט נישט געוועזען בעקאנט, ווייל זיי ציהען נישט צו דורך שימערנדע פארבען, נאר מיט די רעזעדען, מיט וועלכע איך בין איצט אזוי צעקריעגט, בין איך געוועזען גאר בעזונדערס אינטים. — איך רעד פון הויף־גארטען אין דיסעלדארף, וואו איך בין אפט געלעגען אויפ'ן גראז, און פרום צוגעהערט, בשעת מסיע לע גראן האט מיר דערצעהלט וועגען די מלחמה־טהאטען פון גרויסען קייזער, און דערביי האט ער אויסגעפויקט די מארשען, וועלכע מען האט בשעת יענע טהאטען געפויקט, אזוי אז איך האב אליץ געהערט און געזעהן ווי לעבעדיג. איך האב געזעהן דעם צוג איבער דעם סענבלאן — דער קייזער פאראויס און הינטער איהם די בראווע גרענאדערען, וועהרענד איבערגעשראקענע פויגעל הויבען אויף אין דער הויך זיין קרעכצען און די גלעטשער דונערען פון דערווייטען — איך האב געזעהן דעם קייזער, מיט דער פאהן אין האנד, אויף דער בריק פון לאדי — איך האב געזעהן דעם קייזער אין גרויען מאנטעל ביי מארענגא — איך האב געזעהן דעם קייזער רייטענדיג אין דער מלחמה ביי די פיראמידען — קיין זאך נישט אויסער פולווער־ריח און מאמעלוקען — איך האב געזעהן דעם קייזער אין דער מלחמה ביי אויסטערליץ — אוי! ווי די קוילען האבען דא געפייפט איבער די גלאטע אייז־באהן! — איך האב געזעהן, איך האב געהערט די מלחמה ביי יענא — דום, דום, דום — איך האב געזעהן, איך האב געהערט די מלחמה ביי עלא, וואג־ראם — — — ניין, איך האב עס קוים געקאנט אויסהאלטען! מסיע לע גראן האט געפויקט, אז מיין אייגענע פויק־פעל איז שיער נישט צעריסען געווארען.

קאפיטעל VIII.

היינט ווי איז מיר שוין געשעהן, ווען איך האב איהם אליין דערזעהן, מיט הויך־בעגנאדיגטע, אייגענע אויגען, איהם אליין, הושענא! דעם קייזער.

ער איז פונקט געווען אין דער אלעע פון הויף־גארטען אין דיסעלדארף. ווען איך האב מיך דורכגעדרענגט דורך דאס זיך־גאפענדיגע פאלק, האב איך געטראכט וועגען די טהאטען און מלחמות, וועלכע מסיע לע גראן האט מיר אויסגעפויקט, מיין הארץ האט געקלאפט דעם גענעראל־מארש — און דאך האב איך אין דער זעלבער צייט אויך געקלערט וועגען דער פאליציי־פארערונג, אז מען טאר נישט, אונטער זעקס טהאלער שטראף, רייטען אין מיטען דורך דער אלעע. און דער קייזער מיט זיינע בעגלייטער איז געריטען אין מיטען דורך דער אלעע, די ציטערנדע בוימער האבען זיך פאר־הוערטס געבויגט, ווען ער איז פערביי־געריטען, די זונען־שטראהלען האבען מורא־דיג נייגיעריג געציטערט דורך די גרינע צווייגען, און אויפ'ן בלויען הימעל אין דער הויך האט מען געזעהן, ווי עס איז געשוואומען א גאלדענער שטערן. דער קייזער האט געטראגען זיין איינפאכע גרינע אוניפארם און דאס קליינע וועלט־היסטארישע היטעלע. ער האט געריטען אויף א ווייסען פערדעלע, און דאס דאזיגע פערדעלע איז געגאנגען אזוי רוהיג שטאלץ, אזוי זיכער, אזוי אויס־געצייכענט. — ווען איך וואלט דעמאלט געווען דער קרוינפרינץ פון פרייסען, וואלט איך דאס דאזיגע פערדעלע מקנא געווען. נאכלעסיג, כמעט הענגענדיג, איז דער קייזער געזעסען, איין האנד האט הויך געהאלטען דעם צוים, די אנדערע האט גוטמיטיג געקלאפט דעם פערדס האלז. — דאס איז געווען א זוניג־מארמארנע האנד, א מעכ־טיגע האנד, איינע פון די ביידע הענד, וועלכע האט איינגעהאלטען די פיעל־קעפיגע חיה פון דער אנארכיע און האט איינגעארדענט דעם פעלקער־דועל — און זי האט גוטמיטיג געקלאפט דעם פערדס האלז. אויך דאס געזיכט איז געווען פון יענער פארב, וועלכע מיר טרעפען ביי מראמארנע גריעכען־און רוימער־קעפ, די צוגען פון דעם דאזיגען געזיכט זענען אויך געווען איידעל־געמאסטען אזוי ווי די געזיכטער פון די אנטיקען, און אויף דעם דאזיגען געזיכט איז געשטאנען געשריבען: דו זאלסט נישט האבען קיינע געטער אויסער

מיר. א שמייכעל, וואס דערוואַרעמט און בערוהיגט יעדעס הארץ, האט געשוועבט אַרום די ליפען — און דאָך האט מען געוואוסט, אז די דאָזיגע ליפען דאַרפען נאָר אַ פייף טהון, — ע לאַ פריוס ג'עגזיסטע פּליי (און פרייסען עקזיסטירט שוין נישט מעהר) — די דאָזיגע ליפען דאַרפען נאָר אַ פייף טהון — און די גאַנצע מחנה פון די גייסטליכע איז אַראָבגעמעקט — די דאָזיגע ליפען דאַרפען נאָר אַ פייף טהון — און די גאַנצע הייליגע רוימישע מלוכה טאַנצט. און די דאָזיגע ליפען האָבען געשמייכעלט און אויך דאס אויג האט געשמייכעלט — דאָס איז געוועזען אַ אויג, קלאָר ווי דער הימעל, עס האט געקאַנט ליינען אין די הערצער פון די מענשען, עס האט שנעל מיט איין מאָל געזעהן אלע זאַכען פון דער וועלט, ווערהרענד מיר אַנדערע מענשען זעהן ווי נאָר איינע נאָך דער אַנדערער און דאס אויך נאָר זייערע געפאַרבטע שאָטען. דער שטערן איז געוועזען נישט אַזוי קלאָר, עס האָבען אויף איהם גערוהט אין נעסטען די גייסטער פון די קינפטיגע מלחמות, און צייטענווייז האט עס אַ ציטער געטהון אויף דעם דאָזיגען שטערן, און דאס זענען געוועזען די שאַפענדע געדאַנקען, די גרויסע זיעבענמיילען־שטיוועל־געדאַנקען, מיט וועלכע דער גייסט פון קייזער איז געגאַנגען איבער דער וועלט אונגעזעהן — און איך מיין, אז יעדער פון די דאָזיגע געדאַנקען וואלט אַ דייטשען שריפט־שטעלער געגעבען שטאָף צום שרייבען צייט זיין גאַנצען לעבען.

דער קייזער איז געריטען רוהיג אין מיטען דורך דער אַלעע, קיין פּאָליציי־דיענער האט זיך איהם נישט געשטעלט אַקעגען; הינטער איהם, שטאָלץ אויף כאַפּענדע פערד און בעלאָדען מיט גאָלד און צירונגען, איז געריטען זיין סוויטע, די פויקען האָבען געקלאַפּט, די טרומייטען האָבען געקלונגען, נעבען מיר האט זיך געדרעהט דער משוגע'נער אַלויזיוס און האט געהור'ט די נעמען פון זיינע גענעראַלען, נישט ווייט האט געברומט דער שכור'ער גומפערץ, און דאס פאָלק האט מיט טויזענד שטימען געשריען: עס לעבע דער קייזער!

קאַפּיטעל IX.

דער קייזער איז טויט. אויף אַ וויסטער אינזעל פון אַטלאַנ־טישען ים געפינט זיך זיין איינזאַמער קבר, און ער, פאַר וועלכען די ערד איז געווען צו ענג, ליעגט רוהיג אונטער דעם קליינעם

בערגעל, וואו פינף הדויערנדע הײַדען (איווא) לאזען אראבהענגען פול מיט שמערץ זייערע גרינע בלעטער און א פרוז טײַכעלע לויפט פערבײַ חעדמיטיג קלאנגענדיג. עס שטעהט נישט קיין אויסשריפט אויף דער מצבה; נאר קליא*) האט מיט דעם גערעכטיגען גריפעל געשריבען אויף איהר אונגעזעהענע ווערטער, וועלכע וועלען קלינגען דורך די יאהרטויזענדער אזוי ווי גײַסטערטענער.

בריטאניא! דיר געהערט דער ים. דאך האט דער ים נישט גענוג וואסער, כדי פון דיר אראבצוואשען די שאנדע, וואס דער גרויסער טויטער האט דיר שטארבענדיג פערשאפט. נישט דײַן ווינדיגער סער הואדזאן, נײַן, דו אליין ביזט געוועזען דער סיציליאנישער שמש, וועלכען די פערשווארענע קעניגען האבען גענוגען, כדי דיך אין געהיים אבצורעכענען אין דעם מענשען פון פאלק דערפאר, וואס דאס פאלק האט איין מאל עפענטליך געטהון איינעם פון זיי. — און ער איז געוועזען דײַן גאסט און האט זיך געזעצט אין דײַן הערבערג —

ביז אין די שפעטעסטע צײַטען וועלען די קינדער פון פראנקרייך זינגען און זאגען פון דער שרעקליכער גאסט-פרײַנדשאפט פון בעלעראפאן**), און ווען די דאזיגע שפאט-און טרעהרען-ליעדער וועלען אריבערקלינגען איבער'ן קאנאל, וועלען רויט ווערען די באקען פון אלע בכבודיגע ענגלענדער. נאר איין מאל וועט דאס ליעד אריבערקלינגען, און עס וועט שוין מעהר נישט זײַן קיין בריטאניען, דאס פאלק פון שטאלץ איז געווארפען צו דער ערד, ואועסטמינסטערס רענקמעלער פון די קברים ליעגען צעשטערט, פערגעסען איז דער קעניגליכער שטויב, וועלכען זיי האבען פערשלאסען —

---

*) די היסטארישע מוזע.

*) א מיטאלאגישער העלד, וועלכער איז געקומען אלם גאסט צום קעניג פון ארגאס. דער דאזיגער קעניג האט אבער נישט געוואלט מקיים זיין די געזעצען פון גאסט-פריינדשאפט און האט דעם העלד געשיקט צו יאבאטעס, צו זיין שוואגער, דעם קעניג פון ליציע, וועלכען ער האט געשיקט א געהיימען בעפעהל צו טוידטען בעלעראפאנ'ען. יאבאטעס האט איהם געהייסען קעמפסען מיט דער חימערע, זייענדיג זיכער, אז זי וועט איהם טוידטען. נאר דער העלד האט געטוידט די חיה, החתונה געהאט מיט דעם קעניג'ס טאכטער און איהם אראבגעזעצט.

און סאַנקט העלענאַ איז דער הייליגער קבר, וואוהין די פעלקער פון מזרח און פון מערב וועלען עולה רגל זיין אין פערשידענפאַרביגע בעזעגעלטע שיפען און זיי וועלען שטאַרקען זייער האַרץ דורך די גרויסע ערינערונג וועגען די טהאַטען פון דעם אויסלעזער פון דער וועלט, וועלכער האָט געליטען דורך הודזאָן לאָו, אַזוי ווי עס שטעהט געשריבען אין די עוואַנגעליען לאַס קאַז אָמעראַ און אָמאַבאַרשי.

מערקווירדיג! די דריי גרעסטע געגנער פון קייזער האָט שוין געטראָפען אַ שרעקליך שיקזאַל; לאָנדאָנדערי האָט זיך דורכגעשניטען דעם האַלז, לודוויג דער אַכצעהנטער איז פערפוילט אויף זיין טראָן, און פראָפעסאָר זאַאלפעלד איז נאָך אַלץ פראָפעסאָר אין געטינגען.

קאַפּיטעל X.

עס איז געווען אַ קלאָרער, עטוואָס פראָסטיגער הערבסט־טאָג, אלס אַ יונגער מענש פון סטודענטישען אויסזעהן האָט לאַנגזאַם געוואַנדערט דורך דער אַלעע פון דיסעלדאָרפער הויף־גאָרטען, טייל מאָל האָט ער אַזוי ווי מיט קינדערשען חשק אויפגעוואָרפען מיט די פיס דאָס רוישענדע גראָז, וואָס האָט בעדעקט די ערד, טיילמאָל אָבער האָט ער אויך וועהמיטיג אַרויפגעקוקט צו די דינע בוימער, אויף וועלכע עס זענען געהאַנגען נאָך גאָר ווייניג גאָלד־בלעטער. ווען ער האָט אַזוי אַרויפגעקוקט האָט ער געקלערט וועגען די ווערטער פון לויקאָס:

„אַזוי ווי די בלעטער אין וואַלד, אַזוי זענען די דורות פון מענשען:
עס וואַרפט איצט די בלעטער דער ווינד צו דער ערד, גאָר שפעטער ווערט פרישע
דער בליהענדער וואַלד ברענגען בלעטער, ווען פריהלינג לעבט אויף פון דאָס ניי:
אַזוי אויך די דורות פון מענשען, וואַקסט דער אויף, ווערט יענער פערשוואונדען“.

אין פריהעריגע טעג האָט דער יונגער מענש אַרויפגעקוקט מאַקי צו די זעלבע בוימער מיט גאָר אַנדערע געדאַנקען, און ער איז דעמאָלט געווען אַ קינד און האָט געזוכט פויגעל־נעסטער אָדער

זומער־פויגעלעך, וועלכע האבען איהם זעהר ענטציקט, ווען זיי זענען ליסטיג ארומגעזומט, זיך געפרעהט מיט דער שענער וועלט, און זענען געווען צופרידען מיט א זאפטיג־גרינען בלעטעל, מיט א טראפען טוי, מיט א ווארעמען זונען־שטראהל און מיט דעם זיסען ריח פון די קרייטער. דעמאלט איז דעם יונגעלס הארץ געווען אויך אזוי פול מיט פערגניגען ווי די ארומפלאטערנדע חיה'לעך. איצט אבער איז זיין הארץ שוין עלטער געווארען, די קליינע וונעג־שטראהלען זענען שוין דערין געווען בערלאשען, אלע בלומען זענען דערין געווען אבגעשטארבען, אפילו דער שענער טרוים פון דער ליעבע איז שוין דערין בלייך געווארען, אינ'ם אונגליקליכען הארץ איז נישט געווען קיין זאך אויסער מוט און טרויער, און זאל איך שוין זאגען דאס ערגסטע — עס איז געווען מיין הארץ.

דעם זעלבען טאג בין איך צוריקגעקעהרט צו מיין אלטער פאטער־שטאדט, נאר איך האב דארט נישט געוואלט איבערנעכטיגען און האב געבענקט נאך גאדעסבערג, כדי זיך אנידערצוזעצען מיין פריינדין צו די פיס און דערצעהלען וועגען דער קליינער וועראניקא. איך האב גראדע דעמאלט בעזוכט די ליעבע קברים. פון אלע לעבענדיגע פריינד און קרובים האב איך נאך ווידער געפונען נאר נאך א פעטער און א מוהמע. און האב איך נאך אויסער זיי יא בעגעגענט בעקאנטע געשטאלטען אויף דער גאס, האט מיך שוין אבער קיינער נישט געקענט, און די שטאדט אליין האט מיך אנגעקוקט מיט פרעמדע אויגען, פיעל הייזער זענען אונטער דער צייט פריי געפארבט געווארען, פון די פענסטער האבען ארויסגעקוקט פרעמדע געזיכטער, ארום די אלטע קוימענס האבען געפלאטערט נייע שפאצען, אלץ האט אויסגעזעהן אזוי טויט און דאך אזוי פריש, אזוי ווי סאלאט, וואס וואקסט אויף א בית הקברות; וואו מען האט אמאל גערעדט פראנצויזיש, האט מען איצט גערעדט פרייסיש, עס האט זיך זאגאר דארט בעזעצט א קליין פרייסיש הויפעלע, און די מענשען האבען בעקומען הויף־טיטלען, מיין מוטערס אמאליגע פריזירערין איז געווארען א הויף־פריזירערין, און איצט האבען זיך דארט געפונען הויף־שניידער, הויף־שוסטער, הויפוואנצענפערניכטערינען, הויף־שנאפסקראמען, די גאנצע שטאדט האט געשיינט צו זיין א הויף־לאזארעט פאר הויפגייסטיג־קראנקע. נאר דער אלטער קורפירשט האט מיך דערקענט, ער איז נאך געשטאנען אויפ'ן אלטען ארט,

נאָר ער איז היי עס ווייזט אויס מאָגערער געוואָרען. טאַקי דערפאַר, וואָס ער איז שטענדיג געשטאַנען אויפ'ן סאַמען מיטען מאַרק, האָט ער זיך געמוזט צוקוקען צו אַלע אונגליקען פון דער צייט, און זעהענדיג דאָס אַלץ קאָן מען ניט פעט ווערען. איך בין געווען היי אין הלום, און האָב געקלערט וועגען דער לעגענדע פון די פערצוויי-בערטע שטעדט, און איך האָב געאיילט אַרויסצוגעהן פון טויער, כדי איך זאָל זיך ניט אויפהאַלטען צו פריה. אין הויפגאָרטען האָבען מיר טייל בוימער אינגאַנצען געפעהלט, טייל בוימער זענען געוואָרען קאַליקעס, און די פיער גרויסע פאַפעלען, וועלכע האָבען זיך מיר אַמאָל אויסגעוויזען ווי גרינע ריעזען, זענען קליין געוואָרען. איניגע מיידלעך זענען געגאַנגען שפּאַצירען, פערשיעדענפאַרביג געפוצט, ווי לעבעדיגע טולפען. און די דאָזיגע טולפען האָב איך געקענט, ווען זיי זענען נאָך געווען קליינינקע ציבעלעס; וואָרום אַה! דאָס זענען דאָך געווען די שכנישע קינדער, מיט וועלכע איך האָב אַמאָל געשפּיעלט „פּרינצעסין אין טורעם". נאָר די שענע יונגפרויען, וועלכע איך האָב אַמאָל געקענט אַלס בליהענדע ראָזען, האָב איך איצט געזעהן אַלס פערוועלקטע ראָזען, און אין אַ געוויסען הויכען שטערען, וואָס זיין שטאָלץ האָט מיר אַמאָל ענטציקט דאָס האַרץ, האָט סאַטורן מיט זיין סערפּ איינגעשניטען טיעפע רונצעלן. ערשט איצט, נאָר אַה! שוין צו שפּעט, האָב איך ענטדעקט, וואָס האָט געזאָלט בעדייטען דער בליק, וועלכען זי האָט אַמאָל צוגעוואָרפען דעם קינד, וועלכער איז שוין ביסלעכווייז בחור געוואָרען; אונטער דער צייט האָב איך אין דער פרעמדע בעמערקט פיעל אַזעלכע שטערען אין שענע אויגען. טיעף געריהרט האָט מיך דאָס הכנעה'דיגע אַראָבנעהמען דעם הוט פון אַ מענשען, וועלכען איך האָב אַמאָל געזעהן רייך און פאָרנעהם, און פון דעמאָלט אָן איז ער אַזוי שטאַרק געזונקען, אַז ער איז אַ בעטלער געוואָרען; ווי מען זעהט עס איבעראַל, אַז די מענשען, ווען זיי הויבען שוין אָן פאַלען, אַזוי ווי ניוטאָנס געזעץ, פאַלען זיי שוין אַלץ שנעלער און שנעלער אין עלענד. נאָר ווער עס האָט מיר אויסגעזעהן להלוטין אונפערענדערט, איז דאָס געווען דער קליינער באַראָן, וועלכער האָט לוסטיג ווי אַמאָל אַרומגעטאַנצט דורכ'ן הויפגאָרטען, האַלטענדיג מיט איין האַנד אין דער הויך די לינקע פאָלע פון זיין ראָק, און מאַכענדיג מיט דער אַנדערער אַהין און אַהער מיט זיין דינעם שטעקעלע; עס איז

נאָך אַלץ גע׳הוען דאָס זעלבע פריינדליכע פּנימ׳ל, וואָס זיין ראָזענרויטקייט קאָנצענטריערט זיך צו דער נאָז צו, עס איז נאָך אַלץ גע׳הוען דאָס אַלטע שפּיציגע היטעלע, עס איז נאָך אַלץ געווען דאָס אַלטע צעפּעלע, נאָר פון דעם דאָזיגען צעפּעלע האָבען שוין איצט אַרויסגעקוקט איינציגע ווייסע הערעלעך, אַנשטאָט די אַמאָליגע שוואַרצע הערעלעך. נאָר האָטש ער האָט אויסגעזעהן אַזוי צופריעדען, דאָך האָב איך געוואוסט, אַז דער אָרעמער בּאַראָן איז אונטער דער צייט אויסגעשטאַנען פיעל טרויער, זיין פּנימ׳ל האָט עס געוואָלט בּעהאַלטען פון מיר, נאָר די ווייסע הערעלעך פון זיין צעפּעלע האָבען דאָס מיר הינטער זיין רוקען אויסגעזאָגט. און דאָס צעפּעלע אַליין וואָלט עס וועלען גערן ווידער אָבלייקענען, און דעריבּער האָט זיך עס געוואַקעלט אַזוי וועהמיטיג לוסטיג.

איך בּין נישט געווען מיער, נאָר דאָך האָט מיך אָנגענומען אַ חשק, זיך נאָך איין מאָל צו זעצען אויף דער הילצערנער בּאַנק, אויף וועלכער איך האָבּ אַמאָל אויסגעשניטען דעם נאָמען פון מיין מעדעל. איך האָבּ איהם קוים געקאָנט ווידער געפינען, עס זענען אַזוי פיעל נייע נעמען דערויף אויסגעשניצט געוואָרען. אַח! איין מאָל בּין איך אויף דער דאָזיגער בּאַנק איינגעשלאָפען און האָבּ געחלומט וועגען גליק און ליעבע. „אַ טרוים איז שוים". אויך די אַלטע קינדער־שפּיעלערייען זענען מיר ווידער אַרויפגעקומען אויף די געדאַנקען, אויך די אַלטע, שענע לעגענדעס! נאָר אַ נייע, פאַלש שפּיעל, און אַ נייע, מיאוסע לעגענדע, האָט שוין כּסדר דאַדורך געקלונגען, און דאָס איז געווען די מעשה פון צוויי אונגליקליכע נשמות, וועלכע זענען איינע דער צווייטער געוואָרען אונטריי, און זענען נאָכדעם אין אונטרייהייט אַזוי ווייט דערגאַנגען, אַז זיי זענען אפילו דעם ליעבען גאָט אַליין געוואָרען אונטריי. דאָס איז אַ אומעטיגע געשיכטע, און ווען מען האָט נישט וואָס עפּעס בּעסערס צו טהון, קאָן מען איבּער איהר וויינען. אָ גאָט! איין מאָל איז די וועלט געווען אַזוי שען, און די פויגעל האָבען געזונגען דיין עבּיגען לויבּ. און די קליינע ווערעניקע האָט מיך אָנגעקוקט מיט שטילע אויגען, און מיר זענען געזעסען פאַר דער מאַרמאָרנער סטאַטוע אויפ׳ן שלאָספּלאַץ — אויף איין זייט ליעגט דאָס אַלטע, פערוויסטע שלאָס, אין וועלכען עס הערט זיך אַ קלייפּעריי און בּיינאַכט וואַנדערט אַרום אַ שוואַרץ־זיידענע דאַמע אָהן אַ קאָפּ, מיט אַ לאַנגער, רוישענדיגע

שלעפּע; אויף דער אַנדערער זייט איז אַ הויך הויז געביידע, וואָס אין זיינע אויבערשטע צימערן גלאַנצען וואונדערבאַר די פּערשיע-דענפּאַרבינע בילדער מיט גאָלדענע ראַהמען, און אין זיינע אונטערשטע צימערן זענען געשטאַנען אַזוי פיעל טויזענדער מעכטיגע ביכער, וועלכע איך און די קליינע וועראָניקע האָבען אָפט בעטראַכט נייגיעריג, בשעת די פרומע אורזולע האָט אונז אויסגעהויבען צו די גרויסע פענסטער — שפּעטער, ווען איך בין שוין געוואָרען אַ גרויסער יונגעל, האָב איך דאָרט אַלע טאָג אַרויפגעקלעטערט אויף די העכסטע לייטער-שטאַפּלען, און האָב אַרויסגענומען די העכסטע ביכער און געלייענט אין זיי אַזוי לאַנג, ביז איך האָב שוין מעהר נישט מורא געהאַט פאַר קיין זאַך, אַם ווענינגסטענס פאַר דאַמען אָהן קאָפּ, און איך בין געוואָרען אַזוי געשייט, אַז איך האָב פערגעסען אַלע אַלטע שפּיעלערייען און לעגענדעס און בילדער און די קליינע וועראָניקע און אפילו איהר נאָמען.

נאָר ווענדענד איך בין געזעסען אויף דער אַלטער באַנק פון הויפגאָרטען און געהלומט צוריק וועגען דער פערגאַנגענהייט, האָב איך הינטער זיך געהערט צעמישטע מענשען-שטימען, וועלכע האָבען בעקלאָגט דעם שיקזאַל פון די אָרעמע פראַנצויזען, וועלכע זענען אין רוסישען קריעג געשלעפּט געוואָרען קיין סיבּיריען אַלס געפאַנגענע, און זענען דאָרט אָבגעהאַלטען געוואָרען פיעל לאַנגע יאָהרען, האָטש עס איז שוין שלום געוואָרען, און ערשט איצט קעהרען זיי צוריק אַהיים. ווען איך האָב אַ קוק געטהון, האָב איך ווירקליך דערזעהן די דאָזיגע יתומים-קינדער פון רוהם; דורך די שפּאַלטען פון זייערע צעריסענע אוניפאָרמען האָט אַרויסגעקוקט דאָס נאַקעטע עלענד, אין זייערע פערוויעטע געזיכטער זענען געלעגען טיעפע, קלאָגענדע אויגען, און האָטש זיי זענען געוועזען צעקאַליעטשעט, אויסגעמאַטערט און על פּי רוב הינקענדיגע, איז דאָך ביי זיי נאָך אַליין געבליבען עפּעס אַ מין מיליטערישער שריט, און, מערקווירדיג גענוג! איין טאַנבור מיט איין פויק האָבען זיך געוואַקעלט פאָרויס; און מיט אַ אינערליכען ציטער האָט מיך אָנגעהאַפּט די ערינערונג וועגען דער לעגענדע פון די סאָלדאַטען, וועלכע זענען ביי טאָג געפאַלען אין דער מלחמה און ביינאַכט שטעהען זיי ווידער אויף פון שלאַכטפעלד און מיט דעם טאַנבור אין דער שפּיץ מאַרשירען זיי אין זייער פאָטער-שטאָדט, און וועגען דעם זינגט דאָס אַלטע פאָלקס-ליעד:

„ער קלאַפּט אין פּויק אָהן אַ שיער,
זיי שטעהען שוין וויעדער פאַר דער נאַכט־קוואַרטיר,
זיי געהען אין געסעל אַרויס,
טראַלערי, טראַלערי, טראַלערא,
זיי געהען פערביי דער געליעבטערס הויז.

און אָט אין דער פריה שטעהען די ביינער
אין דער שורה צוגעפּאַסט, אַזוי ווי פון כתים די שטיינער,
דער פּויק טהוט פאָרויס געהן,
טראַלערי, טראַלערי, טראַלערא,
פדי זיי זאָלען איהם אַלע זעהן".

ווירקליך, דער אָרעמער פראַנצויזישער טאַנבור האָט אויסגעזעהן, ווי ער וואָלט האַלב פערפוילט אַרויסגעקומען פון קבר, דאָס איז שוין נאָר געווען אַ קליינער שאָטען אין אַ שמוציג צעריסענער גרויער קאַפּאָטע, אַ אָבגעשטאָרבען געל געזיכט מיט גרויסע וואָנסעס, וועלכע האָבען וועהמיטיג אַראָבגעהאַנגען איבער די פערוועלקטע ליפּען, די אויגען זענען געווען ווי פערברענטע קוועק־זילבער, אין וועלכע עס האָבען געגליהט נאָר גאַנץ וועניג פונקעלעך, און דאָך, אָן איין און איינציגען פון די דאָזיגע פונקעלעך האָב איך דערקענט מסיע לע גראַן.

ער האָט מיך אויך דערקענט, און האָט מיך אַראָבגעצויגען אויפ'ן גראָז, און דאָ זענען מיר געזעסען ווי אַמאָל, ווען ער האָט מיך אויפ'ן פּויק געלערענט די פראַנצויזישע שפּראַך און די נייערע געשיכטע. ער האָט נאָך אַלץ געהאַט דעם גוט בעקאַנטען אַלטען פּויק, און איך האָב מיך נישט געקאָנט גענוג אָבוואונדערן, ווי אַזוי ער האָט איהם געקאָנט פערהיטען פון דער רוסישער גייציגקייט. ער האָט איצט וויעדער געפּויקט ווי אַמאָל, נאָר איצט האָט ער שוין דערביי נישט גערעדט. נאָר אויב די ליפּען זענען געווען גיפט־היימליך צוזאַמענגעפּרעסט, האָבען דערפאַר נאָך פיעל מעהר גערעדט זיינע אויגען, וועלכע זענען בעלויכטען געוואָרען מיט נצחון, ווען ער האָט אויסגעפּויקט די אַלטע מאַרשען. די פּאַפּעלען נעבען אונז האָבען אָנגעהויבען ציטערן, בשעת ער האָט וויעדער געלאָזט דערהערען דעם רויטען גיליאָטינע־מאַרש. אויך די אַלטע פריי־הייטס־קאַמפּפען, די אַלטע מלחמות, דעם קייזערס טהאַטען האָט ער גע־

פּויקט ווי אַמאָל, און עס האָט אויסגעזעהן, ווי דער פּויק אַליין איז אַ לעבעדיגער וועזען, וואָס פרעהט זיך, ווען ער קאָן אויסדריקען זיין אינערליכען פערלאַנג. איך האָב ווידער געהערט דאָס דונערן פון קאַנאָנען, דאָס פייפען פון קוילען, דעם לאַרם פון דער מלחמה, איך האָב ווידער געזעהן די טויט-מוטיגקייט פון דער גוואַרדיע, איך האָב ווידער געזעהן די פלאַטערנדע פאָהנען, איך האָב ווידער געזעהן דעם קייזער אויפ'ן פערד — נאָר ביסלעכווייז האָט זיך אַריינגעגנבה'ט אַ טריבער טאָן אין יענעם פרעהליכען הוראַ, פון'ם פּויק זענען אַרויסגעדרונגען טענער, אין וועלכע עס זענען געוועזען אונהיימליך אויסגעמישט דאָס ווילדעסטע שאַלען און דאָס שרעקליכסטע טרויערן, עס האָט אויסגעוויזען, ווי דאָס וואָלט געווען אַ נצחון-מאַרש און צוזאַמען דערמיט אַ קבורה-מאַרש, לע גראַנ'ס אויגען האָבען זיך ווייט געעפענט אַזוי ווי ביי רוחות, און איך האָב אין זיי קיין אַנדער זאַך געזעהן ווי אַ ווייטע, ווייסע אייז-פעלד, בעדעקט מיט מתים — דאָס איז געווען די מלחמה ביי מאָסקווא.

איך וואָלט קיינמאָל נישט געגלויבט, אַז דער אַלטער, האַרטער פּויק קאָן פון זיך אַרויסגעבען אַזעלכע שמערצליכע טענער, ווי מסיע לע גראַן האָט איצט געוואוסט פון איהם אַרויסצוציהען. דאָס זענען געווען געפּויקטע טרעהרען, און זיי האָבען זיך געהערט אַלץ שטילער, און אַזוי ווי אַ טריבער עכאָ האָבען אויסגעבראָכען טיעפע זיפצען פון לע גראַנ'ס ברוסט. און לע גראַן איז געוואָרען אַלץ מיעדער און איז עהנליך געוואָרען אַלץ מעהר צו אַ רוח; זיינע דאַרע הענד האָבען געציטערט פאַר פראָסט, ער איז געזעסען ווי אין חלום, און האָט מיט זיינע פּייקעל-שטעקלעך בעוועגט נאָר די לופט, און האָט זיך צוגעהערט אַזוי ווי צו ווייטע שטימען, און ענדליך האָט ער מיך אָנגעקוקט מיט אַ טיעפען, אָבגרונד-טיעפען, בעטענדען בליק — איך האָב איהם פערשטאַנען — און דאַן איז זיין קאָפּ אַראָבגעפאַלען אויפ'ן פּויק.

מסיע לע גראַן האָט אין דעם לעבען שוין מעהר קיינמאָל נישט געפּויקט. אויך האָט זיין פּויק שוין מעהר פון זיך קיין טאָן נישט אַרויסגעגעבען, ער דאַרף פאַר קיין פיינד פון דער פרייהייט נישט דיענען אַלס אַ קנעכטישער מיטעל. איך האָב לע גראַנ'ס לעצטען, בעטענדען בליק זעהר גוט פערשטאַנען, און האָב גלייך אַרויסגעצויגען דעם שפּיז פון מיין שטעקען און צעשטאָכען דעם פּויק.

קאַפּיטעל XI.

פוּנ'ם ערהאַבּענסטען בּיז'ן לעכערליכסטען איז נישט מעהר
ווי איין שריט, מאַדאַם!

נאָר דאָס לעבּען איז אין גרונד אַזוי שרעקליך ערנסט, אַז
עס וואָלט אונמעגליך געווען עס צו פערטראָגען אָהן אַזעלכע פערד-
בּינדונג פוּנ'ם פּאַטהעטישען מיט'ן קאָמישען. דאָס ווייסען אונזערע
פּאָעטען. די שרעקליכסטע בּילדער פון מענשליכען שגעון ווייזט
אונז אַריסטאָפאַנעס נאָר אין דעם לאַכענדען שפּיעגעל פון וויץ,
דעם גרויסען שמערץ פון אַ דענקער, וועלכער בּעגרייפט זיין אייגענע
ניכטיגקייט, וואַגט געטהע אויסצודריקען נאָר מיט די לאַכעדיגע פערזען
פון אַ לאַלקעס-שפּיעל, און די טויטליכסטע קלאָג איבּער דעם וועלט-
שמערץ לעגט שעקספּיר אין מויל פון אַ נאַר, וועהרענד ער שאָ-
קעלט מיט מורא זיין גלעקעל-היטעל.

זיי האָבּען זיך דאָס אַלע אָבּגעלערנט פון דעם גרויסען ערשטען
פּאָעט, וועלכער ווייס אין זיין טויזענד-אַקטיגער וועלט-טראַגעדיע
צו מאַכען הומאָר אויפ'ן העכסטען אופן, אַזוי ווי מיר זעהן דאָס
טאָג-טעגליך:— נאָכדעם ווי די העלדען געהען אַוועק קומען די
קלאָונען און די שפּאַס-מאַכער מיט זייערע נאַרען-קאָלבּען און הרשות,
נאָך די בּלוטיגע רעוואָלוציאָנס-סצענען און קייזער-טהאַטען קומען
ווידער צו שפּרינגען די דיקע בּורבּאָנען מיט זייערע אַלטע אָבּגע-
שטאַנענע שפּאַסעלעך און צאַרט-געזעצליכע גוטווערטלעך, און גראַ-
ציעז שפּרינגט דערבּיי אונטער די אַלטע אַדעלקייט מיט איהר אויסגע-
הונגערטען שמייכעל, און פון הינטען בּעוועגען זיך די פרומע קאַ-
פּוצען מיט ליכט, קרייצען און קירכען-פאָהנען;— אפילו אין דעם
העכסטען פּאַטאָס פון דער וועלט-טראַגעדיע פלעגען זיך אַריינגנבה'נען
קאָמישע צוגען, דער פערצווייפעלטער רעפּובּליקאַנער, וועלכער
שטעכט זיך דעם מעסער אין האַרצען אַזוי ווי אַ בּרוטוס, האָט פריהער
אפשר צו דעם מעסער אַ שמעק געטהון, צי האָט מען מיט איהם אַמאָל
נישט געשניטען קיין הערינג, און אויף דער דאָזיגער גרויסער וועלט-
בּיהנע קומט עס אויך פּאָר פּונקט ווי אויף אונזערע לומפּען-בּרעטער,
אויך אויף איהר געפינען זיך שכור'ע העלדען, קעניגען, וועלכע
פערגעסען זייער ראָלע, קוליסען, וועלכע זענען געבּליבּען הענגען,
אַרויפשרייענדע סופלער-שטימען, טענצערינען, וועלכע מאַכען עפעקט

מיט זייערע לענדען־פּאָעזיע, קאָסטיומען, וועלכע גלאַנצען אַלס הויפּט־זאַך — און אין דער הויך אין הימעל, אין דער ערשטער רייהע שטעהען דערווײַל די ליבע מלאָכים׳לעך, און קוקען דורך לאָרנעטען אויף אונז קאָמעדיאַנטען דאָ אונטען, און דער ליבער גאָט זיצט ערנסט אין זײַן גרויסער לאָזשע און לאַנגווײַליגט זיך אפשר אָדער ער רעכענט אויס, אַז דאָס דאָזיגע טעאַטער וועט זיך שוין מעהר נישט לאַנג קאָנען האַלטען, ווײַל איינער בעקומט צופיעל געהאַלט, דער אַנדערער צו וועניג, און אַלע צוזאַמען שפּיעלען צו שלעכט.

פֿונ׳ם ערהאַבענסטען ביז׳ן לעכערליכסטען איז נישט מעהר ווי איין שריט, מאַדאַם! בשעת איך האָב געשריבען די ענדע פֿון פֿאָריגען קאַפּיטעל און האָב אײַך דערצעהלט, ווי מסיע לע גראַן איז געשטאָרבען, און ווי איך האָב עהרליך ערפֿילט זײַן מיליטערישען טעסטאַמענט, וואָס איז געלעגען אין זײַן לעצטען בליק, האָט מען דאַן אָנגעקלאַפּט אין דער טהיר פֿון מײַן שטוב, און עס איז אַרײַנגעקומען אַ אָרעמע, אַלטע פֿרוי, וועלכע האָט מיך פֿרײַנדליך געפֿרעגט, צי איך בין אַ דאָקטאָר. און אַז איך האָב געענטפֿערט יאָ, האָט זי מיך געבעטען שוין גאָר פֿרײַנדליך, איך זאָל מיט איהר געהן צו איהר אַהיים, כּדי דאָרט איהר מאַן אַרויסצושנײַדען די מאָזאָלעס פֿון די פֿיס.

קאַפּיטעל XII.

די דײַטשע צענזאָרען — — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — —

— — — — — פֿערשטאָפּטע קעפּ — — — — — —

— — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — —

— — — — —

XIII. קאַפּיטעל

מאַדאַם! אונטער לערא'ס אויסגעצייכנעטע האַלז-קנוילען איז שוין געלעגען דער גאַנצער טראָיאַנישער קריג, און איהר קאָנט בשום אופן נישט פערשטעהן די בעריהמטע טרעהרען פון פּריאַמאָס, אויב איך וועל אייך נישט פריהער דערצעהלען וועגען די אַלטע שוואַנגע-אייער. דעריבער זאָלט איהר זיך נישט בעקלאָגען דערפאַר, וואָס איך פערהער זיך אַלץ אָן אַ זייט. אין די אַלע פריהערדיגע קאַפּיטלען איז נישטאָ קיין איין שורה, וועלכע זאָל נישט געהערען צו דער זאַך, איך שרייב זעהר בקיצור, איך מייד אויס אַלץ וואָס איבעריג איז, אַפילו לאָז איך זאָגאַר דורך דאָס נויטיגע, צום בייששפּיעל, איך האָב נאָך אַפּילו קיין איין מאָל נישט ווי עס דאַרף צו זיין ציטירט — איך מיין נישט גרויסע גייסטער, נאָר פערקעהרט, איך מיין שריפטשטעלער — און דאָך איז דאָס ציטירען פון אַלטע און נייע ביכער דאָס הויפּט-פערגעניגען פון אַ יונגען שרייבער, און אַזאַ פּאָר גרונד-געלעהרטע ציטאַטען בעציערען פשוט דעם גאַנצען מענשען. מיינט נאָר נישט, מאַדאַם, אַז עס פעהלט מיר בקיאות אין נעמען פון ביכער. אויסער דעם קאָן איך די קונץ פון די גרויסע גייסטער, וועלכע ווייסען ווי אַזוי אַרויסצופּיקען די קאָרינטען פון זעמעל און די ציטאַטען פון די שולע-העפטען; איך ווייס אויך, פון וואַנען באַרטהעל בעקומט זיין וואַסטיגקייט. אין ערגסטען פאַל וואָלט איך געקאָנט ביי מיינע געלעהרטע גוטע פריינד מאַכען אַ הלואה פון ציטאַטען. מיין פריינד ג. אין בערלין איז ווי מען רופט דאָס אַ קליינער ראָטשילד פון ציטאַטען, און ער וועט מיר גערן לייהען עטליכע מיליאָנען, און האָט ער זיי נישט אַליין אין וואַפּאַס, אַזוי קאָן ער זיי לייכט צונויפזאַמלען פון עטליכע אַנדערע קאָסמאָפּאָליטישע גייסטיגע באַנקירען — אַגב, מאַדאַם, די דריי פּראָצענטיגע בעקי'ס זענען שוואַך, דערפאַר זענען די פינפפּראָצענטיגע העגעלי'ס געשטיגען — נאָר איך דאַרף נאָך איצט נישט מאַכען קיין הלואה, איך בין אַ מענש, וועלכען עס געהט זיך גאַנץ גוט, איך האָב מיר יעהרליך מיינע 10,000 ציטאַטען צו פערבּרויכען, יאָ, איך האָב זאָגאַר געמאַכט אַ ערפינדונג, ווי מען קאָן אַזעלכע ציטאַטען אויסגעבען פאַר עכטע. ווען עמיצער אַ גרויסער, רייכער געלעהרטער, צום בייששפּיעל מיכאל באַער, וואָלט דאָס דאָזיגע געהיימניס ביי מיר געוואָלט אָבקויפען,

װאָלט איך עס גערן אַװעקגעגעבען פאַר 19,000 טהאָלער קוראַנט; איבריגענס, איך װאָלט נאָך געלאָזען עפּעס אַראָבדינגען. אַנאַנדערע ערפינדונג װיל איך צו׳ם גליק פון דער ליטעראַטור נישט פערשװײַגען און איך װעל זי מיטטײלען גראַטיס:

און דאָס איז: איך װאָלט געראַטען, מען זאָל אַלע אונבעקאַנטע מהברים ציטירען מיט דער נומער פון זײער הויז.

די דאָזיגע „גוטע מענשען און שלעכטע מוזיקאַנטען"— אַזױ האָט מען אין פאָנס דע לעאָן גערופען דעם אָרקעסטער— די דאָזיגע אונבעקאַנטע מהברים בעזיצען דאָך שטענדיג אַלײן אײן עקזעמפּלאַר פון זײער ביכעלע, װאָס איז שױן לאַנג פערגעסען געװאָרען, און כּדי דאָס דאָזיגע ביכעלע בעקאַנט צו מאַכען, מוז מען װיסען זײער הויז־נומער. װען איך װאָלט למשל ציטירט „שפּיטאַס געזאַנג־ביכעל פאַר בעלי מלאכה׳שע יונגען"— מײַן ליבע מאַדאַם, װאו װאָלט איהר דאָס געקאָנט געפינען? נאָר װען איך ציטיר:

„זעה דאָס געזאַנג־ביכעל פאַר בעל־מלאכה׳שע יונגען,
פון פ. שפּיטאַ; לינענבורג, אויף דער לינערשטראַסע
נומער 2, רעכטס בײַ׳ם עק—"

דאַן קאָנט איהר, מאַדאַם, בעקומען דאָס ביכעלע, אויב איהר האַלט, אַז עס איז װערט דער מיה, נאָר דאָס איז נישט װערט דער מיה.

איבריגענס, מאַדאַם, האָט איהר גאָר קײן פאָרשטעלונג נישט, װי לײַכט איך קאָן ציטירען. אומעטום געפין איך אַ געלעגענהײַט אַרויס־צואװײַזען מײַן גרויסע בקיאות. רעד איך צו׳ם בײַשפּיעל װעגען עסען, אַזױ בעמערק איך אין אַ אַנמערקונג, אַז די רוימער, די גריכען און די העברעער האָבען אויך געגעסען, איך ציטיר די אַלע טײַערע געקעכצען, װעלכע די קעכין פון לוקולוס האָט צוגערײטעט — װעה איז מיר, װאָס איך בין געבאָרען געװאָרען מיט אַנדערטהאַלבען טויזענד יאָהר צו שפּעט!— און איך בעמערק אויך, אַז די געמײנ־שאַפטליכע מאָהלצײַטען בײַ די גריכען האָבען געהײסען אַזױ און אַזױ, און אַז די שפּאַרטאַנער האָבען געגעסען שלעכטע שװאַרצע זופּען — עס איז דאָך פּשוט אַ גליק, װאָס איך האָב נאָך דעמאָלט נישט געלעבט, איך קאָן מיר נישט פאָרשטעלען קײן שרעקליכערע זאַך, װי װען איך אונגליקליכער מענש װאָלט געװען אַ שפּאַרטאַנער, זופּ איז מײַן ליבסטעס געקעכץ— מאַדאַם, איך רעכען אין גיכען צו פאַהרען קײן לאָנדאָן; נאָר אויב עס איז טאַקי אמת, אַז דאָרט

בעקומט מען נישט קיין זופ, אַזוי וועט מיך די בענקשאַפט באַלד ווידער טרייבען צוריק נאָך די זופען-פלייש-טעפּ פון פאָטערלאַנד. וועגען דעם עסען פון די אַלטע העברעער וואָלט איך געקאָנט אַרומרעדען מיט פיעל אריכות, און איך וואָלט אַזוי געקאָנט דערגעהן ביז צו דער יודישער קיך פון היינטיגער צייט— ביי דער דאָזיגער געלעגענהייט ציטיר איך דעם גאַנצען שטיינוועג — איך וואָלט אויך געקאָנט אָנווייזען, ווי פיעל בערלינער געלעהרטע האָבען זיך אויסגעדריקט הומאַניש וועגען דאָס עסען פון די יודען, און דאַן וואָלט איך אַרויפגעקומען אויף די אַנדערע מעלות און מדות טובות פון די יודען, אויף די ערפינדונגען, וועלכע מען האָט זיי צו פערדאַנקען, צום ביישפּיעל די וועקסלען, דאָס קריסטענטום— נאָר שטעה! דאָס לעצטע וועלען מיר זיי נישט אַזוי הויך איינרעכענען, וואָרום מיר האָבען דאָס נאָך פאָרלויפיג גאַנץ ווייניג אויסגעניצט — איך מיין, אַז די יודען אַליין האָבען דערביי פיעל ווייניגער פערדיענט ווי ביי דער ערפינדונג פון די וועקסלען. און האַלט איך שוין ביי יודען האָב איך שוין אויך די געלעגענהייט צו ציטירען טאַציטוס'ן— ער זאָגט, אַז די יודען האָבען אין זייער בית המקדש פערגעטערט אייזלען— און האַלט איך שוין ביי אייזלען, אַזוי עפענט זיך מיר אויף אַ געלעגענהייט אַזוי פיעל צו ציטירען! וויפיעל מערקווירדיגע זאַכען קאָן מען רעדען וועגען אַנטיקע אייזלען, אַלס היפוך פון די מאָדערנע אייזלען. ווי קלוג זענען געוועזען די אַמאָליגע, און אַה! ווי נאַריש זענען די איצטיגע. ווי קלוג האָט למשל גערעדט בלעם'ס אייזעל

זעה אין חומש, סדרה — — — —

מאַדאַם, איך האָב גראַדע נישט דעם חומש אונטער דער האַנד, און איך וויל לאָזען אָפען די דאָזיגע שטעלע אויף צו ערפילען דערנאָך. דערפאַר וואָס אַנבעלאַנגט צו דער געשמאַקלאָזיגקייט פון די נייערע אייזלען ציטיר איך

זעה — — — —

— — — —

ניין, איך וועל אויך לאָזען אָפען די דאָזיגע שטעלע, אַז נישט וועט מען מיך אויך ציטירען. די נייערע אייזלען זענען גרויסע אייזלען. די אַלטע אייזלען, וועלכע זענען געשטאַנען אַזוי הויך אין דער קולטור,

זעה געסנערי: דע אַנטיקוואַ האָנעסטאַטע אַסינאָרום.

(אין קאָממענט. געטטינג. ט. II. ז. 32)

זיי וואָלטען זיך אין קבר אומגעדרעהט, ווען זיי וואָלטען געהערט, ווי מען רעדט וועגען זייערע אור-אייניקלעך. אַמאָל איז „אייזעל" געווען אַ עהרען-נאָמען — האָט בעדייט אַזוי פיעל ווי איצט „הויפ-ראַט", „באַראָן", „דאָקטאָר פילאָזאָפי"— יעקב אָבינו האָט דערמיט פערגלייכט זיין זוהן יששכר, האָמער האָט דערמיט פערגלייכט זיין העלד אַיאַקס, און איצט פערגלייכט מען דערמיט דעם הערר פאָן....... ! מאַדאַם, ביי דער געלעגענהייט פון אַזעלכע אייזלען וואָלט איך מיך געקאָנט טיעף אַריינלאָזען אין דער ליטעראַטור-געשיכטע, איך וואָלט געקאָנט ציטירען אַלע גרויסע לייט, וועלכע זענען געוועזען פערליעבט, צום ביישפיעל אַבעלאַרדוס, פיקוס מיראַנדולאַנוס, באָרבאָניוס, קורטעזיוס, אַנגעלוס, פאָליטיאַנוס, ניימונדוס לולוס און הענריקוס הייִנעאוס. ביי דער געלעגענהייט פון דער ליעבע, וואָלט איך שוין ווידער געקאָנט ציטירען אַלע גרויסע לייט, וועלכע האָבען נישט גערויכערט קיין טאַבאַק, צום ביישפיעל ציצעראָ, יוסטיניאַן, געטהע, הוגאָ, איך — צופעליג זענען מיר אַלע פינף צו ביסלעכווייז אויך יוריסטען. מאַביליאָן האָט אפילו נישט געקאָנט פערטראָגען דעם רויך פון אַ פרעמדער לולקע, אין זיינע „איניטערע גערמאַניקאָ" בעקלאָגט ער זיך אין דער הינזיכט אויף די דייטשע הייזער. דערפאַר אָבער איז בעוואוסט, אַז אַנדערע גרויסע לייט האָבען גראַדע ליעב געהאַט דעם טאַבאַק. ראַפאַעל טהאָרוס האָט געמאַכט אַ הימן אויפ'ן טאַבאַק— מאַדאַם, איהר ווייסט אפשר נישט, אַז איזאַק עלזעוויריוס האָט איהם אין יאָהר 1628 אַרויסגעגעבען אין ליידען אין גרויסען פאָרמאַט— און לודאָוויקוס קינשאָט האָט געשריבען דערצו אַ פאָררעדע אין פערזען. גראַעוויוס האָט זאָגאַר געמאַכט אַ סאָנעט אויפ'ן טאַבאַק. אויך דער גרויסער באָקסהאָרניוס האָט געליעבט דעם טאַבאַק. בייל דערצעהלט פון איהם אין זיינע „דיקט. היסט. ע קריטיק"., אַז מען האָט איהם געזאָגט, דאָס דער גרויסער באָקסהאָרניוס האָט ביי'ם רויכערן געטראָגען אַ גרויסען הוט מיט אַ לאָך אין פאָדערשטען ראַנד, און אין דער דאָזיגער לאָך האָט ער אָפט אַריינגעשטעקט די לולקע, כדי זי זאָל איהם נישט שטערען ביי'ם שטודירען — אַגב, דערמאָהנענדיג דעם גרויסען באָקסהאָרניוס וואָלט איך געקאָנט ציטירען אויך די אַלע גרויסע געלעהרטע, וועלכע האָבען זיך געלאָזט יאָגען אין באָקסהאָרן*)

*) ד. ה. עמיצען איבערגעשראָקען (אַ דייטשער ווערטער-שפיעל).

און זענען אַנטלאָפען געוואָרען. איך וואָלט אָבער נאָר אָנגעוויזען אויף יאָה. געאָרג מאַרטיוס: דע פונאַ ליטעראַטאָרום א. א. וו. א. א. וו. א. א. וו. ווען מיר בלעטערן דורך די געשיכטע, אַזוי זעהן מיר, אַז אַלע גרויסע לייט האָבען איין מאָל אין זייער לעבען געמוזט אַנטלויפען:— לוט, טאַרקוויניוס, משה, יופיטער, פרוי פאָן שטאַעל, נבוכדנצר, בעניאָווסקי, מוהמד, די גאַנצע פרייסישע אַרמעע, גרעגאָר דער זוV, רבי יצחק אַבאַרבאַנעל, רוסאָ— איך וואָלט געקאָנט אויסרעכענען נאָך זעהר פיעל נעמען, צ. ב. די, וועלכע זענען אין דער בערזע פערצייכענט אויף דער שוואַרצער ברעט.

זעהט איהר, מאַדאַם, עס פעהלט מיר נישט קיין גרינדליכקייט און טיעפקייט. נאָר מיט דער סיסטעמאַטיע געהט עס מיר נאָך אַביסעל שווער צו. אַלס אַ אמת'ער דייטשער וואָלט איך דאָס דאָזיגע בוך געדאַרפט אָנהויבען מיט אַ ערקלערונג, פאַרוואָס עס הייסט אַזוי, ווי עס איז געווען דער מנהג אין היילינגען רוימישען רייך. פהידיאַס האָט אפילו צו זיין יופיטער נישט געמאַכט קיין פאָררעדע, ווי אויך נישט צו דער מעדיצעאישער ווענוס— איך האָב זי בעטראַכט פון אַלע זייטען — און איך האָב אין ערגעץ נישט געפונען קיין ציטאַט;— נאָר די אַלטע גריעכען זענען געוועזען גריעכען, אונזער ברודער איז אָבער אַ עהרליכער דייטש, קאָן נישט אָבלייקענען איינגאַנצען די דייטשע נאַטור, און דעריבער מוז איך איצט געבען אַ ערקלערונג, פאַרוואָס דאָס דאָזיגע בוך טראָגט אַזאַ טיטול.

מאַדאַם, איך רעד אין דעם דאָזיגען בוך:

I וועגען די אידעען.

1. וועגען די אידעען בכלל.

א. וועגען די קלוגע אידעען.

ב. וועגען די נישט קלוגע אידעען.

a. וועגען די געוועהנליכע אידעען.

b. וועגען די אידעען, וועלכע זענען איבערגעצויגען מיט גרינעם לעדער.

די דאָזיגע ווערען ווידער איינגעטהיילט אין— נאָר דאָס אַלץ וועט זיך שוין אַליין אַרויסווייזען.

קאַפּיטעל XIV

מאַדאַם, האָט איהר בכלל אַ אידעע וועגען אַ אידעע? וואָס איז אַ אידעע? „עס ליגען עטליכע גוטע אידעען אין דעם דאָזיגען ראָק“, האָט מיין שניידער געזאָגט, ווען ער האָט מיט ערנסטער אַנערקענונג בעטראַכט דעם איבער־ראָק, וועלכער איז מיר נאָך איבערגעבליבען פון מיינע בערלינישע־עלעגאַנטע טעג, און פון וועלכען ער האָט איצט געזאָלט געמאַכט ווערען אַ בכבודיגער שלאָפראָק. מיין וועשערין קלאָגט זיך, „דער פּאַסטאָר ס. האָט איהר טאָכטער אַריינגעזעצט אין קאָפּ איינינגע אידעען, און זי איז דאַדורך געוואָרען נאַריש און וויל נישט אָננעהמען קיין פערשטאַנד“. דער קוטשער פּאַטעגזען ברומט ביי יעדער געלעגענהייט: „דאָס איז אַ אידעע! דאָס איז אַ אידעע!“ נעכטען אָבער איז ער געוואָרען שטאַרק אין כעס, ווען איך האָב איהם געפרעגט, וואָס ער שטעלט זיך פאָר אונטער אַ אידעע. און מיט כעס האָט ער געבראָמט: „נו, נו, אַ אידעע איז אַ אידעע! אַ אידעע איז אַלערליי נאַרישקייט, וואָס מען רעדט זיך איין“. אין דער זעלבער בעדייטונג ווערט דאָס דאָזיגע וואָרט בענוצט אַלס טיטעל פון בוך פון דעם הויפראַט העערען אין געטינגען.

דער קוטשער פּאַטעגזען איז אַ מענש, וועלכער וויים ווי צו געפינען דעם וועג אין לינעבורגער וואַלד אפילו ביינאַכט און אין אַ נעבעל; דער הויפראַט העערען איז אַ מענש, וועלכער קאָן אויך מיט אַ קלוגען אינסטינקט געפינען די אַלטע קאַראַוואַנען־וועגען פון מאָרגען־לאַנד, און דאָרט וואַנדערט ער אַרום שוין זיים יאָהרען און טעג אַזוי זיכער, ווי אַמאָל אַ קעמעל פון אַלטערטום; אויף אַזעלכע מענשען קאָן מען זיך פערלאָזען! אַזעלכע מענשען דאַרף מען געטרייסט נאָכטהון, און דעריבער האָב איך דאָס דאָזיגע בוך אַ נאָמען געגעבען „אידעען“.

דער טיטעל פון בוך בעדייט דעריבער אויך אַזוי וועניג ווי דער טיטעל פון פּערפאַסער, דער פּערפאַסער האָט דעם טיטול אויסגעוועהלט נישט אויס געלעהרטען שטאָלץ, און ער דאַרף איהם בשום אופן נישט אויסגעטייטשט ווערען אַלס פוסטער שטאָלץ. געהמט אָן, מאַדאַם, די אונטערטעניגסטע פערזיכערונג: איך בין נישט קיין פּוסטער בעל גאוה. די דאָזיגע בעמערקונג איז נויטיג, ווי איהר וועט שפּעטער אייננעהן. איך בין נישט קיין פוסטער בעל גאוה—

און אפילו ווען אַ וואלד פון לארבעערען האָלט געוואקסען אויף מיין קאָפּ, און אַ ים פון ווייהראַך וואָלט פערגאָססען מיין יונג האַרץ — וואָלט איך דאָך ניט געוואָרען קיין פוסטער בעל גאוה. מיינע גוטע פריינד און די איבעריגע חברים אין אָרט און צייט האָבען שוין דערפאר געטריי געזאָרגט — איהר ווייסט, מאַדאַם, אַז אַלטע ווייבער שפייען אַבּיסעל אָן אויף די קינדער, וואָס זיי ניאַנטשען, בשעת מען לויבּט די שענהייט פון די דאָזיגע קינדער, כדי עס זאָל זיי חלילה קיין עין הרע ניט שאַדען — איהר ווייסט, מאַדאַם, אַז בשעת אין רוים איז דער טריאומפאַטאָר, בעקרענצט מיט רוהם און פערפוצט אין פורפור, אַריינגעפאָהרען אויף זיין גאָלדענעם וואָגען מיט ווייסע פערד פון קאַמפּאָ מארטיי, אַזוי ווי אַ גאָט אַרויסקוקענדיג פון דעם פייערליכען צוג פון לעקטאָרען, מוזיקאַנטען, טענצער, פריסטער, שקלאַווען, עלפאַנטען, טראָפעען-טרעגער, קאָנסולען, סענאַטאָרען, סאָלדאַטען: דאַן האָט די מאַסע הינטער דעם אַלעם געזונגען שפּאָט־לידער — און איהר ווייסט, מאַדאַם, אַז אין ליעבען דייטשלאַנד איז דאָ זעהר פיעל אַלטע ווייבער און מאַסע.

ווי איך האָב שוין געזאָגט, מאַדאַם, זענען די אידעען, וועגען וועלכע עס רעדט זיך דאָ, פון די פּלאַטאָנישע אידעען אויך אַזוי ווייט ווי אַטהען פון געטינגען, און פון דעם בוך אַליין דאַרפט איהר אויך אַזוי וועניג ערוואַרטען, ווי פון דעם מחבר אַליין. ווירקליך, ווי מען קאָן פון דעם דאָזיגען מחבר בכלל עפּעס ערוואַרטען, דאָס פערשטעה איך אויך ניט, אַזוי ווי מיינע גוטע פריינד. די גרעפין יוליע וויל די זאַך ערקלערען, און זי פערזיכערט, אַז ווען דער דאָזיגער מחבר זאָגט שוין ווירקליך עפּעס אַרויס אַ זאַך, וואָס איז גייסטרייך און ניי, איז דאָס נאָר אַ פערשטעלונג פון איהם, און אין אמת'ען איז ער אויך אַזוי נאַריש ווי די איבעריגע. דאָס איז ניט ריכטיג, איך פערשטעל זיך גאָר ניט, איך רעד ווי דאָס מויל איז מיר געוואַקסען, איך שרייב גאָר אונשולדיג און פשוט, וואָס עס קומט מיר אין זינען אַריין, און איך בין ניט שולדיג, אויב עס קומט דערפון אַרויס עפּעס רעכטס. נאָר ווי עס וויזט אויס האָב איך אין שרייבען מעהר גליק, ווי אין דער אַלטאָנאַער לאָטעריע — איך וואָלט אַוודאי וועלען, עס זאָל זיין פערקעהרט — און אַזוי קומען פון מיין פעדער אַרויס טייל זאַכען, וואָס טרעפען אין האַרץ, טייל געדאַנקען־קוואַטערנען, און דאָס טהוט גאָט;— וואָרום ער, וועלכער

האָט די פרומסטע עלאָהאַ־זינגער און שעפּפונגס־פּאָעטען, ענטזאַגט צו געבען זיי אַלע שענע געדאַנקען און יעדען רוהם אין דער ליטעראַטור, כדי די ערדישע בעשעפּענישען זאָלען זיי נישט צופיעל ליבען און דאַדורך זאָלען זיי נישט פערגעסען דעם הימעל, וואו די מלאָכים גרייטען שוין אָן פאַר זיי אַ דירה: — ער פלעגט אונז איבעריגע, די פשוטע, זינדיגע, געצענדיענענדע שריפטשטעלער, פאַר וועלכע דער הימעל איז כמעט אַזוי ווי פערריגעלט, נאָך מעהר בעשענקען מיט אויסגעצייכענטע געדאַנקען און מענשען־רוהם, און דאָס האָט ער געטהון אויס געטליכער גנאָדע און באַרמהערציגקייט, כדי די אָרעמע זעעלע, וועלכע איז דאָך שוין איין מאָל בעשאַפען געוואָרען, זאָל נישט אינגאַנצען לעדיג אויסגעהן און זאָל דאָ אויף דער ערד פיהלען ווענינגסטענס אַ טייל פון יענעם גליק, וועלכעס מען ענטזאַגט איהר דאָרט אין דער הויך.

זעה אַין ביי געטהע און ביי די מהברים פון די טראַקטאַטעלעך.

זעהט איהר שוין איצט, מאַדאַם, אַז איהר דאַרפט מיינע שריפטען לעזען, ווייל זיי בעווייזען גאָט׳ס גנאָד און באַרמהערציגקייט, איך שרייב מיט בלינדען צוטרויען אויף זיין גרויסער קראַפט, אין דער הינזיכט בין איך אַ עכט קריסטליכער שריפטשטעלער, און אין אמת׳ען גערעדט, וועהרענד איך הויב אָן איצט צו שרייבען די דאָזיגע געגענווערטיגע פראַזע, ווייס איך נאָך נישט, ווי איך וועל זי ענדיגען און וואָס איך דאַרף אייגענטליך זאָגען, און איך פערלאָז מיך דעריך אויפ׳ן ליעבען גאָט. און ווי וואָלט איך דען געקאָנט שרייבען אָהן אַזאַ פרומען בטחון: אין מיין צימער שטעהט איצט דאָס יונגעל פון לאַנגהאָפּ׳ס דרוקעריי און וואַרט אויף מאַנוסקריפּט, דאָס וואָרט, קוים ווי עס ווערט געבאָרען, וואַנדערט וואַרעם און נאַס אין דער פרעסע אַריין, און דאָס, וואָס איך טראַכט און פיהל אין דעם דאָזיגען אויגענבליק, קאָן שוין מאָרגען צו מיטאָג זיין מאַקולאַטור.

עס רעדט זיך אייך, מאַדאַם, גאַניץ לייכט, ווען איהר דערמאָהנט מיך אָן האָראַץ׳ס כלל „נאָנום פרעמאַטור אין אַנגום”. דער דאָזיגער כלל, אַזוי ווי פיעל אַנדערע פון דעם סאָרט, קאָן זעהר גוט זיין אין דער טעאָריע, נאָר אין דער פראַקטיק טויג ער נישט. ווען האָראַץ האָט דעם מחבר געגעבען דעם דאָזיגען בעריהמטען כלל, צו לאָזען

ליגען זיין ווערק ניין יאהר אין פולט, האט ער איהם אין דער זעלבער צייט געדארפט געבען אויך א רעצעפּט, ווי אזוי מען קאן אבלעבען ניין יאהר אהן עסען. ווען הארראץ האט אויסגעטראכט דעם דאזיגען כלל, איז ער אוודאי געזעסען ביי'ם טיש פון א מעצענאס און האט געגעסען טרוט-העהנער מיט לאקשען, פאזאנענפודינג אויף א גוטער זופּ, לערכען-פולקעלעך מיט טעלטאווער ריבעלעך, צונגען פון פאווען, אינדישע פויגעל-נעסטער און גאט ווייס וואס נאך דערצו, און אלץ אומזיסט. נאר מיר, מיר אונגליקליכע, וועלכע זענען שפּעט געבארען געוואָרען, מיר לעבען אין אן'אנדער צייט, אונזערע מעצענאטען האבען גאנץ אנדערע פּרינציפּען, זיי מיינען, אז מחברים און מיספּעלען געראטען צום בעסטען, ווען זיי ליגען א געוויסע צייט אויפ'ן שטרוי, זיי מיינען, אז די דאזיגע הינד טויגען נישט אויף דער יאגד פון געדאנקען און בילדער, אויב זיי ווערען צו דיק געפּאשעט, אה! און פּאשען זיי שוין יא אמאל א ארעמען הונד, אזוי איז עס דער נישט-ריכטיגער, וועלכער פערדינט אמוועניגסטענס די ברעקלעך, צו'ם ביישפּיעל דער דאכס, וועלכער לעקט די האנד, אדער דער קליינינקער באלאניעזער, וועלכער ווייס ווי זיך צו בע-האלטען אין דעם שמעקעדיגען שויס פון דער הויז-דאמע, אדער דער געדולדיגער פּודעל, וועלכער האט געלערנט א ברויט-וויסענשאפט און קאן עפּעס ברענגען צו טראגען און אויך טאנצען און פּויקען.— וועהרענד איך שרייב דאס דאזיגע, שטעהט הינטער מיר מיין קליינער מאפּס און בילט— שווייג נאר, פריינד, דיך האב איך נישט געמיינט, יוארום דו ליעבסט מיך און בעגלייטסט דיין הערר'ן אין נויט און גע-פאהר און דו וועסט שטארבען אויף זיין קבר, אויך אזוי טריי ווי טייל אנדערע דייטשע הינד, וועלכע, זייענדיג פערשטויסען אין דער פרעמדס, ליגען זיי פאר דייטשלאנדס טויערן און הונגערן און וואיען— ענטשולדיגט מיר, מאדאם, וואס איך בין אביסעל אראב אין א זייט, כדי מיין ארעמען הונד צו געבען א עהרען-ערקלערונג, איצט קעהר איך צוריק צו הארראץ'ס כלל און צו דעם, ווי מען קאן איהם נישט אויסניצען אין ניינצעהנטען יאהרהונדערט, ווען די פּאע-טען קאנען זיך נישט בעגעהן אהן דער פּארטוך-סטיפּענדיע פון דער מוזע — בנאמנות, מאדאם, זיי קאנען נישט אויסהאלטען אפילו קיין 24 שעה און בפרט נאך ניין יאהר, מיין מאגען האלט וועניג וואס פון אונשטערבליכקייט, איך האב עס מיר שוין איבערלעגט,

איך וויל נאָר ווערען האַלב אונשטערבליך נאָר גאַנץ זאַט, און אויב וואָלטער וואָלט וועלען אַוועקגעבען דריי־הונדערט יאָהר פון זיין עבינען רוהם פאַר איין גוטע פערדויאונג פון עסען, אַזוי בין איך בעריים אַוועקצוגעבען נאָך אַמאָל אַזוי פיעל פאַר'ן עסען גופא. אַח! און וואָס פאַר אַ שענע, בליהענדע עסענוואַרג עס געפינט זיך אויף דער וועלט! דער פילאָזאָף פאַנגלאָז האָט רעכט: עס איז די בעסטע וועלט! נאָר אין דער דאָזיגער בעסטער וועלט, מוז מען האָבען געלד. געלד אין קעשענע און נישט מאַנוסקריפּטען אין פולט. דער הירט פון „קעניג פון ענגלאַנד", דער הערר מאַרר, איז אַליין אַ שריפטשטעלער און ווייס אויך האָראַץ'ס כלל, נאָך איך רעכען נישט, אַז אויב איך וואָלט וועלען אויספיהרען דעם דאָזיגען כלל, זאָל ער מיר געבען נאָך יאָהר צו'ם עסען.

אין אמת'ען גערעדט, פאַרוואָס טאַקי זאָל איך איהם אויספיהרען? איך האָב אַזוי פיעל גוטע זאַכען צו שרייבען, אַז איך דאַרף נישט אַזוי לאַנג וואַרטען. כל זמן מיין האַרץ איז פול מיט ליעבע און דער קאָפּ פון מיינע אַרומיגע מענשען איז פול מיט נאַרישקייט, וועט מיר נישט אויספעהלען קיין שטאָף צו שרייבען. און מיין האַרץ וועט שטענדיג ליעבען, כל זמן עס וועלען זיין פרויען; ווערט עס קאַלט פאַר איינער, אַזוי וועט עס גלייך אויפגליהען פאַר אַ צווייטער; אַזוי ווי אין פראַנקרייך שטאַרבט קיינמאָל נישט דער קעניג, אַזוי שטאַרבט אויך קיינמאָל נישט די קעניגין אין מיין האַרצען, און אַזוי הייסט עס: די קעניגין איז טויט, עס לעבע די קעניגין! אויף דעם זעלבען אופן וועט אויך די נאַרישקייט פון די אַרומיגע מענשען קיינמאָל נישט אויסשטאַרבען. וואָרום עס איז דאָ נאָר איין און איינציגע קלוגשאַפט, און די דאָזיגע קלוגשאַפט האָט איהרע בעשטימטע גרענעצען; נאָר עס זענען דאָ טויזענדער נאַרישקייטען, וועלכע מען קאָן זיך גאָרנישט פאָרשטעלען. דער געלעהרטער קאַזואיסט און זעעל־זאָרגער שופּ זאָגט זאָגאַר: „אין דער וועלט זענען פערהאַן מעהר נאַראָנים ווי מענשען—"

זעה איין אין שופּ'ס לעהר־רייכע שריפטען, ז. 1121.

בעקלערט מען זיך, אַז דער גרויסער שופּיוס האָט געוואָהנט אין האַמבורג, אַזוי זעהט מען איין, אַז די דאָזיגע סטאַטיסטישע מיטטיילונג איז נישט קיין גוזמא. איך געפין מיך אין דעם זעלבען אָרט, און איך קאָן זאָגען, אַז איך פיהל מיך אויסגעצייכענט,

ווען איך בעקלער זיך, אז די דאָזיגע אלע נאַראָנים, וועלכע איך זעה דאָ, קאָן איך אויסניצען אין מיינע שריפטען, זיי זענען באַרער האָנאָראַר, באַרעס געלד. איך געפין מיך איצט פשוט אין אַ שמאַלץ־גרוב. גאָט האָט מיך געבענשט, די נאַראָנים זענען היינטיגס יאָהר גאַנץ בעזונדערס געראָטען, און אַזוי ווי אַ גוטער ווירט בענוץ איך נאָר גאַנץ וועניג פון זיי, קלייב מיר אויס פון זיי די פעטסטע און לאָז זיי אויף שפּעטער. מען זעהט מיך אָפט אויפ'ן שפּאַציר און מען זעהט מיך אַ לוסטיגען, אַ פרעהליכען. אַזוי ווי אַ רייכער סוחר, וועלכער דרעהט זיך אַרום צווישען די קאַסטענס, פעסער און פעקלעך פון זיין סחורה־לאַגער, רייבענדיג די הענד מיט פערגעניגען, אַזוי דרעה איך מיך אַרום צווישען מיינע מענשען. איהר זענט אַלע מיינע! איהר זענט מיר אַלע גלייך טייער, און איך ליעב אייך ווי איהר אַליין ליעבט אייער געלד, און דאָס איז אַ גרויסע זאַך. איך האָב געמוזט הערצליך לאַכען, ווען איך האָב נישט לאַנג געהערט, ווי איינער פון מיינע מענשען האָט זיך אויסגעדריקט מיט זאָרג, אַז ער ווייס נישט, פון וואָס איך וועל אַמאָל לעבען — און דאָך איז ער אַליין אזאַ גרויסער נאַר, אַז פון איהם אַליין וואָלט איך שוין געקאָנט לעבען, אַזוי ווי פון אַ גרויסען קאַפּיטאַל. נאָר עס גיעבט אויך אַ נאַר, וועלכער איז פאַר מיר נישט נאָר באַרעס געלד, נאָר דאָס באַרע געלד, וואָס איך קאָן פון איהם אַרויסשרייבען, האָב איך שוין לאַנג בעשטימט צו עפּעס אַ צוועק. אַזוי צום ביישפּיעל, פאַר אַ געוויסען, גוט־אויסגעבעטענעם דיקען מיליאָנ־נאַר וועל איך מיר קויפען אַ געוויסען, גוט־אויסגעבעטענעם שטוהל, וועלכען די פראַנצויזינס רופען אָן „שעז פערסע". פאַר זיין דיקע מיליאָנ־נאַרין קויף איך מיר אַ פערד. ווען איך זעה דעם דיקען — אַ קעמעל קאָן גיכער אָנקומען אין גן־עדן, איידער דער דאָזיגער מענש וועט אַדורכגעהן דורך אַ לאָך פון אַ נאָדעל — ווען איך זעה דעם דאָזיגען דיקען, ווי ער וואַקעלט זיך אויפ'ן שפּאַציער, אַזוי ווערט מיר אונגעהויער גוט אויפ'ן האַרצען; האָטש איך בין איהם גאָר אונבעקאַנט, דאָך גריס איך איהם נישט ווילענדיג און ער גריסט מיך צוריק אַזוי הערצליך, אַזוי איינלאַדענד, אַז איך וואָלט אויפ'ן זעלבען אָרט שוין געקאָנט אויסניצען זיין גוטסקייט, און דאָך פאַל איך אַריין אין פערלעגענהייט צוליעב די פיעל געפוצטע מענשען, וועלכע געהען גראַדע פערביי. זיין פרוי איז גאָר נישט קיין שלעכטע פרוי— זי

האָט אפילו נאָר אײן און אײנציג אויג, נאָר דערפאַר איז דאָס דאָזיגע אויג נאָך גרינער, איהר נאָז איז אַזוי ווי דער טורעם, וואָס קוקט אַרוים אויף דמשק, איהר בוזעם איז גרויס ווי דער ים, און עס פלאַטערען דערויף אַלערליי בענדער, אַזוי ווי פלאַגען פון שיפען, וועלכע זענען אין דעם דאָזיגען ים-בוזעם אַנגעלאָפען — מען בעקומט די ים-קראַנקהײט שוין ווי מען קוקט זיך נאָר צו דערצו — איהר נאַקען איז גאָר שען און פעט-געוועלבט ווי אַ — דאָס פערגלײכענדע בילד געפינט זיך עטוואָס טיפער אונטען — און ביי דער פײלכען-בלויער גאַרדינע, וועלכע בעדעקט דאָס דאָזיגע פערגלײכענדע בילד, האָבען אוודאי טויזענד און ווידער אַמאָל טויזענד זײדענע-ווערעמלעך זייער גאַנץ לעבען אײנגעשפאָנען. זעהט איהר שוין, מאַראַם, וואָס פאַר אַ פערד איך וועל מיר אײנקויפען! בעגעגענט מיך די פרוי אויפ'ן שפאַציער, אַזוי פרעהט מיך פשוט דאָס האַרץ, מיר דוכט, אַזוי ווי איך וואָלט זיך שוין געקאָנט אויפזעצען, איך קנאַק מיט דער בײטש, איך שנעל מיט די פינגער, איך שנאָלץ מיט דער צונג, איך מאַך מיט די פיס אַלערליי רײטער-בעוועגונגען — האָפּ! האָפּ! — בור! בור! — און די ליעבע פרוי קוקט מיך אָן מיט אַזוי פיעל גײסט, מיט אַזוי פיעל פערשטאַנד, וואָס איך מײן, זי הירזשעט מיט'ן אויג, זי שפרײט פאַנאַנדער די נאָז-לעכער, זי קאָקעטירט מיט דער גרזשיווע, זי גאַלאָפּירט, הויבט אָן פלוצלונג צו געהן פאַמעלעך — און איך שטעה דאַן מיט צונויפגעלעגטע אָרעמס, און קוק זיך צו צו איהר מיט פערגעניגען, און איך בין זיך מישב, ווי עס וועט בעסער זײן אויף איהר צו רײטען, צי זאָל איך איהר געבען אַ ענגלישען אָדער אַ פוילישען זאָטעל — א. א. וו. — מענשען, וועלכע זעהען מיך דעמאָלט שטעהענדיג, בעגרײפען גאָרנישט, וואָס עס געפעלט מיר אַזוי ביי דער דאָזיגער פרוי. לאַנגע צינגער האָבען שוין איהר מאַן געוואָלט בעאונרוהיגען און האָבען איהם געגעבען וואונקען, אַז איך בעטראַכט זײן צווײטע העלפט מיט די אויגען פון אַ ממזר. נאָר מײן ערהרליכע, ווײך-לעדערנע „שעז פערסע" זאָל האָבען געענטפערט, אַז ער האַלט מיך פאַר אַ אונשולדיגען, זאָגאַר אַביסעל שעמעוודיגען יונגען מאַן, וועלכער קוקט זיך צו איהם צו מיט אַ געוויסען אינטערעס, ווי אַ מענש, וואָס פיהלט די בעדערפניש, זיך מיט איהם נעהנטער צו פערבינדען, און דאָך האַלט ער זיך אָב צוריק מיט אַ רויט-ווערענדע שעמעוודיגקײט. מײן

אײדעלעס פערד מײנט פערקעהרט, אַז איך האָב אַ פרײַען, ניִשט געצוואונגענעם געמיט פון אַ ריטער, און מײַן בעגריסונג און מײַן העפליכקײט בעווײַזען נאָר, אַז איך וואָלט וועלען אַמאָל אײַנגעלאַדען הערען צו זײ אויף אַ מיטאָג—

זעהט איהר שוין, מאַדאַם, איך קאָן אַלע מענשען אויסניצען, און דער אַדרעס־קאַלענדאַר איז אײגענטליך מײַן הויז־פערמעגען. איך קאָן דעריבער אויך קײנמאָל ניִשט ווערען באַנקראָט, וואָרום מײנע בעלי־חובות אַלײן וואָלט איך געקאָנט פערוואַנדלען אין אַ קוואַל פון פערדיענסט. אויסערדעם, ווי איך האָב געזאָגט, לעב איך זעהר עקאָנאָמיש, אונגעהויער עקאָנאָמיש, צום בײשפיעל, וועהרענד איך שרײַב דאָס דאָזיגע, זיץ איך אין אַ דונקעלער, בעטריבטער שטוב אויף דער אומעט־שטראַסע — נאָר איך סערטראָג דאָס גערן, ווען איך וואָלט נאָר וועלען, וואָלט איך דאָך געקאָנט זיצען אין שענסטען גאָרטען, אויך אַזוי גוט ווי מײנע פרײַנד און געליעבטע; איך וואָלט נאָר געדאַרפט רעאַליזירען מײַנע שנאַפס־קליענטען. די דאָזיגע לעצטע, מאַדאַם, בעשטעהען פון פערדאָרבענע פריזערען, אַראָבגעקומענע שדכנים, רעסטאָראַטאָרען, וועלכע האָבען שוין ניִשט אַלײן וואָס צו עסען, זײ אַלע זענען קבצנים, וועלכע ווײסען ווי צו טרעפען אין מײַן וואָהנונג. און פאַר אַ גוט טרינק־געלד קאָנען זײ מיר דערצעהלען די סקאַנדאַלעזע חראָניק פון זײער שטאָדט־פיערטעל — מאַדאַם, איהר וואונדערט זיך, פאַר וואָס איך וואַרף ניִשט אַרויס אַזעלכע לײט אײן מאָל פאַר אַלע מאָל הינטער דער טהיר? — וואָס רעדט איהר, מאַדאַם! די דאָזיגע מענשען זענען מײַנע בלומען. איך וועל זײ אַמאָל בעשרײַבען אין אַ שענעם בוך, וואָס פאַר זײַן האָנאָראַר וועל איך מיר קויפען אַ גאָרטען, און מיט זײערע רויטע, געלע, בלויע און פערשידענפאַרביג געשפרענקעלטע געשיכטעס ערשײַנען זײ מיר שוין איצט אַזוי ווי בלומען פון דעם דאָזיגען גאָרטען. וואָס געהט עס מיך אָן, וואָס פרעמדע נעזער בעהויפטען, אַז די דאָזיגע בלומען שמעקען נאָר אַזוי ווי קימעל, טאַבאַק, קעז און פערדאָרבענהײט! מײַן אײגענע נאָז, דער קוימען פון מײַן קאָפ, אין וועלכען די פאַנטאַזיע שטײַגט אַרויף און אַראָב אַלס קוימענקעהרער, פערזיכערט פערקעהרט, אַז זי שמעקט פון יענע מענשען נאָר דעם ריח פון ראָזען, זשאַסמינען, פײַלכען, נעלקען, פיאָלען — אָ, ווי בעקוועם וועל איך מיר אַמאָל אין אַ שענעם פריהמאָרגען זיצען אין מײַן גאָרטען, און זיך צו הערען

צום געזאַנג פון די פויגעל, און וואַרעמען די גליעדער אָן דער ליעבער זון, און אײַנאָטמען דעם פרישען אָטעם פונ'ם גרינס, און קוקענדיג אויף די בלומען וועל איך מיך דערמאָהנען אָן די אַלטע קבצנים!

דערווײַל אָבער זיץ איך נאָך אויף דער דונקעלער אומעט־שטראַסע אין מײַן דונקעלען צימער און בענוגען מיך אויסצוהענגען אין מיטען פון דעם זעלבען צימער דעם גרעסטען אַפּיקורסאַנט*) פון לאַנד — „נאָר צי דען וועט אייך דערפון ליכטיגער הערען?" — אַזוי ווײַזט עס אויס, מאַדאַם, — דאָך פערשטעהט מיך נישט פאַלש, איך הענג נישט אויף דעם מענשען אַליין, נאָר די קריסטאַלענע לאָמפּ, וואָס איך וועל קויפען פאַר'ן האָנאָראַר, וואָס איך וועל בעקומען פאַר דער בעשרייבונג וועגען איהם. דערווײַל אָבער רעכען איך, אַז עס וואָלט געווען נאָך בעסער, און עס וואָלט אין גאַנצען לאַנד פּלוצלונג העל געוואָרען, ווען מען זאָל די אַפּיקורסאַנטען טאַקי אין אמת'ן אויפהענגען. נאָר קאָן מען די דאָזיגע מענשען נישט הענגען, אַזוי מוז מען זיי בראַנדמאַרקען**). איך רעד דאָס ווידער מיט מליצה, איך בראַנדמאַרק אין דער פאָרשטעלונג. נאַטירליך, הערר פאָן ווײַס — ער איז ווײַס און אונבעפלעקט ווי אַ ליליע — האָט זיך געלאָזט ווײַס מאַכען, ווען איך וואָלט אין בערלין דערצעהלט, אַז ער איז ווירקליך געבראַנדמאַרקט; דער נאַר האָט זיך דעריבער גע־לאָזט בעקוקען פון דער נאַטשאַלסטווא און בעקומען אַ שריפט, אַז אויף זײַן רוקען איז נישט אַרויפגעדריקט קיין שטעמפּעל, און דעם דאָזיגען שײַן בעטראַכט ער ווי אַ דיפּלאָם, וועלכער מוז איהם געבען אײַנטריט אין די בעסטע געזעלשאַפט, און ער וואונדערט זיך, ווען מען וואַרפט איהם דאָך אַרויס, און איצט בײַזערט ער זיך און שילט מיך אָרעמען מענשען, און וויל מיך דערשיעסען צום טויט מיט אַ אָנגעלאָדענעם פּיסטאָלעט, וואו ער וועט מיך נאָר טרעפען — און וואָס רעכענט איהר, מאַדאַם, וועל איך טהון דאַנגעגען? מאַדאַם, פאַר דעם דאָזיגען נאַר, ד. ה. פאַר דעם האָנאָראַר, האָס איך וועל פון איהם אַרויסשרײַבען, קויף איך מיר אַ גוטע פאַס רידעסהײַמער רהיינווײַן. איך דערמאָהן דאָס אײַך, כּדי איהר זאָלט נישט מיינען, אַז ווײַל איך פרעה מיך מיט זײַן אונגליק זעה איך אַזוי לוסטיג אויס, ווען איך

*) אַפּיקורסאַנט — נעננער פון בילדונג. אנהעננער פון פינסטערניש.

**) בעצייכנען מיט אַ פייערדיגען סימן, ווי מען טהוט ביי פערברעכער.

בעגעגען דעם הערר פאן זוייס אויף דער גאס. ווירקליך, מאדאם, איך זעה אין איהם נאר מיין ליעבען רידעסהיימער; ווי איך דער־זעה איהם נאר, אזוי ווערט מיר שמעקעדיג און אנגענעהם אויפ'ן הארצען, און נישט ווילענדיג הויב איך אן צו טרילערן: „צו'ם רהיין, צו'ם רהיין, דארט וואקסען אונזערע ווייןטרויבען — " „דאס דאזיגע בילד איז בעצויבערנד שען — " „א ווייסע דאמע — — " מיין רידעסהיימער קוקט דעמאלט אויס זעהר זויער, און מען קאן מיינען, אז ער בעשטעהט נאר פון גיפט און גאל — נאר איך פערזיכער אייך, מאדאם, דאס איז וואוילער וויין; און געפינט זיך אפילו אויף איהם נישט דער בעשטעטיגונגס־צייכען, דאך ווייס דער קעניג ווי דאס צו שעצען, איך וועל דאס דאזיגע פעסעל צאפען מיט גרויס שמחה, און אויב עס וועט געאירען צו שטארק און עס וועט אויף א געפעדהרליכען אופן וועלען צעשפרינגען, אזוי וועט עס בעפעסטיגט ווערען מיט אייניגע אייזערנע רייפען.

זעהט איהר שוין, מאדאם, פאר מיר דארפט איהר גאר נישט זארגען. איך קאן זיך צו אלץ צוקוקען רוהיג אויף דער וועלט. גאט האט מיך געבענשט מיט ערדישע גיטער, און האט ער מיר דעם וויין אין קעלער נישט גאנץ בעקוועם צוגעשטעלט, האט ער מיר דאך ערלויבט צו ארבייטען אין זיין ווייןגארטען, איך דארף נאר די ווייןטרויבען לעזען, קעלטערן, פרעסען, און איך האב דאן די קלארע גאטעס מתנה; און פליהען מיר נישט די נאראנים געבראטענערהייד גלייך אין מויל אריין, נאר זיי לויפען מיר געוועהנליך אקעגען רויה און אבגעשמאקט, אזוי ווייס איך דאך ווי זיי ארומצודרעהען אויפ'ן שפיז, ווי זיי צו שמארען און פעפערען אזוי לאנג, ביז זיי ווערען צייטיג און מען קאן זיי געניסען. איהר זאלט זעהן, מא־דאם, ווי איהר וועט זיין צופריעדען, ווען איך וועל אמאל מאכען א גרויסען מאהלצייט. מאדאם, איהר מוזט מיין קיך לויבען. איהר וועט מוזען מודה זיין, אז איך קאן מיינע סאטראפען אויך אזוי פראכט־פול בעדיענען, ווי אמאל דער קעניג אחשורוש, וועלכער איז געווען א מלך פון הודו ביז כוש און האט געהערשט איבער הונדערט און זיבען און צוואנציג מדינות. גאנצע העקאטאמבען פון נאראנים וועל איך אנשעכטען. יענער גרויסער שנאפס־ליעב־האבער, וועלכער, ווי אמאל יופיטער, סמארעט זיך אין א געשטאלט פון א אקס צו ווערען בעריהמט אין איראפע, וועט פאר מיין טיש צושטעלען דעם

אָקסען־בּוֹאַטען; אַ טרויעריגער טראַגעדיען־פּאָעט, וועלכער האָט אויף די בּרעטער, וואָס בּעדייטען אַ טרויעריגע פּערסישע מלוכה, אונז געוויזען אַ טרויעריגען אַלעקסאַנדער, וואָס אין זיין בּילדונג האָט זיך קיין אַריסטאָטעלעס נישט בּעטייליגט, דער דאָזיגער ווערט פאַר מיין טיש צושטעלען אַ אויסגעצייכענטען הזיר־קאָפּ, ווי געוועהנליך זויער־דיס שמייכלענדיג, מיט אַ קיילעכדיג שטיקעל ציטרין אין מויל און בּעדעקט מיט לאָרבּעער־בּלעטער, אַ דאַנק דער קעכין, וואָס פערשטעהט גוט די קונסט; דער זינגער פון די קרעלען־ליפּען, שוואַנען־העלער, שפּרינגענדע שנעע־בּערגעלעך, וויבּעלעך, מעדעלעך, קושעלעך און אַסערסאַלעך, דאָס מיין איך דעם הערר קלוירען, אָדער ווי די פרומע בּערנאַרדינערינען אויף דער פריעדריכשטראַסע רופען איהם: „פּאָטער קלוירען! אונזער קלוירען!“ דער דאָזיגער עכט שטעלט מיר צו די אַלע יענע געריכטען, וועלכע ער ווייס אַזוי פיין צו בּעשרייבּען אין זיין יעהרליכען טאַשען־בּאָרדעלכעל מיט דער פאַנטאַזיע פון אַ נאַשערקע אַ קאַמער־יונג־פרוי, און ער גיעט אונז נאָך צו אַ גאַנץ בּעזונדערע עקסטראַ־שיסעלע מיט אַ סעלערי־געמיזעלע, „פון וועלכען עס קאָן אַ מענשען דאָס הערצעלע פאַר ליעבּע אויפציטערן!“ — אַ קלוגע, דאַרע הויפדאַמע, וואָס פון איהר קאָן מען געניסען נאָר דעם קאָפּ, וועט אונז צושטעלען אויך אַזאַ מין גע־קעכץ, דאָס הייסט שפּאַרגעל: און עס וועט נישט פעהלען קיין געטינגער וואורשט, האַמבּורגער רויכפלייש, פּאָמערשע געזענע בּריסט, אָקסענע צונגען, געדעמפּפטע קאַלבּס־געהירען, רינדסמויל, שטאָקפיש, און אַלערליי סאָרטען זשעלע, בּערלינער פּיינקוכענס, וויענער טאָרטען, קאָנפיטורען—

מאַדאַם, איך האָבּ מיר שוין אין געדאַנקען דעם מאַגען פער־דאָרבּען! האָפּ דער טייוועל אַזעלכע פרעסעריי! איך קאָן נישט פיעל פערטראָגען. מיין פּערדויאונג איז שלעכט. דער הזיר־קאָפּ ווירקט אויף מיר ווי אויף דאָס איבּעריגע דייטשע פּובּליקום — איך מוז בּאַלד דערנאָך עסען אַ ווילי־בּאַלד־אַלעקסיס־סאַלאַט, וועלכער רייניגט דורך — אָ! דער אונגליקליכער הזיר־קאָפּ מיט דער נאָך אונגליקלי־כערער זופּ, וועלכע שמעקט נישט גריעכיש, נישט פערסיש, נאָר ווי טהעע מיט גריינעם זייף — רופט מיר מיין דיקען מיליאָן־נאַר!

XV. קאַפּיטעל

מאַדאַם, איך בּעמערק אַלײכטען װאָלקען פֿון אומעט אויף אײער שענעם שטערן, און איהר װײזט מיר אויס צו פֿרעגען, צי איז עס נישט אונרעכט, װאָס איך בּענעה זיך אויף אַזאַ אופן מיט די נאַראָנים, איך שטעק זײ אויף אַ שפּיז, צעהאַק זײ, בּעשמיר זײ מיט שמאַלץ, און פֿיעל פֿון זײ שעכט איך זאָגאַר, האָטש איך מוז זײ לאָזען ליגען אונבּערירט, און איצט װערען זײ צום רױב פֿאַר די שאַרפֿע שנאָבּלען פֿון די שפּאַס־פֿױגעל, װעהרענד די אלמנות און יתומים קלאָגען און יאָמערן—

מאַדאַם, אָט אַזױ פֿיהרט זיך עס בּשעת אַ מלחמה! איך װעל אײך שױן איצט דעם גאַנצען סוד אױסזאָגען: איך אַלײן בּין אַפֿילו נישט פֿון די קלוגע, נאָר איך בּין צוגעשטאַנען צו דער דאָזיגער פּאַרטײ, און זײט 5588 יאָהר פֿיהרען מיר אַ מלחמה מיט די נאַראָנים. די נאַראָנים האַלטען, אַז מיר בּעלײדיגען זײ, און זײ פֿערזיכערען, אַז אין דער װעלט איז פֿאַראַן נאָר אײן בּעשטימטע מעסטעל קלוגשאַפֿט, און דאָס דאָזיגע גאַנצע מעסטעל קלוגשאַפֿט האָבּען איצט אַװעקגעגזליט די קלוגע, אײן גאָט װײס װי אַזױ: און עס איז פּשוט שרעקליך צו זעהן, װי אָפֿט האָט אײן און אײנציגער מענש פֿאַר זיך צוגענומען אַזױ פֿיעל קלוגשאַפֿט, אַז זײַנע בּרידער די בּירגער און דאָס גאַנצע לאַנד זענען צוליעב איהם אינגאַנצען געװאָרען פֿערנאַרישט. דאָס איז אײן געהײמע סבּה פֿון דער מלחמה, און די מלחמה איז פּשוט אויף טױט און אויף לעבּען. די קלוגע װײַזען זיך אַרױס, װי געװעהנליך, אַלס די רוהיגסטע, מעסיגסטע און קליגסטע, זײ זיצען שטאַרק בּעפֿעסטיגט אין זײערע אַלט־אַריסטאָקראַטישע װערק, האָבּען פֿיעל שװץ, אויך פֿיעל מוניציע, װאָרום זײ האָבּען דאָך אַלײן ערפֿונדען דעם פּולװער, און פֿון צײט צו צײַט װאַרפֿען זײ גוט־בּעװיזענע בּאָמבּעס צװישען זײערע פֿײַנד. נאָר לײדער זענען די דאָזיגע פֿײַנד צו פֿיעל, און זײער געשרײ איז גרױס, און טאָג־טעגליך מאַכען זײ אָן אַ לאַרעם. זײערע מלחמה־ליסטעס זענען אָפֿט זעהר היטרע צוזאַמענגעשטעלט. אײניגע הױפּט־לײַט פֿון דער גרױסער אַרמעע היטען זיך אפֿילו מודה צו זײַן די געהײמע סבּה פֿון דער מלחמה. זײ האָבּען געהערט, אַז אַ בּעקאַנטער פֿאַלשער מענש, װעלכער איז אין זײַן

פאַלשקייט אַזוי ווייט דערגאַנגען, דאָס ער האָט ענדליך געשריבען אַפילו פאַלשע מעמוארען, ד. ה. פושע האָט זיך געהאַט אויסגעריקט: די ווערטער זענען געמאַכט געוואָרען כדי צו בעהאַלטען אונזערע געדאַנקען; און איצט מאַכען זיי אָן פיעל ווערטער, כדי צו בעהאַלטען, אַז זיי האָבען בכלל נישט קיין געדאַנקען, און זיי האַלטען לאַנגע רעדעס, און שרייבען דיקע ביכער, און הערט מען זיי רעדען, אַזוי גלויבען זיי די קוועלע פון די געדאַנקען, וועלכע איז נאָר אַליין אימשטאַנד צו מאַכען גליקליך, ד. ה. די קלוגשאַפט, און זעהט מען זיי, אַזוי האָבען זיי צו טהון נאָר מיט מאַטעמאַטיק, לאָגיק, סטאַטיסטיק, מאַשינען-פערבעסערונג, בירגערגייסט, שטאַהל-פאַשע א. א. וו. — און אַזוי ווי די מאַלפע ווערט אַלץ לעכערליכער, וואָס מעהר זי ווייזט זיך אַרויס ענהליכער צו מענשען, אַזוי ווערען אויך יענע נאַראָנים אַלץ לעכערליכער, וואָס קליגער זיי פיהרען זיך אויף. אַנדערע הויפט-לייט פון דער גרויסער אַרמעע זענען אָפענהערציגער און זענען מודה, אַז זייער קלוגשאַפטס-טייל איז גראַדע אַ גאַנץ קליינינקער, אַז זיי קאָנען פילייכט גאָר נישט אַרויסבעקומען פון דער קלוגשאַפט, דערווייל אָבער קאָנען זיי נישט אַנדערש, נאָר מוזען פערזיכערען, אַז די קלוגשאַפט איז זעהר זויער און אין אמת'ן האָט זי נישט קיין גרויסען ווערט. דאָס איז אפשר אמת, נאָר צום אונגליק האָבען זיי נישט אפילו אויף אַזוי פיעל פערשטאַנד, וויפיעל מען דאַרף האָבען כדי דאָס צו בעווייזען. דעריבער נעהמען זיי אָן אַלערליי מיטלען, זיי ענטדעקען אין זיך נייע קרעפטען, זיי ערקלערען, אַז אַזעלכע מיטלען האָבען אויך אַזאַ ווירקונג ווי די קלוגשאַפט, און אין געוויסע נויטפאַלען — נאָך אַ גרעסערע ווירקונג, צ. ב. דאָס געמיט, דער גלויבען, די בעגייסטערונג א. ז. וו., און מיט די דאָזיגע סוראָגאַטען*) פון קלוגשאַפט, מיט דער דאָזיגער ציבעלעס-קלוגשאַפט טרייסטען זיי זיך. מיך אונגליקליכען האָבען זיי אָבער גאָר בעזונדערס פיינד, ווייל זיי פערזיכערען, אַז איך בין אַמאָל געוועזען איינער פון זיי, אַז איך בין אַ בוגד, אַ איבערלויפער, וועלכער האָט צעריסען די הייליגסטע באַנדען, און איצט בין איך זאָגאַר אַ שפּיאָן, וועלכער פאָרשט אויס אין געהיים, וואָס זיי, די נאַראָנים, טהוען אויף,

---

*) סוראָגאַט — אַ זאַך, וואָס דיענט אנשטאָט אַן'אַנדער זאַך.

כדי נאכדעם אבצולאכען פון זיי פאר מיינע נייע חברים, און איך בין אויף אזוי פיעל נאריש, אז איך זעה אפילו נישט איין, אז די דאזיגע חברים לאכען אין דער זעלבער צייט פון מיר אליין און וועלען מיך קיינמאל נישט האלטען פאר זייער גלייכען — און דערין זענען די נאראנים פאלשטענדיג גערעכט.

עס איז אמת, יענע האלטען מיך נישט פאר זייער גלייכען, און אפט לאכען זיי פון מיר אין די פויסטען. איך ווייס דאס גאנץ גוט, נאר איך מאך זיך נישט וויסענדיג. מיין הארץ בלוטעט דאן אין מיר, און ווען איך בין אליין, רינען העראויף אראב מיינע טרעהרען. איך ווייס דאס זעהר גוט, אז מיין פאזיציע איז אונ-נאטירליך; אלץ, וואס איך טהו, איז פאר די קלוגע א נאריש-קייט און פאר די נאראנים א שרעק. זיי האבען מיך פיינד, איך פיהל, ווי אמת עס איז דאס שפריכווארט: „שטיין איז שווער און זאמד איז א לאסט, נאר דער צארן פון נאראנים איז שווערער פון זיי ביידע". און זיי האבען מיך פיינד נישט אומגערעכט. עס איז פאל-שטענדיג אמת, אז איך האב צעריסען די היילינגע באנדען, צוליעב גאט און גערעכטיגקייט האב איך געמוזט בלייבען לעבען און שטארבען צווישען נאראנים. און אה! מיר וואלט צווישען די דאזיגע מענשען אזוי גוט געווען! ווען איך וואלט וועלען צוריקקעהרען צו זיי, וואלטען זיי מיך נאך אלץ אויפגענומען מיט אפענע ארעמס. זיי וואלטען מיר אין די אויגען אריינגעקוקט, צי קאנען זיי מיר נישט טהון עפעס א אנגענעהמע זאך. זיי וואלטען מיך יעדען טאג בערבעטען צום טיש, און אין אזענע וואלטען זיי מיך מיטגענומען אין זייערע טהעע-געזעלשאפטען און קלובען, און איך וואלט גע-קאנט מיט זיי שפיעלען ווהיסט, רויכערן טאבאק, פאליטיזירען, און וואלט איך דערביי געגענעצט, וואלט מען הינטער מיין רוקען געזאגט: וואס פאר א שען געמיט! א נשמה פול גלויבען! — ערלויבט מיר, מאדאם, אבצוגעבען דערפאר א טרעהר פון ריהרונג — אה! און איך וואלט מיט זיי געטרונקען פונש, ביז עס וואלט אנגעקומען די אמת'ע בעגייסטערונג, און דאן וואלטען זיי מיך אין א טראג-שטוהל געבראכט צוריק אהיים, מיך בעזארגט מיט מורא, אז איך זאל מיך נישט פערקיהלען, און איינער וואלט מיר שנעל דער-לאנגט די פאנטאפעל, דער אנדערער — דעם זיידענעם שלאפראק, דער דריטער — די ווייסע נאכט-מיץ, און זיי וואלטען מיך דאן

געמאכט פאר א פראפעסאר עקסטראארדינאריוס, אדער פאר א פרעזידענט פון א מיסיאנערישע געזעלשאפט, אדער פאר א אבער־קאלקולאטאר, אדער פאר א דירעקטאר פון רוימישע אויסגראבונגען, — ווארום איך וואלט ווירקליך געוועזן א מענש, וועלכען מען קאן אויסניצען אין אלע פאכען, פון זינט אן איך קאן זעהר גוט אונטערשיידען די לאטיינישע דעקלינאציאנען פון די קאניוגאציאנען, און נעהם נישט אן אזוי לייכט ווי אנדערע מענשען א פרייסישען שטיוועל פון א פאסטאליאן פאר א עטרוסקישע וואזע. מיין געמיט, מיין גלויבען, מיין בעגייסטערונג וואלטען נאך אויסער דעם געקאנט ווירקען אין די תפלה־שטונדען זעהר פיעל גוטס, און טאקי פאר מיר אליין; היינט מיין גאר אויסגעצייכענטער פאעטישער טאלענט וואלט מיר געקאנט פערשאפען זעהר פיעל גוטס ביי הויכע געבורטס־טעג און פערלאבונגען, און עס וואלט גאר נישט שלעכט געווען, ווען איך וואלט אין א גרויסען נאציאנאל־עפאס בעזונגען די אלע יענע העלדען, וועגען וועלכע מיר ווייסען גאנץ בעשטימט, אז פון זייערע פערפוילטע קערפער זענען געקראכען ווערעם, וועלכע האבען זיך אויסגעגעבען אלס זייערע יורשים.

אטייל מענשען, וועלכע זענען נישט קיין געבוירענע נאראנים און זענען אמאל געווען בעגאבט מיט קלוגשאפט, זענען צוליעב אזעלכע גליקען איבערגעגאנגען צו די נאראנים, לעבען ביי זיי אנ'אמת לעבען פון דארמאיעדניקעס, די נארישקייטען, וואס צום אנהויב האבען זיי זיך נאך אלץ געמוזט שטארקען כדי זיי איינצונעהמען, זענען שוין איצט פאר זיי געווארען די צווייטע נאטור, יא, מען דארף זיי שוין נישט מעהר בעטראכטען אלס צבועקעס, נאר אלס אמת'ע מאמינים. איינער פון זיי, וואס אין זיין קאפ איז נאך נישט געווארען איינגאנצען קיין זונען־פינסטערניש, ליעבט מיך זעהר, און נישט לאנג צוריק, ווען איך בין געוועזן ביי איהם אליין, האט ער פערשלאסען די טהירען און געזאגט צו מיר מיט א ערנסטער שטימע: „א נאר, וואס דו שפיעלסט די ראלע פון א קלוגען, און דאך האסטו נישט אזוי פיעל פערשטאנד, ווי א רעקרוט אין זיין מוטערס לייב! צי ווייסטו דען נישט, אז די גרויסע פון לאנד דערהויבען נאר די יעניגע, וועלכע ערניעדעריגען זיך אליין און ריהמען זעהר בלוט בעסער ווי זייער אייגען בלוט. און צום סוף פערדארבסטו דאס מיט די פרומע פון לאנד! צי דען איז עס

דיר אזוי שווער, צו פערדרעהען די גנאדזועליגע אויגען, אריינצושטעקען די גלויביג-פערלעגטע הענד אין די ארבעל פון ראק, צו לאזען אראבהענגען דעם קאפ ווי א גאטס-שעפסעלע און צו הזרען אויסענווענדיג אויסגעלערנטע פסוקים פון דער ביבליע! גלויב מיר, קיין הויך-ערליכטע פערזאן וועט דיר נישט בעצאהלען פאר דיין גאטלאזיגקייט, די מענער פון ליעבע וועלען דיך פיינד האבען, בערעדען און פערפאלגען, און דו וועסט נישט מאכען קיין קאריערע נישט אין הימעל, נישט אויף דער ערד!"

אח! דאס אלץ איז אמת! נאר איך האב שוין די דאזיגע אונגליקליכע תאוה פאר דער קלוגשאפט! איך ליעב זי, האטש זי בעגליקט מיך נישט מיט געגענ-ליעבע. איך גיעב איהר אלץ, און זי פערשאפט מיר גאר נישט. איך קאן זיך פון איהר נישט אבּרייסען. און אזוי ווי דער יודישער שלמה המלך האט אמאל אין שיר השירים בעזונגען די קריסטליכע קירכע, און גראדע אונטער דעם בילד פון א שווארץ-חנ'ודיגע, ליעבע-גליהענדע מעדעל, כדי זיינע יודען זאלען דאס נישט בעמערקען: אזוי האב איך אויך אין אונצעהליגע ליעדער בעזונגען פונקט דעם היפך, דאס הייסט, די קלוגשאפט, און גראדע אונטער דעם בילד פון א ווייסער, קאלטער יונגפרוי, וועלכע ציהט מיך צו און שטויסט מיך אב, אט שמייכעלט זי מיר צו, און באלד בייזערט זי זיך, און ענדליך דרעהט זי זיך גאר איינגאנצען אב פון מיר. דאס דאזיגע געהיימניס פון מיין אונגליקליכער ליעבע, וועלכע איך זאג פאר קיינעם נישט אוים, גיעט אייך, מאדאם, א מאסשטאב צו שעצען מיין נארישקייט, איהר וועהט דערפון ארויס, אז די דאזיגע נארישקייט איז פון א אונגעוועהנליכען סארט, און זי טרעט גרויסארטיג ארויס איבער די געוועהנליכע נארישע טהאטען פון די מענשען. לעזט מיין „ראטקליף", מיין „אלמאנזאר", מיין „לירישעס אינטערמעצא" — קלוגשאפט! קלוגשאפט! קיין זאך אויסער דער קלוגשאפט! — און איהר וועט זיך דערשרעקען איבער די הויכקייט פון מיין נארישקייט. מיט די ווערטער פון אגור, דער זוהן פון יאקע, קאן איך זאגען: „איך בין דער נארישסטער, און מענשען-פערשטאנד איז נישט ביי מיר". הויך איבער דער לופט הויבט זיך דער אייכען-וואלד, הויך איבער דעם אייכען-וואלד פליהט דער אדלער, הויך איבער דעם אדלער ציהען די וואלקען, הויך איבער די וואלקען בליצען די שטערען — מאדאם,

װערט עס נישט צו הויך? איז הייסט עס — הויך איבער די שטע־
רען שװעבען די מלאכים, הויך איבער די מלאכים רוהט — נײן,
מאַדאַם, העכער קאָן עס שוין מײַן נאַרישקײַט נישט ברענגען. זי
האָט עס שוין געבראַכט גענוג הויך! עס שווינדעלט איהר פאַר
איהר אײגענער ערהאַבענהײט. די מאַכט מיך פאַר אַ ריעז מיט זיב־
בען־מײַלען־שטיװעל. צו מיטאָג־צײַט פיהל איך מיך, װי איך װאָלט
געקאָנט אויפעסען אַלע עלעפאַנטען פון הינדאָסטאַן און מיר אויס־
שטעכען די צייהן מיט׳ן שטראַסבורגער מינסטער; אין אָבענד װער
איך אַזױ סענטימענטאַל, אַז איך װאָלט געקאָנט אויסזופען די מילכ־
שטראַסע פון הימעל, און אפילו נישט קײן קלעהר טהון דערבײַ,
אַז די קלײנע פיקס־שטערען קאָנען אַ מענשען בלײַבען ליגען אין
מאַגען אונפערדױט; און בײַנאַכט הױבט זיך ערשט אָן דער אמת׳ער
ספּעקטאַקעל, אין מײַן קאָפּ פערזאַמעלט זיך דאַן אַ קאָנגרעס פון
אַלע פעלקער פון דער געגענװאַרט און פון דער פערגאַנגענהײַט, עס
קומען אשור, מצרים, מדין, פרס, ישראל, פלשתים, פראַנקפורט,
בבל, קאַרטאַגען, בערלין, רױם, שפּאַרטאַ, טירקײַ, קימעלטירקען —
מאַדאַם, עס װאָלט געװאָרען אַ צו גרױסע אריכות, װען איך װאָלט אײַך
געװאָלט בעשרײַבען די דאָזיגע אַלע פעלקער, לעזט נאָר האָראָאַטען,
ליװיוס׳ן, די הױדע־און ספּענערשע צײַטונג, קורציוס׳ן, קאָרנעליוס
נעפּאָס׳ן, דעם „געזעלשאַפטער״. איך װעל דערװײַל פריהשטיקען,
הײַנטיגען פריהמאָרגען געהט מיר עפּעס נישט אין שרײַבען אַזױ
פרעהליך, איך בעמערק, אַז דער ליעבער גאָט פערלאָזט מיך —
מאַדאַם, איך האָב זאָגאַר מורא, אַז איהר האָט עס בעמערקט
נאָך פריהער װי איך — יאָ, איך בעמערק, אַז די אמת׳ע הילף
פון גאָט איז נאָך הײַנט געאָרנישט געקומען צו מיר — מאַדאַם,
איך װיל אָנהױבען אַ נײַען קאַפּיטעל, און אײַך דערצעהלען, װי
איך בין נאָך לע גראַנ׳ס טױט אָנגעקומען אין גאָדעסבורג.

XVI. קאַפּיטעל

װען איך בין אָנגעקומען אין גאָדעסבורג, האָב איך מיך װידער
געזעצט צו די פיס פון מײַן שענער פרײַנדין — און נעבען מיר האָט
זיך געלעגט איהר ברױנער דאַכס־הונד — און מיר בײדע האָבען
אַרױפגעקוקט איהר אין אױג אַרײַן.

הייליגער גאָט! אין דעם דאָזיגען אויג איז געלעגען די גאַנצע שענקייט פון דער ערד און אַ גאַנצער הימעל איבער דעם. פאַר־גליק וואָלט איך געקאָנט שטאַרבען, בשעת איך האָב אין יענעם אויג געקוקט, און וואָלט איך געשטאָרבען, אַזוי וואָלט מיין נשמה אַריינגעפלויגען גלייך אין יענעם אויג אַריין. אָ, איך קאָן יענעם אויג נישט בעשרייבען! — איך וועל שיקען רופען פון דולהויז אַ פּאָעט, וועלכער איז אויס ליבע משוגע געוואָרען, כדי ער זאָל פון דעם אָבגרונד פון שגעון קאָנען אַרויסבעקומען אַ בילד, מיט וועלכען איך וועל פערגלייכען יענעם אויג — צווישען אונז גערעדט, בין איך אַליין אויך געווען גענוג משוגע, אַזוי אַז איך האָב צו אַזאַ געשעפט נישט געדאַרפט האָבען קיין מיטהעלפער. גוט ד—ן! — זאָגט דערביי אַ ענגלענדער, — ווען זי בעטראַכט אַ מענשען אַזוי גאַנץ רוהיג פון אויבען ביז אונטען, אַזוי ווערען ביי איהם צעשמאָלצען די קופּערנע קנעפּ פון פראַק און אויך דאָס האַרץ אינוועניג. — פ—ע! — זאָגט אַ פראַנצויז, — זי האָט אויגען פון גרעסטען קאַליבער, און ווען עס שיסט אַרויס אַזאַ מין דרייסיג־פונטיגער בליק, קראַח! אַזוי איז מען פערליעבט. דערביי איז געווען אַ אַדוואָקאַט פון מאַינץ מיט אַ רויטען קאָפּ, האָט ער געזאָגט: איהרע אויגען זעהען אויס ווי צוויי טאַסען שוואַרצער קאַפע — ער האָט געוואָלט זאָגען עפּעס וועהר ויסעס, וואָרום ער האָט שטענדיג געוואָרפען אונמענשליך־פיעל צוקער אין זיין קאַפע — שלעכטע פערגלייכען!

איך און דער ברוינער דאַכס־הונד זענען געלעגען שטיל צו די פיס פון דער שענער פרוי, און מיר האָבען געקוקט און געהערט. זי איז געזעסען נעבען אַ אַלטען אייזגרויען סאָלדאַט — אַ ריטערליכע געשטאַלט מיט קווער־ריצען אויף דעם איינגערונצעלטען שטערען. זיי האָבען ביידע גערעדט וועגען די זיבען בערג, וועלכע די שענע אָבענד־רויטקייט האָט בעשטראַהלט, און וועגען דעם בלויען רהיין, וועלכער איז נישט וייט פערביי געשוואומען גרויס און רוהיג. — וואָס זענען אונז אָנגעגאַנגען די זיבען בערג און די אָבענד־רויטקייט אין דער בלויער רהיין און די זעגעלהייסע שיפלעך, וועלכע זענען איבער איהם געשוואומען, און די מוזיק, וועלכע האָט אַרויסגעשאַלט פון איין שיפעל, און דער שעפּסענ־קאָפּ פון סטודענט, וועלכער האָט דערינן געזונגען אַזוי שמעלצענד און ליעבליך — איך און דער ברוינער דאַכס, מיר האָבען געקוקט אין דאָס אויג פון דער פריינדין,

און האָבּען בּעטראַכט איהר געזיכט, וועלכעס האָט ראָזיג־בּלייך אָפּגעגלאַנצט פון צווישען די שוואַרצע צעפּ און לאָקען, אַזוי ווי די לבנה פון די דונקעלע וואָלקען — דאָס זענען געווען הויכע גריעכישע געזיכטס־צוגען, מוטיג־געוועלבּטע ליפּען, אַרומגעהילט מיט וועהמוט, גליק און קינדישע לוינע, און ווען זי האָט גערעדט, אַזוי זענען די ווערטער געגעהן עטוואָס טיעף, כמעט זיפצענדיג אַרויסגעוויעט און דאָך אונגעדולדיג שנעל אַרויסגעשטויסען — און ווען זי האָט גערעדט, און איהר רעדען האָט אַזוי ווי אַ וואַרעמער, הייטערער בּלומען־רעגען אַראָבּגעטריפט פון דעם שענעם מויל — אָ! דאַן האָט זיך געלעגט די אָבּענד־רויטקייט איבּער מיין נשמה, עס זענען מיט אַ קלינגענדיגער שפּיעל דורכגעצויגען די ערינערונגען פון דער קינדהייט, נאָר מעהר ווי אַלץ האָט אין מיר אַזוי ווי גלעקעלעך אָנגעהויבּען קלינגען די שטימע פון דער קליינער וועראָניקע — און איך האָבּ אָנגענומען די שענע האַנד פון דער פריינדין, און די צוגעדריקט צו מיינע אויגען, בּיז דאָס קלינגען אין מיין נשמה האָט אויפגעהערט — און דאַן בּין איך אויפגעשפּרונגען און האָבּ געלאַכט, און דער דאַכס האָט געבּילט, און דער שטערען פון אַלטען גענעראַל האָט זיך ערנסטער איינגערונצעלט, און איך האָבּ מיך ווידער געזעצט און ווידער אָנגענומען די שענע האַנד און זי געקושט און דערצעהלט וועגען דער קליינער וועראָניקע.

קאַפּיטעל XVII.

מאַדאַם, איהר פערלאַנגט, איך זאָל דערצעהלען, ווי די קליינע וועראָניקע האָט אויסגעזעהן. נאָר איך וויל נישט. איהר, מאַדאַם, קאָנט נישט ווערען געצוואונגען צו לעזען מעהר, ווי איהר ווילט, און איך ווידער האָבּ דאָס רעכט, אַז איך דאַרף נאָר שרייבּען דאָס, וואָס איך וויל. איך וויל אָבּער איצט דערצעהלען, ווי עס האָט אויסגעזעהן די שענע האַנד, וועלכע איך האָבּ געקושט אין פאָריגען קאַפּיטעל.

קודם כל מוז איך מודה זיין: — איך בּין נישט ווערט געווען צו קושען די דאָזיגע האַנד. דאָס איז געווען אַ שענע האַנד, אַזוי צאַרט, דורכזיכטיג, גלענצענד, זיס, שמעקעדיג, זאַנפט, ליעבּליך — ווירקליך, איך מוז שיקען אין אַפּטייק אַריין, מיר צו בּרענגען פאַר צוועלף גראָשען בּיי־ווערטער.

אויפ'ן מיטעל־פינגער איז געזעסען אַ רונג מיט אַ פּערל — איך האָב נאָך קיינמאָל נישט געזעהן קיין פּערל, וועלכער האָט געשפּיעלט אַ טרויעריגערע ראָלע — פ'ן גאָלדפינגער האָט זי געטראָגען אַ רונג מיט אַ בלויען אַנטיק — שטונדען־לאַנג האָב איך דורך איהם שטודירט אַרכעאָלאָגיע — אויפ'ן צייגע־פינגער האָט זי געטראָגען אַ דימענט — דאָס איז געוועזען אַ קמיע; כל זמן איך האָב אויף איהם געקוקט, בין איך געוועזען גליקליך, ווארום וואו ער איז געוועזען איז דאָך אויך געוועזען דער פינגער מיט זיינע פיער קאָלעגען — און מיט אַלע פינף פינגער האָט זי מיר אָפט אַ קלאַפּ געטהון איבער'ן מויל. זייטדעם איך בין אויף אַזאַ אופן בעריהרט געוואָרען, גלויב איך שטייף און פעסט אין מאַגנעטיזמוס. נאָר זי האָט נישט שטאַרק געשלאָגען, און ווען זי האָט געשלאָגען האָב איך עס שטענדיג פערדיענט דורך עפּעס אַ גאָטלאָזע בעמערקונג, און ווען זי האָט מיך געשלאָגען, אַזוי האָט זי גלייך דערויף הרטה געהאַט און האָט גענומען אַ קוכען, איהם צעבראָכען אויף צווייען, און האָט מיר געגעבען איין העלפט און דעם ברוינעם דאַכס די אַנדערע העלפט. און דאַן האָט זי געשמייכעלט און געזאָגט: „איהר ביידע האָט נישט קיין רעליגיאָן און וועט נישט גליקליך ווערען, און מען מוז אייך אויף דער וועלט פאַשען מיט קוכענס, ווייל אין הימעל ווערט פאַר אייך קיין טיש נישט געדעקט". ביסלעכווייז האָט זי אפילו געהאַט גערעכט, איך בין דעמאָלט געוועזען זעהר נישט רעליגיעז און האָב געלעזען טהאָמאַס פּען, דאָס „סיסטעם דע לאַ נאַטיור", דעם „וועכט־פעלישען אַנצייגער" און שלייערמאַכער'ן, און האָב מיר געלאָזען וואַקסען די באָרד און דעם פערשטאַנד, און האָב געוואָלט צושטעהן צו די נאַציאָנאַליסטען. נאָר ווען די שענע האַנד איז מיר אַריבער־געפאָהרען איבער'ן שטערען, איז מיר דער פערשטאַנד געבליבען שטעהן, און זיסע הלומות האָבען מיך אָנגעפיהלט, און מיר האָט זיך געדוכט, אַז איך הער ווידער פרומע ליעדער, און איך האָב געקלערט וועגען דער קליינער וועראָניקע.

מאַדאַם, איהר קאָנט זיך קוים פאָרשטעלען, ווי שען די קליינע וועראָניקע האָט אויסגעזעהן, ווען זי איז געלעגען אין דער קליינינקער טרומנעלע. די ברענענדע ליכט, וועלכע זענען געשטאַנען קיילעכדיג אַרום און אַרום, האָבען געוואָרפען זייער שימער אויף דאָס בלייכע שמייכלענדיגע פּנימ'ל און אויף די רויט־זיידענע רויזעלעך און

ריישענדע גאָלד־פּאַסקעלעך, מיט וועלכע דאָס קעפּעלע און דאָס ווייסע טויטענ־העמדעלע איז געוועזען פּערציערט — די פרומע אורזולע האָט מיך אין אָבענד אַריינגעפיהרט אין שטילען צימער, און ווי איך האָב דערזעהן דעם קליינעם קערפּער מיט די ליכט און די בלומען אויסגעשטעלט אויפ'ן טיש, האָב איך צו'ם ערשטען געמיינט, אַז דאָס איז אַ שען היילינ בילד פון וואַקס; נאָר באַלד האָב איך דערקענט דאָס ליעבע פּנימ'על, און האָב לאַכענדיג געפרעגט, פאַרוואָס די קליינע וועראָניקע איז אַזוי שטיל, און אורזולע האָט געזאָגט: דאָס טהוט דער טוידט.

און ווי זי האָט געזאָגט: דאָס טהוט דער טוידט— נאָר איך וויל בעסער היינט נישט דערצעהלען די מעשה, זי וועט אַרויסקומען צו לאַנג, איך וואָלט אויך פריהער געמוזט דערצעהלען וועגען דער לאָהמער וורענע, וועלכע האָט אַרומגעהינקט אויפ'ן שלאָס־פּלאַץ און איז אַלט געוועזען דריי הונדערט יאָהר, און איך וואָלט דערביי געקאָנט ווערען שטאַרק מעלאַנכאָליש.— מיך האַפּט אָן פּלוצלונג אַ חשק, צו דערצעהלען אַנ'אַנדער מעשה, און די דאָזיגע מעשה איז אַ פרעהליכע, און זי פּאַסט אויך אויף דעם אָרט, וואָרום דאָס איז טאַקי אייגענטליך די מעשה, וועלכע האָט געוואָלט דערצעהלט ווערען אין דעם דאָזיגען בוך.

קאַפּיטעל XVIII.

אין דער ברוסט פון דעם ריטער איז נישט געווען קיין זאַך איבער נאַכט און שמערץ. די שווערד־שטאָכען פון דער רכילות האָבען איהם גוט געטראָפען, און ווי ער איז אַזוי געגאַנגען איבער דעם סאַנקט מאַרקוס־פּלאַץ, האָט ער זיך געפיהלט, אַזוי ווי זיין האַרץ וואָלט וועלען צעבראָכען און פערבלוטעט ווערען. זיינע פיס האָבען זיך געשטרויכעלט פון מידיגקייט— די איידעלע חיה איז דעם גאַנצען טאָג געהעצט געוואָרען, און עס איז געווען אַ הייסער זומער־טאָג— דער שווייס איז געלעגען אויף זיין שטערען, און ווען ער איז אַריינגעשטיגען אין דאָס שיפעל, האָט ער טיעף אַ זיפץ געטהון. ער איז געזעסען אָהן געדאַנקען אינ'ם שוואַרצען שיפעל, אָהן געדאַנקען האָבען איהם געשאָקעלט די ווייכע וועלען, און האָבען איהם געטראָגען אויפ'ן גוט־בעקאַנטען וועג קיין ברענטאַ—

און ווען ער איז אַרויסגעשטיגען פאַר דעם גוט־בעקאַנטען פּאַלאַץ, האָט ער געהערט, אַז סיניאָראַ לוירע איז אין גאָרטען.

זי איז געשטאַנען אָנגעלעהנט אָן דער סטאַטוע פון לאַאָקאָאָן, נעבען דעם הויטען ראָזען־בוים בײַם עק פון דער טעראַסע, נישט ווײַט פון די טרויער־ווײַדען, וועלכע בייגען זיך אַראָב העדמיטיג איבער דעם פערבײַציהענדען טײַכעל. דאָ איז זי געשטאַנען שמייכלענדיג, אַ ווייך בילד פון ליעבע, אַרומגעשמעקט פון ראָזען. נאָר ער האָט זיך אויפגעחאַפּט אַזוי ווי פון אַ שוואַרצען חלום, און ער איז פּלוצלונג ווי פערהאַנדעלט געוואָרען אין מילדקײַט און בענקשאַפט. „סיניאָראַ לוירע!״— האָט ער געזאָגט— „איך בין עלענד און בעדריקט פון שנאה און נויט און ליגען״— און דאַן האָט ער זיך פערהאַקט, און האָט געשטאַמעלט: „נאָר איך ליעב אײַך״— און דאַן האָט זיך אין זײַנע אויגען בעוויזען אַ פריידיגע טרעהר, און מיט פײַכטע אויגען און פלאַטערנדע ליפּען האָט ער אויסגערופען: „דײַ מײַנע, מעדעל, און ליעב מיך!״

עס ליעגט אַ געהיימניס־דונקעלער שלייער איבער דער דאָזיגער שטונדע, קיין שטערבליכער ווייס נישט, וואָס סיניאָראַ לוירע האָט געענטפערט, און ווען מען פרעגט וועגען דעם איהר גוטען מלאך אין הימעל, אַזוי פערהילט ער זיך און זיפצט און שווײַגט.

איינזאַם איז נאָך דער ריטער לאַנג געשטאַנען בײַ דער סטאַטוע פון לאַאָקאָאָן, זײַן געזיכט איז געוועזען אויך אַזוי פערצערט און ווײַס, בעוואוסטלאָז האָט ער אויסגעריסען אַלע בלעטער פון די ראָזען פון ראָזענבוים, ער האָט זאָגאַר צעקוועטשט די יונגע שפּראָצלעך— דער בוים האָט שוין מעהר קיינמאָל נישט געבליהט— אין דער ווײַטען האָט געקלאָגט אַ משוגענע נאַכטיגאַל, די טרויער־ווײַדען האָבען זיך געסודעט מיט מורא, פערשטיקט האָבען געמורמעלט די קיהלע וועלען פון דער ברענטאַ, די נאַכט איז אַראָבגעקומען מיט איהר לבנה און איהרע שטערען— אַ שענער שטערען, דער שענסטער פון אַלע, איז אַראָבגעפאַלען פון הימעל.

XIX. קאַפּיטעל

איהר ווײַנט, מאַדאַם?

אָ, הלואי זאָלען די אויגען, וועלכע פערגיסען איצט אַזעל־

כע שענע טרעהרען, נאָך לאַנג בעלייכטען די וועלט מיט זייערע שטראַהלען, און אַ וואַרעמע, ליעבע האַנד זאָל זיי אַמאָל צודריקען אין דער שטונדע פון טויט! אַ הייכע שטערבע-קיסען, מאַדאַם, איז אויך אַ גוטע זאַך אין דער שטונדע פון טויט, און הלואי זאָל זי אייך דעמאָלט נישט פעהלען; און ווען דער שענער, מידער קאָפּ וועט דערויף אַנידערפאַלען, און די שוואַרצע לאָקען וועלען זיך אַראָבקוילערען איבער דאָס בלייך-ווערענדע געזיכט, אָ! הלואי זאָל אייך גאָט דעמאָלט בעצאָהלען פאַר די טרעהרען, וועלכע זענען פאַר מיר פערגאָסען געוואָרען— וואָרום איך בין אַליין דער ריטער, פאַר וועלכען איהר האָט געוויינט, און איך בין אַליין יענער בלאָנ-זשענדער ריטער פון ליעבע, דער ריטער פון געפאַלענעם שטערן.

איהר וויינט, מאַדאַם?

אָ, איך קען די דאָזיגע טרעהרען! צו וואָס זאָל איך זיך נאָך אַלץ פערשטעלען? איהר, מאַדאַם, זענט דאָך אַליין טאַקי די שענע פרוי, וועלכע האָט שוין אין גאָרעסבורג אַזוי ליעבליך געוויינט, בשעת איך האָב דערצעהלט די טרויעריגע לעגענדע פון מיין לעבען— אַזוי ווי פערעל איבער ראָזען, האָבען זיך אַראָבגעקייקעלט די שענע טרעהרען איבער די שענע באַקען— דער דאַכס האָט גע-שוויגען, דאָס אָבענד-קלינגען פון „קעניגסווינטער” איז פערשוויגען געוואָרען, דער רהיין האָט געמורמעלט שטילער, די נאַכט האָט בעדעקט די ערד מיט איהר שוואַרצען מאַנטעל. און איך בין געזעסען צו אייערע פיס, מאַדאַם, און האָב געקוקט אין דער הויך אין אויסגעשטערנטען הימעל — צום ערשטען האָב איך געהאַלטען אייערע אויגען אויך פאַר צוויי שטערען — נאָר ווי קאָן מען אַזעלכע שענע אויגען פערביטען מיט שטערען? די דאָזיגע קאַלטע לייכטער פון הימעל קאָנען נישט וויינען איבער דעם אונגליק פון אַ מענשען, וועלכער איז אַזוי אונגליקליך, אַז ער קאָן שוין נישט מעהר וויינען.

און איך האָב נאָך אַ בעזונדערע סבה, די דאָזיגע אויגען נישט צו פערלייקענען — אין די דאָזיגע אויגען וואָהנט די נשמה פון דער קליינער ווערעאָניקע.

איך האָב אויסגערעכענט, מאַדאַם, אַז איהר זענט געבאָרען פונקט אין דעם טאָג, ווען די קליינע ווערעאָניקע איז געשטאָרבען. יאָהאַנע אין אַנדערנאַך האָט מיר פאָרויס געזאָגט, אַז אין גאָדעסבורג וועל איך ווידער געפינען די קליינע ווערעאָניקע — און איך האָב

אייך גלייך ווידער דערקענט. — דאָס איז געווען אַ שלעכטער איינפאַל, מאַדאַם, וואָס איהר זענט דעמאָלט געשטאָרבען, גראַדע ווען עס האָבען זיך ערשט געדאַרפט אָנהויבען די אמת'ע שפּיעלען. פון זינט די פרומע אורזולע האָט מיר געזאָגט: „דאָס טהוט דער טויט", בין איך אַליין און ערנסט אַרומגעגאַנגען אין דער גרויסער בילדער-גאַלעריע, די בילדער האָבען מיר שוין נישט געוואָלט געפעלען ווערען אַזוי גוט ווי פריהער, זיי האָבען מיר פּלוצלונג אויסגעזעהן ווי פערבלייכט, נאָר איין און איינציגס פון זיי איז נאָך געבליבען מיט דער גאַנצער פאַרב און גלאַנץ — איהר ווייסט, מאַדאַם, וועלכעס בילד איך מיין:—

דאָס איז דער סולטאַן און די סולטאַנשע פון דעלהי.

דערמאָהנט איהר זיך, מאַדאַם, ווי מיר פלעגען אָפט שטעהן פאַר דאָס דאָזיגע בילד גאַנצע שטונדען, און די פרומע אורזולע האָט אַזוי מאָדנע געשמייכעלט, ווען די מענשען האָבען אויסגעדריקט זייער פערוואונדערונג, אַז די געזיכטער אויף יענעם בילד האָבען מיט אונזערע געזיכטער אַזוי פיעל עהנליכקייט? מאַדאַם, איך מיין, אַז איהר זענט אויף יענעם בילד זעהר גוט אַרויס, און עס איז נישט צו פערשטעהן, ווי אַזוי דער מאַלער האָט אייך פאַרגעשטעלט אַגאַר מיט די קליידער, וואָס איהר האָט דעמאָלט געטראָגען. מען זאָגט, אַז ער איז געווען משוגע, און אייער בילד האָט זיך איהם געחלומ'ט. אָדער זיין נשמה איז אפשר געזעסען אין דער גרויסער, הייליגער מאַלפע, וועלכע האָט אייך דעמאָלט אָבגעהיט ווי אַ זשאָקיי? — אויב אַזוי מוז ער זיך נאָך געוויס דערמאָהנען דעם זילבער-גרויען-שלייער, וועלכען ער האָט איין מאָל בעגאָסען מיט רויטען וויין און פערדאָרבען — איך האָב מיך זעהר געפרעהט, וואָס איהר האָט איהם אויסגעטהון, ער האָט אייך נישט בעזונדערס געקליידעט, ווי די אייראָפּעאישע קליידער פּאַסען פאַר פרויענצימער בכלל פיעל בעסער ווי די אינדישע. נאַטירליך, שענע פרויען זענען שען אין יעדער אַרט קליידער. דערמאָהנט איהר זיך, מאַדאַם, אַז איין גאַלאַנטער בראַהמינער — ער האָט אויסגעזעהן ווי גאַנעזאַ, דער גאָט מיט'ן שנאָבעל פון אַ עלעפאַנט, וועלכער רייט אויף אַ מויז — האָט אייך אַמאָל געמאַכט דעם קאָמפּלימענט, אַז די געטליכע מענעקאַ, ווען זי איז אַראָבגעגאַנגען פון אינדראַ'ס גאָלדענעם שלאָס צום קעניגליכען בעל-תשובה וויסוואַמיטראַ, איז געוויס נישט געווען שענער, ווי איהר, מאַדאַם!

איהר דערמאָהנט זיך שוין דאָס נישט? עס זענען קוים פערבייגעגאַנגען 3000 יאָהר זייט מען האָט אייך דאָס געזאָגט, און שענע פרויען זענען דאָך נישט געוואוינט צו פערגעסען אַזוי גיך אַ צאַרטע חניפה, וואָס מען זאָגט זיי.

דערפאַר אָבער זענען פאַר מאַנספּייט די אינדישע קליידער פיעל פאַכענדער ווי די איוראָפּעאישע. אָ, מיינע ראָזאַ־רויטע, לאָטאָס־געבלומטע פאַנטאַלאָנען פון דעלהי! ווען איך האָלט אייך געטראָגען, בשעת איך בין געשטאַנען פאַר סינאָראַ לורע און געבעטען ליעבע — האָלט דאָס פריהעריגע קאַפּיטעל גאָר אַנדערש אויסגעזעהן! נאָר אַה! איך האָב דעמאָלט געטראָגען שטרוי־געלע פאַנטאַלאָנען, וועלכע אַ ניכטערנער חינעזער האָט געוועבט אין נאַנקינג — מיין אונגליק איז דערין אַריינגעוועבט געוואָרען — און איך בין געוואָרען אונגליקליך.

אָפט זיצט אַ יונגער מענש אין אַ קליין דייטש קאָפע־שטיבעל און טרינקט רוהיג זיין גלעזעל קאָפע, און אין וויַיטען חינא וואַקסט דערווייל און בליהט זיין אונגליק, און ווערט דאָרט געשפּונען און געוועבט, און טראָץ דער הויכער חינעזישער מויער ווייס עס ווי צו געפינען זיין וועג צום יונגען מענשען, וועלכער מיינט, אַז דאָס זענען אַ פּאָר נאַנקינגע הויזען און טהוט זיי אָן אָהן זאָרג און ווערט ע־ענד, אונגליקליך — און, מאַדאַם, אין דער קליינער ברוסט פון אַ מענשען קאָן זיך בעהאַלטען זעהר פיעל אונגליק און זיך דאָרט בעהאַלטען אַזוי גוט, אַז דער אונגליקליכער מענש אַליין פיהלט עס נישט אַ לאַנגע צייט, און ער איז זיך גאַנץ פרעהליך, און טאַנצט לוסטיג און פייפט און טרילערט — לאַלאַראַללאַלאַ, לאַלאַראַללאַלאַ — לאַלאַראַל — לאַ — לאַ — לאַ.

קאַפּיטעל XX.

זי איז געוועזן ליעבענסווירדיג, און ער האָט
זי געליעבט; נאָר ער איז נישט געוועזן
ליעבענסווירדיג, און זי האָט איהם נישט
געליעבט. (אַלט שטיק).

און צוליעב דער דאָזיגער נאַרישער מעשה האָט איהר זיך

געוואָלט דערשיסען צום טויט?

מאַדאַם, ווען אַ מענש וויל זיך דערשיסען צום טויט, אַזוי האָט ער שוין שטענדיג דערצו פיעל סבות פון לאַנג, דערויף קאָנט איהר זיך פערלאָזען. נאָר צי ווייס ער אַליין די דאָזיגע סבות, דאָס איז די פראַגע. ביז צום לעצטען אויגענבליק שפּיעלען מיר אַ קאָמעדיע מיט זיך אַליין. מיר פערמאַסקירען אפילו אונזער אונגליק, און בשעת מיר שטאַרבען צוליעב אַ וואונד אין דער ברוסט, בעקלאָגען מיר זיך אויף צאָהנוועהטאָג.

מאַדאַם, איהר מוזט אַודאי וויסען אַ מיטעל קעגען צאָהנ־וועהטאָג?

איך אָבער האָב געהאַט צאָהנוועהטאָג אין האַרצען. דאָס איז אַ מיאוס'ע זאַך, און דערצו העלפט זעהר גוט דאָס אָנפילען מיט בליי און דאָס צאָהנ־פולווער, וואָס בערטהאָלד שוואַרץ האָט ער־פינדען.

אַזוי ווי אַ וואָרעם האָט דאָס אונגליק גענאָגט אין מיין האַרצען, און האָט גענאָגט — דער אָרעמער הינעזער איז דערין גאָר נישט שולדיג, איך האָב דאָס דאָזיגע אונגליק מיט זיך מיטגעבראַכט אין דער וועלט אַריין. עס איז שוין מיט מיר אין וויעגעל געלעגען, און בשעת מיין מוטער האָט מיך געוויעגט, האָט זי עס אויך מיט־געוויעגט, און ווען זי האָט מיך איינגעזונגען צום שלאָפען, איז עס מיט מיר איינגעשלאָפען, און עס האָט ערוואַכט, ווי באַלד איך האָב נאָר ווידער די אויגען געעפענט. ווען איך בין גרעסער געוואָרען, איז אויך דאָס אונגליק געוואַקסען, און ענדליך איז דאָס געוואָרען זעהר גרויס, און האָט צעבראָכען מיין —

לאָמיר בעסער רעדען פון עפּעס אַנדערש, פון דעם יונג־פרויען־קראַנץ, פון מאַסקענבעלער, פון פרעהליכקייט און התונה־שמחות — לאַלאַ־אַללאַלאַ, לאַלאראַללאַלאַ, לאַלאראַל — לאַ — לאַ — לאַ.

דער טהעע.

(אַ הומאָרעסקע).

דער אָרט פון דער געשיכטע, וועלכע איך וויל איצט דער־צעהלען, זענען די בעדער פון לוקאַ.

דערשרעק זיך נישט, דייטשער לעזער; עס איז דערין נישטאָ קיין פּאָליטיק, נאָר בלויז פילאָזאָפיע, אָדער נאָך מעהר, אַ פילאָזאָפישע מאָראַל, וואָס די האָסט זעהר ליעב. עס איז ווירקליך זעהר פּאָליטיש פון דיין זייט, וואָס דו ווילסט נישט וויסען פון קיין פּאָליטיק, וואָרים דערפון וואָלסטו דאָך נאָר געהאַט אונאַנגענעהמהייטען און אומעט. מיינע גוטע פריינד זענען גערעכט, ווען זיי זענען מיט מיר נישט צופריעדען דערפאַר, וואָס איך בעשעפטיג זיך די לעצטע יאָהרען כמעט נאָר מיט פּאָליטיק און האָב זאָגאַר אַרויסגעגעבען פּאָליטישע ביכער. „מיר לעזען אייך אפילו נישט, — האָבען זיי געזאָגט, — נאָר עס האַפּט אונז שוין אָן אַ שרעק דערפאַר, וואָס אַזאַ

מײַן זאַך דרוקט זיך אין דײַטשלאַנד, אינים לאַנד פון פילאָזאָפיע און פּאָעזיע. ווילסטו נישט מיט אונז צוזאַמען טרוימען, טאָ וועק אונז אַמהעניגסטענס נישט אויף פון זיסען שלאָף. לאָז צורוה די פּאָליטיק, פערברענג נישט דערויף דײַן שענע צײַט, לאָז נישט פערדאָרבען ווערען דײַן שענעם טאַלענט פאַר ליעבעס-ליעדער, טראַ־געדיעס, נאָוועלען, און גיעב אונז דערין דײַנע קונסט-מײַנונגען אָדער עפּעס אַ גוטע פילאָזאָפישע מאָראַל".

גאַנץ געזונד, איך וויל רוהיג אַזוי ווי די אַנדערע זיך אויס־ציהען אויף אַ טרוימערישע קישען און דערצעהלען מײַן געשיכטע. די פילאָזאָפישע מאָראַל, וועלכע די דאָזיגע געשיכטע דאַרף ענט־האַלטען, בעשטעהט אין דעם זאַץ: אַז טײַלמאָל קאָנען מיר ווערען לעכערליך, האָטש מיר אַליין זענען דערין גאָרנישט שולדיג. אייגענט־ליך האַלט איך אין דעם דאָזיגען זאַץ געדאַרפט רעדען אין ערשטער פּערזאָן אויף „איך" — נו יאָ, איך וויל דאָס, ליעבער לעזער, נאָר איך בעט דיך, לאַך נישט פון מיר פאַר אַ זאַך, וואָס איך בין אין איהר נישט שולדיג. וואָרום צי דען בין איך עפּעס שולדיג, וואָס איך האָב אַ גוטען געשמאַק, און וואָס גוטער טהעע שמעקט מיר גוט? און איך בין אַ דאַנקבאַרער מענש, און ווען איך בין געוועזען אין די בעדער פון לוקאַ, האָב איך געלויבט מײַן הויז-ווירט, וועלכער האָט מיר דאָרט געגעבען אַזאַ גוטען טהעע, ווי איך האָב נאָך קיינמאָל נישט געטרונקען.

דאָס דאָזיגע לויב-ליעד האָב איך זעהר אָפט געלאָזט הערען אויף בײַ לעדי וואולאַן, וועלכע האָט געוואָהנט אין דעם זעלבען הויז ווי איך, און די דאָזיגע דאַמע האָט זיך דערויף זעהר געוואונדערט, און בפרט נאָך דערפאַר, ווײַל זי, ווי זי האָט זיך געקלאָגט, האָט טראָץ איהרע אַלע ביטעס נישט געקאָנט בעקומען פון אונזער הויז-ווירט קיין גוטען טהעע, און דעריבער איז זי געוועזען געצוואונגען צו לאָזען ברענגען טהעע פון ליוואָרנאָ מיט אַ בעזונדערן שטאַפעט.

„דערפאַר אָבער איז דער דאָזיגער טהעע הימליש!" — האָט זי צוגעגעבען און האָט געטליך געשמייכעלט.

— מילעדי, — האָב איך געענטפערט, — איך וועט זיך, אַז מײַן טהעע איז נאָך פיעל בעסער.

די דאַמען, וועלכע זענען צופעליג געווען דערבײַ, זענען איצט דורך מיר געוואָרען אײַנגעלאַדען צום טהעע, און זיי האָבען צו־

געזאָגט צו קומען אויף צו מאָרגענס אום זעקס אוהר אויף יענעם פרעהליכען בערגעל, וואו מען קאַן זיצען צווישען אַזוי טרויליך און אַראָבקוקען אין טהאָל.

עס איז אָנגעקומען די שטונדע, דאָס טישעלע איז געווען געדעקט, בוטערבראָטעלעך זענען געווען אָנגעשניטען, דאַמעלעך האָבען זיך מיט פערגניגען געפּלוידערט — נאָר קיין טהעע איז נישטאָ.

עס איז געווען זעקס, עס איז געוואָרען האַלב זיבען, די אַבענד־שאָטען האָבען אַרומגערינגעלט די פיס פון די בערג אַזוי ווי שוואַרצע שלאַנגען, די וועלדער האָבען געשמעקט אַלץ מיט מעהר בענקשאַפט, די פויגעל האָבען געצווישערט אַלץ שטאַרקער — נאָר קיין טהעע איז נישט געווען. די זונען־שטראַהלען האָבען נאָך בעלויכטען נאָר די קעפּ פון די בערג, און איך האָב די דאַמען דערויף אויפמערקזאַם געמאַכט, אַז די זון שיידט אָב זעהר פאַמעלעך, און מען זעהט, אַז זי פערלאָזט נישט גערן די געזעלשאַפט פון איהרע שוועסטער די זונען.

דאָס איז געווען זעהר גוט געזאָגט — נאָר קיין טהעע איז נישט געקומען.

ענדליך, ענדליך איז מיט אַ זויערע פּנים געקומען מיין בעל־הבית און האָט געפרעגט: צי ווילען מיר נישט אַמאָל געניסען מאָרגען אַנשטאָט טהעע?

— טהעע! טהעע! — האָבען מיר אַלע אויסגערופען איינשטימיג.

— און גראַדע דעם זעלבען — האָב איך צוגעגעבען — וועלען איך טרינק אַלע טאָג.

— פון דעם זעלבען, עקסעלענצען? דאָס איז נישט מעגליך!

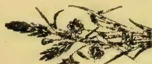
— פאַר וואָס נישט מעגליך? — האָב איך אויסגערופען מיט פערדרוס.

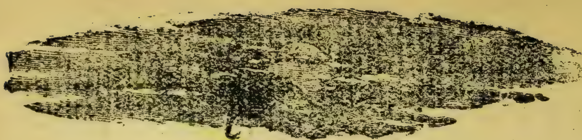
מיין בעל־הבית איז מיר געוואָרען אַלץ מעהר פערלעגענער, ער האָט זיך פערהאַקט, ער האָט געשטאַמעלט; נאָר נאָך אַ לאַנגען שטאַמלען, האָט ער זיך סוף כל סוף מודה געווען — און עס האָט זיך ערקלערט דאָס שרעקליכע געהיימניש.

מיין הערר בעל־הבית, הייסט עס, האָט פערשטאַנען די בעקאַנטע קונסט, ווידער אָנצופילען מיט זעהר הייסען וואַסער דעם טשייניק, פון וועלכען עס איז שוין געטרונקען געוואָרען, און דער

טהעע, וועלכער האט מיר אַזוי גוט געשמעקט, און וועלכען איך האב אַזוי שטאַרק געלויבט, איז געווען טאַקי דער צוגאָם פון דעם זעלבען טהעע, וואָס מיין שכנ'טע, לעדי וואולאַן, האָט געלאָזט ברענגען פון ליוואָרנאָ.

די בעריג אַרום די וועלדער פון לוקאַ האבען אַ גאַנץ אונגעוועהנליכען עכאָ, און זיי קאָנען אַ דאַמען־געלעכטער וויעדערהאָלען אָהן אַ שיעור מאָל.

געדאנקען און איינפאלען. *)

איבער זיך אליין.

מיין גייסט איז זעהר פריעדליך געשטימט. מיין פערלאנג איז: א בעשיידענער געצעהלט, א שטרוי־דאך, נאָר א גוטע בעט, גוטעס עסען, מילך און פוטער זעהר פרישע, פאר'ן פענסטער בלומען, פאר דער טהיר עטליכע שענע בוימער, און אויב דער ליעבער גאָט וויל מיך שוין גאָר גליקליך מאכען, וועט ער מיך לאָזען דערלעבען די שמחה, אז אויף די דאָזיגע בוימער זאָלען אנ'ערך פון זעקס ביז זיעבען פון מיינע שונאים אויפגעהאנגען ווערען. מיט אנגערידהרטען הארצען וועל איך זיי פאר זייער טויט מוחל זיין פאר אלע עולות, וועלכע זיי זענען קעגען מיר בעגאנגען אין לעבען —

*) די דאָזיגע אפאָריזמען האָט מען אויסגעזאמעלט פון היינע'ס פאפיערען נאָך זיין טויט. היינע האָט געהאט א געוואָהנהייט צו פערשרייבען יעדען געדאנקען, וואָס איהם האָט זיך אויסגעוויזען, אז ער וועט איהם שפעטער קאָנען בעארבייטען, אין דער פאָרם, ווי ער איז איהם איצט איינגעפאלען. מיר גיבען אין דיעזע אפאָריזמען איינינע פון די שענסטע און טיעפסטע.

יאָ, מען מוז אונזערע שונאים מוחל זיין, נאָר נישט פריהער, ביז מען הענגט זיי אויף.

*

איך בין נישט קיין בעל נקמה — איך וואָלט גערן געהאָלפען מיינע שונאים ליעב האָבען; נאָר איך קאָן זיי נישט ליעב האָבען, ביז איך האָב מיך אין זיי נישט נוקם געווען — ערשט דאַן עפענט זיך פאַר זיי אויף מיין האַרץ. כל זמן מען האָט זיך נישט נוקם געווען, בלייבט נאָך אַלץ איבער אַ ביטערקייט אין האַרצען.

*

גאָט וועט מיר מוחל זיין פאַר די נאַרישקייטען, וועלכע איך האָב איבער איהם געשריבען, אַזוי ווי איך בין מוחל מיינע געגנער פאַר די נאַרישקייטען, וועלכע זיי האָבען געגען מיר געשריבען, האָטש זיי זענען גייסטיג טיעף נידעריגער פון מיר, אַזוי ווי איך שטעה פיעל נידעריגער פון דיר, אָ מיין גאָט!

װעגען רעליגיע און פילאזאפיע.

דער געדאנקען איז די גײסט־געזעהענע נאטור, די נאטור איז דער געזעהענער געדאנקען.

*

יודענטום איז — אריסטאקראטיע: איין גאט האט בעשאפען די װעלט און רעגירט איבער איהר; אלע מענשען זענען זײנע קינדער, נאר די יודען זענען זײנע געליעבטעסטע און זײער לאנד איז זײן אויסערװעהלטער טעמפעל. ער איז א מאנארך, די יודען זענען די אריסטאקראטען, און פאלעסטינע איז גאט'ס מדינה.

קריסטענטום איז — דעמאקראטיע: איין גאט, װעלכער האט אלץ בעשאפען און רעגירט, נאר אלע מענשען ליעבט ער גלײך און אלע מדינות בעשיצט ער גלײך. ער איז שוין נישט קיין נאציאנאל־גאט, נאר א אוניװערסעלער.

*

די יודישע געשיכטע איז שען; נאר די יונגע יודען שאדען די אלטע, װעלכע מען װאלט געקאנט שטעלען פיעל העכער װי די גריעכען און די רוימער. איך מיין: װען עס װאלט שוין מעהר נישט געװען קיין יודען און מען װאלט געװאוסט, אז עס געפינט זיך ערגעץ איין עקזעמפלאר פון דעם דאזיגען פאלק, װאלט מען הונדערט שטונדען געפארען, אבי איהם צו זעהן און איהם צו דריקען די הענד. — און איצט װײכט מען אונז אויס!

*

די געשיכטע פון די נײערע יודען איז טראגיש, און שרײבט

מען וועגען דאָס דאָזיגע טראַגישע, אַזוי ווערט מען נאָך אויסגעלאַכט — דאָס איז דאָס טראַגישסטע.

*

ווייט גאָר טאָלעראַנט אָדער גאָרנישט, געהט אין אַ גוטען וועג אָדער אין אַ שלעכטען; נאָר כדי צו בלייבען שטעהן וואַרטענדיג אויפ'ן שיידע־וועג, דערצו זענט איהר צו שוואַך — דאָס האָט אפילו קיין הערקולעס נישט געקאָנט, און ער האָט זיך אין גיכען געמוזט בעשליסען, אין וועלכען וועג צו געהן.

*

דער טויפ־צעטעל איז דער אַריינגאַנגס־בילעט צו דער אייראָפּעאישער ליטעראַטור.

*

איך ליעב זיי (די יודען) פערזענליך.

*

די יודען, ווען די זענען גוט, זענען זיי בעסער ווי די קריסטען, ווען זיי זענען שלעכט, זענען זיי ערגער ווי די קריסטען.

*

פאַר דעם פאָרצעלאַן, וואָס די יודען האָבען אַמאָל געמוזט קויפען אין זאַקסען, בעקומען איצט די, וועלכע האָבען דאָס בעהאַלטען, בעצאָהלט דעם הונדערט־פאַכסטען פּרייז. — ענדליך וועט ישראל פאַר זיינע קרבנות בעצאָהלט ווערען דורך דעם, וואָס די גאַנצע וועלט וועט איהם אַנערקענען, דורך רוהם און גרויסקייט.

*

איז שוין די מיסיע פון די יודען געענדיגט? איך מיין: דאָס וועט זיין ערשט ווען דער וועלטליכער ערלעזער וועט קומען: אינדוסטריע, אַרבייט, פרייד. דער וועלטליכער ערלעזער קומט אויף אַ אייזענבאַהן, מיכעל טרעט אויס פאַר איהם אַ וועג, רויזען ווערען אויסגעשפּרייט פון זיינעטוועגען.

*

וויפיעל האָט שוין גאָט געטהון, כדי אויסצוהיילען דאָס שלעכטס פון דער וועלט! אין משה׳ס צייט האָט ער געטהון וואונדער איבער וואונדער, שפּעטער האָט ער אין דער געשטאַלט פון קריסטוס זיך געלאָזט זאָגאַר שמייסען און קרייציגען, ענדליך האָט ער אין דער געשטאַלט פון אַנפאַנטען געטהון דאָס אונגעהויערסטע, כדי צו רעטען די וועלט: ער האָט זיך געמאַכט לעכערליך — נאָר אומזיסט! נאָר סוף כל סוף וועט איהם פיליכט אָנהאַפּען דער שגעון פון פערצווייפלונג, און ער וועט צעקלאַפען זיין קאָפּ אָן דער וועלט, און ער און די וועלט וועלען צעטרימערט ווערען.

*

די פילאָזאָפען האָבען אין זייער קאַמפף קעגען דער רעליגיאָן צעשטערט די היידנישע רעליגיאָן, נאָר אַ נייע, די קריסטליכע רעליגיאָן, איז אויסגעקומען. אויך מיט דער דאָזיגער איז מען שוין באַלד פערטיג, נאָר עס וועט געוויס אָנקומען אַ נייע, און די פילאָזאָפען וועלען ווידער האָבען אַ נייע אַרבייט, נאָר ווידער טאַקי אומזיסט: די וועלט איז אַ גרויסע שטאַהל פון בהמות, וועלכע עס איז נישט אַזוי לייכט אויסצורייניגען, ווייל בשעת מען קעהרט אויס בלייבען דערין די אָקסען און מאַכען כסדר אָן נייע מיסט.

*

אין דונקעלע צייטען זענען די פעלקער צום בעסטען געפיהרט געוואָרען דורך די רעליגיאָן, אַזוי ווי אין אַ שטאָק־פינסטערע נאַכט איז אַ בלינדער אונזער בעסטער וועג־ווייזער; ער קען דעמאָלט די

וועגען און שטעגען בעסער ווי א זעהענדיגער. — עס איז אָבער נאַריש, ווי באַלד עס ווערט נאָך טאָג, נאָך אַלץ צו בענוצען די אַלטע וועג־ווייזער.

*

צי איז אין דער היסטאָריע אויך דאָ טאָג און נאַכט, אַזוי ווי אין דער נאַטור.? מיט'ן דריטען יאָהרהונדערט פון קריסטענטום הויבט זיך אָן די דונקעלהייט, אומעטיגע אָבענד־רויטקייט פון די נעאָפּלאַטאָניקער, דאָס מיטעלאַלטער איז געווען א דיקע נאַכט, איצט שטייגט אַרויף דאָס פריהמאָרגען־ליכט — איך גריס דיך, פעבוס אַפּאָלאָ! וואָס פאַר אַ טרוימען זענען געווען אין יענער נאַכט, וועלכע רוהות, וועלכע נאַכט־וואַנדערער, וואָס פאַר אַ גאַסען־לאַרעם, מערדעריען און רציחות — איך וועל וועגען דעם דערצעהלען.

*

איך זעה קלאָר די וואונדער פון דער פערגאַנגענהייט. א שלייער ליעגט אויף דער צוקונפט. נאָר דער דאָזיגער שלייער איז אַ ראָזען־פאַרביגער, און דורך איהם שימערען גאָלדענע זילען און ציערונגען און עס קלינגט זיס.

וועגען קונסט און ליטעראטור.

אַ בוך מוז אויסשטעהן זיין צייט, אַזוי ווי אַ קינד. אַלע ביכער, וועלכע ווערען שנעל געשריבען אין וועניג וואָכען, ערוועקען אין מיר אַ געוויסען שלעכטען געפיהל קעגען זייער פערפאַסער; אַ אָרענטליכע פרוי ברענגט נישט איהר קינד אויף דער וועלט פאַר דעם ניינטען מאָנאַט.

*

אין דער קונסט איז די פאָרם אַלין, דער שטאָף איז גאָרנישט. שטויב בערעכענט פאַר׳ן פראַק, וועלכען ער נעהט אויף נישט מיט זיין טוך, דעם זעלבען פרייז, ווי פאַר אַ פראַק מיט זיין אייגענעם טוך. ער הייסט זיך נאָר בעצאָהלען פאַר די פאָרם און דעם שטאָף שענקט ער.

*

אַ סקולפּטאָר, וועלכער שניצט גלייכצייטיג אויס אַ בילד פון נאַפּאָלעאָן אי אַ בילד פון וועלינגטאָן, קומט מיר פאָר אַזוי ווי אַ פריעסטער, וועלכער וויל אוים צעהן אוהר פּרעדיגען אין אַ קירכע און אום צוועלף אוהר דאַוונען פאַר׳ן עמוד אין אַ שוהל — פאַרוואָס נישט? ער קאָן דאָס; נאָר וואו דאָס טרעפט, וועט מען אין גיכען אויפהערען צו בעזוכען אי די קירכע, אי די שוהל.

פאַר פאָעטען איז עס נאָך שווערער ווי פאַר סקולפּטאָרען צו רעדען מיט צוויי שפּראַכען — אַה! דאָס רוב פון זיי קאָנען קוים איין שפּראַך רעדען.

*

מען לויבט דעם דראַמאַטישען פּאָעט, וועלכער פערשטעהט אַרויסצורופען טרעהרען. — אַזאַ טאַלענט האָט אויך די ערגסטע ציבעלע, מיט דער דאָזיגער ציבעלע טיילט זיך אַזאַ מין דראַמאַטישער פּאָעט מיט זיין רוהם.

*

דאָס טעאַטער איז נישט גינסטיג פאַר פּאָעטען.

*

אַזוי ווי בכלל קוקט יעדער מענש אויף אַ בעשטימטע זאַך אויף אַן אַנדער אופן, אַזוי זעהט אויך יעדער מענש אין אַ בעשטימטען בוך עפּעס אַנדערש ווי אַ צווייטער. דעריבער מוז אויך דער איבערזעצער זיין אַ גייסטיג־בעגאַבטער מענש, וואָרום ער מוז זעהן אין בוך דאָס וויכטיגסטע און בעסטע, כדי ער זאָל דאָס קאָנען איבערגעבען. דעם פערשטאַנד פון וואָרט, דעם קערפּערליכען זינען קאָן איבערזעצען יעדער, וועלכער האָט געלייענט אַ גראַמאַטיק און זיך פערשאַפט אַ ווערטער־בוך. נאָר נישט יעדער קאָן איבערזעצען דעם גייסט פון אַ בוך.

וועגען מלוכה און געזעלשאפט.

די געזעלשאפט איז שטענדיג רעפובליק — די איינצעלנע שטרע־בען שטענדיג ארויס בעזונדער און דער כלל שטויסט זיי צוריק.

*

דאס אייל, וואס ווערט געגאסען אויף די קעפ פון די קעניגען, צי שטילט עס די געדאנקען־שטורמען?

*

דינער, וועלכע האבען נישט קיין הערן, זענען נאך דערי־בער נישט קיין פרייע מענשען — דאס דינען ליעגט אין זייער נשמה.

*

דער דייטשער איז גלייך צו א שקלאוו, וועלכער פאלגט זיין הערן אהן קייטען, אהן א בייטש, נאר בלויז דורך א ווארט, יא אפילו דורך א בליק. די קנעכטשאפט איז אין איהם אליין, אין זיין נשמה; ערגער ווי די מאטעריעלע שקלאפעריי איז די גייסטיגע. מען מוז די דייטשען פון אינוועניג בעפרייען, פון אויסענווענדיג העלפט עס גאר נישט.

*

די דייטשען ארבייטען איצט אויסצובילדען זייער נאציאנא־ליטעט, נאר זיי האבען זיך דערצו גענומען צו שפעט. ווען זיי וועלען דאס שוין פערטיג מאכען, וועט דער גייסט פון נאציאנאליטעט שוין האבען אויפגעהערט אויף דער וועלט, און די דייטשען וועלען אויך זייער נאציאנאליטעט מוזען פערלאזען, נישט ארויסציהענדיג דערפון קיינע נוצען, אזוי ווי די פראנצויזען אדער בריטען.

*

** האָט נישט ליעב די יודען. ווען איך האָב איהם איין מאָל געפרעגט וועגען דעם, האָט ער מיר געענטפערט: „זיי זענען שלעכט אָהן גראַציע, ערוועקען מורא קעגען די שלעכטקייט און ברענגען מיר מעהר שאָדען ווי נוצען".

*

אויך ראָטשילד וואָלט געקאָנט בויען אַ וואַלהאַלאַ*) — אַ פּאַנטעהאָן**) פון אַלע פירשטען, וועלכע האַבען ביי איהם געלד געבאָרגט.

די הויפּט־אַרמעע פון ראָטשילד'ס שונאים בעשטעהט פון די אַלע, וועלכע האָבען גאָר נישט; זיי אַלע טראַכטען: וואָס מיר האָבען נישט, האָט ראָטשילד. צו זיי קומט נאָך צו די מאַסע פון די יעניגע, וועלכע פערליערען זייער פערמעגען; אָנשטאָט צו פערשטעהן, אַז זיי האָבען דאָס פערלאָרען צוליעב זייער נאַרישקייט, מיינען זיי, אַז דערין איז שולדיג די היטרעקייט פון די, וועלכע האַלטען יאָ איין זייער פערמעגען. קוים האָט עמיצער שוין מעהר קיין געלד נישט, אַזוי ווערט ער ראָטשילד'ס אַ שונא.

*

דער קאָמוניסט, וועלכער האָט מיט ראָטשילד'ן געוואָלט צעטיילען זיך מיט זיינע 300 מיליאָנען; ראָטשילד האָט איהם אָבגעשיקט די ניין סו, וואָס קומען אויס אויף זיין חלק — „און איצט לאָז מיך צורוה!"

---

*) אַ גן־עדן בעשטימט פאַר העלדען.

**) אַ פּאַלאַץ פאַר גרויסע לייט.

*

נאָך די פּעטשע קיה, קומען די מאגערע, נאָך די מאָגערע בלייבט מען אינגאַנצען אָהן פלייש.

*

איך וויל נביאות זאָגען: איין מאָל אום ווינטער וועט איהר דערלעבען אַ רעוואָלוציע, וועלכע וועט זיין שרעקליכער ווי אַלע פרידהערינגע; ווען דאָס בלוט רינט אין שנעע!

*

די אַלטע לעגענדע וועגען די דריי ברידער ווערט מקוים. איינער לויפט הונדערט מייל אין איין שטונדע, דער אַנדערער זעהט אויף הונדערט מייל ווייט, דער דריטער שיעסט אויף הונדערט מייל ווייט, דער פיערטער בלאָזט אַוועק גאַנצע אַרמעען — איזענבאַהן, טעלעגראַף, האַרמאַטען, פּולווער אָדער די פּרעסע.

*

וואָס נעהנטער די מענשען זענען געשטאַנען ביי נאַפּאָלעאָן, אַלץ מעהר האָבען זיי איהם בעוואונדערט — ביי אַנדערע העלדען טרעפט עס פונקט פערקעהרט.

*

נאַפּאָלעאָן איז נישט געווען פון דעם וועלבען האָלץ, פון וועלכען עס ווערען געמאַכט די קעניגען — ער איז געווען פון יענעם מאַרמאָר, פון וועלכען מען מאַכט געטער.

*

זיי האבען איהם געזידעלט, נאר דאך שטענדיג מיט א געוויסען רעספעקט — בשעת זיי האבען מיט דער רעכטער האנד אויף איהם געווארפען שמוץ, האבען זיי אין דער לינקער געהאלטען דעם הוט.

*

מען ווייס נישט, פאר וואס אונזערע פירשטען ווערען אזוי אלט — זיי האבען מורא צו שטארבען, זיי האבען מורא, טאמער וועלען זיי אויף יענער וועלט זיך ווידער טרעפען מיט נאפאלעאן.

*

דאס פאלק פון פאריז האט בעפרייט די וועלט, און האט דערפאר אפילו קיין טרינק־געלד נישט אנגענומען.

*

דאס יונגע דיענסט־מערעל זאגט: „דער הערר מוז זיין זעהר רייך, ווייל ער איז זעהר מיאוס". דאס פובליקום זאגט זיך אויך ארויס אויף דעם זעלבען אופן: „דער דאזיגער מענש מוז זיין זעהר געלעהרט, ווייל ער איז זעהר לאנגווייליג". דערפון נעהמט זיך דער ערפאלג פון פיעל דייטשען אין פאריז.